

אדוארד סעיֵד

אוריֵינטליזם

מרכז חיים הרצוג לחקר
המזרח התיכון והדיפלומטיה

ספרית אפקים
הוצאת עם עובד

מבוא

1

בעת ביקור בכירות במלחמת האזרחים האיזומה של שנת 1975-1976, כתב עיתונאי צרפתי אחד בצער על מרכז העיר החרב, כי "לפנים היה נדמה שהוא שיך לאוריינט של שטובריאן ונרול". " הוא צדק בקשר למקום, כמובן, בייחוד ככל שהדברים נוגעים לבן אירופה. האוריינט היה כמעט המצאה אירופית, ומאז העת העתיקה היה מקום של רומנטיקה, טיפוסים אקזוטיים, זכרונות נוגפים לא-מרפס וחוויות מופלאות. עתה הוא הלך ונעלם: מכחינה מסיימת הוא נעלם זה כבר, תם זמנו. ייתכן שבעיני האורח האירופי לא נודעה כל חשיבות לעובדה שגורלם של האוריינטלים עצמם מונח כאן על כף המאזניים, שאפילו בזמנם של שטובריאן ונרול האוריינטלים גרו שם, ועכשיו הם שסובלים. הדבר העיקרי בשבילי היה ייצוג אירופי של האוריינט וגורלו היום, כי לזה וגם לזה היתה משמעות קיוצית מיוחדת בעיני העיתונאי וקוראיו הצרפתיים.

לא כך ירגישו האמריקנים בקשר לאוריינט; במחשבתם הוא נוטה להיקשר קשר שונה מאוד עם המזרח הרחוק (סין ויפן בעיקר). שלא כאמריקנים, לצרפתים ולבריטים – פחות מזה לגרמנים, לרוסים, לספרדים, לפורטוגלים, לאיטלקים ולשווייצרים – יש מסורת ארוכה של מה שאכנה כאן אוריינטליזם, דרך להשלים עם האוריינט, המבוססת על מקומו המיוחד בנסיון האירופי המערבי. האוריינט אינו סמוך בלבד לאירופה; הוא גם מקומן של מושבותיה הגדולות ביותר, העשירות ביותר והותיקות ביותר, מקור תרבותיה ולשונויותיה, ידיקה התרבותית ואחד מדימויי האֵחָר העמוקים והנשנים ביותר שלה. מלבד זה, האוריינט סייע להגדיר את אירופה (או את המערב) בתור ניגודה בדימוי, ברעיון, באישיות וכחוויה. אבל שום דבר מהאוריינט הזה אינו דמיוני גרידא. האוריינט הוא חלק אינטגרלי מהציביליזציה והתרבות התומריות של אירופה. האוריינטליזם מבטא ומייצג את האזור הזה בדרך תרבותית ואפילו אידיאולוגית כאופן שיש בעל מוסדות תומכים, אוצר-מילים, מחקר אקדמי, מערכת דימויים, דוקטרינות ואפילו ביוורקטיזיות קולוניאליות וסגנונות קולוניאליים. לעומת זה, ההבנה האמריקנית של האוריינט נראית הרבה פחות רחוקה, אף שההרפתקות היפניות, הקוריאניות, והאינדונזיות שלנו בזמן האחרון היו צריכות ליצור עתה מודעות "אוריינטלית" מפוכחת יותר, ריאליסטית יותר. יתר על כן, תפקידם הפוליטי והכלכלי המורחב ביותר של האמריקנים במזרח הקרוב (המזרח התיכון) תובע זכויות גדולות על הכנתנו את האוריינט הזה. לקודא יהיה ברור (ועוד ילך ויתברר ברפים הרבים שיבואו), שבאוריינטליזם

מבוא
כונתי לכמה דברים, התלויים כולם תלות הדרת זה בזה. ההוראה המקובלת ביותר של האוריינטליזם היא ההוראה האקדמית, ואכן התווית "אוריינטליזם" עדיין משמשת בכמה מוסדות אקדמיים. כל מי שמלמד, כותב או חוקר את האוריינט – בין שהוא אנתרופולוג ובין שהוא סוציולוג, היסטוריון או פילולוג – אם בדיכטיו הספציפיים ואם בהיבטיו הכלליים, הוא אוריינטליסט, ומה שהוא עושה הוא אוריינטליזם. אמנם היום נוח יותר למומחים להשתמש במונחים לימודים אוריינטליים או לימודים אזוריים, ולא כאוריינטליזם. הן מפני שהמונח הזה מעורפל וכללי מדי והן מפני שהוא מרמז על הגישה הניהולית השתלטנית של הקולוניאליזם האירופי במאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. ואף-על-פי-כן, נכתבים ספרים ומתכנסים קונגרסים קונגרסים שהמוקד העיקרי שלהם הוא "האוריינט", ובר-הסמכה העיקרי שלהם הוא האוריינטליסט בבלימתו החדשה או הישנה. הדבר החשוב הוא שגם אם האוריינטליזם לא נשאר כפי שהיה לפניו, הוא מוסיף לחיות חיים אקדמיים בדוקטרינות וכתובות שלו על האוריינט ועל האוריינטלי.

למסורת אקדמית זו, שהצלחותיה, גלגליה, התמחויותיה ומסריה הם במידת-מה נושא המחקר הזה, קשורה משמעות כללית יותר של "אוריינטליזם". "אוריינטליזם" הוא סגנון מחשבה המבוסס על הבחנה אונטולוגית ואפיסטמולוגית בין "האוריינט" ובין (רוח הזמן) "האוקסידנט". קבוצה גדולה מאוד של כותבים, ובהם משוורדים, סופרים, פילוסופים, אנשי מדע המדינה, כלכלנים ומנהלים אימפריאליים קיבלו את ההבחנה הבסיסית בין מזרח למערב כנקודת-המוצא לתיאוריות, לאפוסים, לדומנים, לתיאורים חברתיים ולדוחות פוליטיים מורכבים ומפורטים על האוריינט, אנשיו, מנהגיו, "הנפש" שלו, גורלו וכיוצא באלה. אוריינטליזם זה יכול לכלול את אייסכילוס, למשל, ואת ויקטור הוגו, את דנטה ואת קרל מרקס. להלן בהקדמה זו אעסוק בכעיות המתודולוגיות שמעורר "תחום" רחב כל-כך.

הילופי-הגומלין בין המשמעות האקדמית של האוריינטליזם ובין המשמעות הפחות או יותר דמונית שלו הם חילופים קבועים, ומאז שליו המאה השמונה-עשרה יש תנועה ניכרת, מסודרת מאוד – אולי אפילו מוחסת – בין השתיים. כאן אני מגיע למשמעות השלישית של "אוריינטליזם", המוגדרת הגדרה היסטורית וחומרית יותר משתי המשמעות האחרות. אם נציב את שליו המאה השמונה-עשרה כנקודת המוצא בקווים גסים מאוד, הרי אפשר לרדן "אוריינטליזם" ולנתח אותו כמוסד מאוגד להתמודדות עם האוריינט – התמודדות אתו על-ידי הצגת טענות בקשר אליו, אישור השקפות עליו, תיאורו, לימודו, יישובו, שליטה עליו: בקיצור, האוריינטליזם כסגנון מערבי למשול באוריינט, לארגו מחדש ולקנות סמכות עליו. לצורך זיהוי האוריינטליזם, מצאתי שכדאי להשתמש כאן במושג שיח, כפי שתוארו מישל פוקו בספריו הארכיאולוגיה של הידע (Discipline and Punish). טענתי היא שכלי לבחון את האוריינטליזם בתור שיח אי-אפשר להבין את הפיקוח השיטתי האדי-

שבעורתי הצליחה התרבות האירופית לנהל – ואפילו ליצור – את האוריינט מבחינה פוליטית, סוציולוגית, צבאית, אידיאולוגית, מדעית, ודמונית בתקופה שלאחר ההשכלה. יחד על כן, כה סמכותית היתה עמדתו של האוריינטליזם, עד שאיש מאלה שכתבו או חשבו על האוריינט או פעלו בתוכו לא יכול לעשות זאת בלי לקחת בחשבון את מגבלות המחשבה והפעולה שהטיל האוריינטליזם. בקצרה, בגלל האוריינטליזם, האוריינט לא היה (ואיננו) נושא חופשי למחשבה ולפעולה. אין זה אומר שהאוריינטליזם קובע באופן חד-צדדי מה אפשר לומר על האוריינט, אלא שכל רשת האינטרסים הופעלה בהכרח (ועל כן היתה מעורבת תמיד) כל אימת שנדונה הישות המיוחדת הזאת, "האוריינט". אך קורה הדבר – את זאת מבקש הספר הזה להדאות. כמו כן הוא מבקש להוראות שהתרבות האירופית הוסיפה כוח וזהות על-ידי שהבליטה את עצמה כנגד האוריינט והשתמשה בו כמין תחליף לעצמי שלה, ואפילו כמין עצמי מחתרתי.

מבחינה היסטורית ותרבותית, עד תקופת העליונות האמריקנית אחרי מלחמת העולם השנייה יש הבדל כמותי, ולא רק איכותי, בין המעורבות הצרפתית-בריטית באוריינט ובין המעורבות של כל כוח אירופי ואטלנטי אחר. המדבר על האוריינטליזם מדבר אפוא בעיקר, אם כי לא רק, על מפעל תרבות בריטי וצרפתי, מפעל שממדיו כוללים תחומים מגוונים פדמיין עצמו: כל הדו והלבנט, כתבי-הקודש וארצות כתבי-הקודש, סחר התבלינים, הצבאות הקולוניאליים ומסורת ארוכה של מינהלים קולוניאליים, קורפוס אקדמי עצום, "מומחים" ו"יודיע-דבר" אוריינטליים רבים מספור, פרופסורה אוריינטלית, מערך מורכב של רעיונות אוריינטליים (ערציות אוריינטליות, פאר, אכזריות, תאונות אוריינטליות), כמות, פילוסופיות וחוכמות מזרחיות למכבי, שביתו לשימוש אירופי מקומי – הרשימה יכולה להתארך עד אינסוף פחות או יותר. טענתי היא שהאוריינטליזם שואב מקרבה מיוחדת שנחותה בין בריטניה וצרפת ובין האוריינט, שעד ראשית המאה התשע-עשרה היה בעצם רק הדו וארצות כתבי-הקודש. מראשית המאה התשע-עשרה עד סוף מלחמת העולם השנייה צרפת ובריטניה הן ששלטו באוריינט, ובאוריינטליזם; מאז מלחמת העולם השנייה אמריקה היא ששלטת באוריינט, וגישתה אליו דומה לגישתן של צרפת ובריטניה לפנייה. מתוך הקרבה הזאת, שהרינמיקה שלה פורדייה ביותר, גם אם היא מוכיחה תמיד את כוחה היחסי הגדול של האוקסידנט (הבריטי, הצרפתי או האמריקני) – מתוכה צמח הגוש הגדול של

סקסטים שאני קורא להם אוריינטליסטים.
עלי לומר מיד שלמרות הכמות הנכבדה של ספרים ומחברים שבדקתי, יש כמות גדולה הרבה יותר שנאלצתי לוותר עליה. ואלם הטיעון שלי אינו תלוי לא בקטלוג ממצה של סקסטים העוסקים באוריינט ולא בקבוצה מוגבלת בעליל של סקסטים, מחברים ורעיונות שמהווים יחד את הקנון האוריינטליסטי. בחרתי באפשרות מתודולוגית אחרת, שעמודי-התווך שלה הוא, מבחינה מסוימת, מערכת של הכללות היסטוריות שהכללתי עד כה במבוא הזה – ובהכללות אלה ברצוני לרדן עכשיו ביתר פירוט אנליטי.

רגשותיה, את נוכחותה ואת תולדותיה. הוא נבחר בעדה ויצג אותה. הוא היה זה, עשיר יחסית ונכר, ואלה היו עובדות היסטוריות של שליטה שאיפשרו לו לא רק להיות בעליה של קציצוק האנס בגופו, אלא גם לדבר בשמה ולספר לקוראיו מאיזו בחינה היא "אוריינטליסטית טיפוסית". אני מבקש לטעון שעמדת הכוח של פלובר כיחס לקוציזוק האנס לא הייתה מקרה בודד. היא מייצגת את דפוסי יחסי הכוחות בין המזרח למערב ואת השיח על האוריינט שהתאפשר ממנו.

דבר זה מביא אותנו אל הסתייגות שלישית. לעולם אין להניח שמבנה האוריינטליזם אינו אלא מבנה של שקרים או מיתוסים, וכי אם תסופר האמת עליהם, הם יגזרו כעשן. אני עצמי סבור שהאוריינטליזם הוא בעל ערך מיוחד כסימן לכוח אידיופטי-אטלנטי על האוריינט יותר מאשר כשיח אמיתי על האוריינט (מה שהוא מתיימר להיות בצורתו האקדמית). אף-על-פי-כן, עלינו לכבד ולהשתדל לתפוש את עצם הכוח המלוכד של השיח האוריינטליסטי, את עצם קשריו ההדוקים עם המוסדות החברתיים-הכלכליים והפוליטיים המעניקים לו תוקף, ואת עמידותו הכבירה. שהרי כל מערכת רעיונות שיש בכוחה להישאר בלא שינוי כחוכמה הניתנת להנחלה (באקדמיות, בספרים, בקונגרסים, באוניברסיטאות, במכוני שירות החזוי) מימיו של ארנסט רנאן בשלהי שנות הארבעים של המאה התשע-עשרה ועד היום בארצות-הברית – כל מערכת כזאת ודאי חזקה היא יותר מאוסף של שקרים סתם. על כן, האוריינטליזם אינו פנטסיה אידיופית קלוטה מן האוויר על האוריינט, אלא גוף נברא של הלכה ומעשה, שבמשך אידיופית קלוטה מן האוויר ידע השקעה ממשית ניכרת. השקעה נמשכת עשתה את האוריינטליזם, כמערכת ידע על האוריינט, לרשת מקובלת לסינון האוריינט אל התודעה המערבית, כשם שאותה השקעה הרבתה – ויותר מזה, עשתה לפוריות ממש – את הקביעות הנפוצות ויוצאת מתוך האוריינטליזם אל התרבות הכללית.

ג'רמשי הבחין הבחנה אנליטית מועילה בין חברה אורחית לחברה פוליטית. החברה האורחית, אמר, מורכבת מקשרים וזלונטריים (ועל כל פנים רציונליים ולא-כופים) כמו בתי-ספר, משפחות ואיגודים, והחברה הפוליטית מורכבת ממוסדות מדינה (הצבא, המשטרה, הביורוקרטיה המרכזית) שתפקידים במדינה הוא שליטה ישירה. התרבות פועלת, כמובן, בחברה האורחית, שרעיונות, מוסדות וכני-אדם משפיעים בה לא בכוח שליטה, אלא כמה שגרמשי מבנה הסכמה. בכל חברה שאינה טוטליטרית אפוא, צורות תרבותיות מסוימות עדיפות על פני אחרות. כשם שרעיונות מסוימים משפיעים יותר מאחרים; צורת ההנהגה התרבותית הזאת היא מה שזוהה גרמשי כהגמוניה, מושג הכרחי לכל הבנה של חיי התרבות במערב המתועש. ההגמוניה, או ליתר דיוק, תוצאתה של הגמוניה תרבותית בפועל, היא שמעניקה לאוריינטליזם את העמידות והכוח שדיברתי עליהם לעיל. האוריינטליזם אינו רחוק לעולם ממה שכינוה דניס הי רעיון של אידיופטי, מושג אף קולקטיבי המזוהה "אותנו" האירופים כנגד כל אותם "הם" הלא-אירופים, ואפשר אף לטעון שהמרכיב המרכזי בתרבות האידיופית הוא זהו מה שעשה את התרבות הזאת להגמונית הן בתוך אירופה הן מחצה לה. הרעיון של זהות אידיופית כוחות עליונה בהשוואה

פתחתי בתנחה שהאוריינט אינו עובדה הוממת של הטבע. אין הוא סתם נמצא שם, כפי שהאוקסיטנט עצמו אינו נמצא שם. עלינו לקבל בריבונות את הבחנתו החשובה של ויקו כי בני-האדם בוראים להם את ההיסטוריה שלהם, כי אין הם יכולים לדעת אלא את מה שהם עשו – ולהרחיב את ההבחנה הזאת לגיאוגרפיה: בתור "ישויות גיאוגרפיות וגם תרבותיות – לא כל שכן "ישויות היסטוריות – מקומות, אזורים ומגורים גיאוגרפיים כמו ה"אוריינט" וה"אוקסידינט" הם מעשה ידי אדם. על כן, במידה לא פחותה מהמערב עצמו, האוריינט הוא רעיון בעל היסטוריה ומסורת מחשבה, דימויים ואוצר-מילים ששייך לו ממשות ונוכחות בתוך המערב ובשכילו. שתי הישויות הגיאוגרפיות תומכות אפוא זו בזו, ובמידה מסוימת משקפות זו את זו.

עם זאת, יש להוסיף ולציין כמה הסתייגויות הגיוניות. ראשית, טעות היא להסיק שהאוריינט היה ביסודו רעיון או יצירה בלי שום מציאות תואמת. כשאמר דישראלי ברומן שלו ספקרד שהמזרח הוא קריירה, כוונתו הייתה שצעירים מבריקים בני המערב יגלו שההתעניינות באוריינט היא תאוה עזה וחובקת-כול; אין לפרש את דבריו כאילו אמר שהמזרח הוא רק קריירה לאנשי המערב. היו – וישנו – תרבויות ואומות שמקומן הוא המזרח, וחייהן, תולדותיהן ומנהגיהן הם בעלי ממשות גסה גדולה יותר מכל דבר שיכול להיאמר עליהם במערב. בעניין העובדה הזאת אין למחקר זה על האוריינטליזם הרבה לתרום, חוץ מלהכיר בה כשתיקה. אבל התופעה של האוריינטליזם כפי שאני חוקר אותה כאן, אין עניינה כראש ובראשונה ההתאמה בין האוריינטליזם ובין האוריינט, אלא העקביות הפנימית של האוריינטליזם ושל רעיונותיו על האוריינט (המזרח כקריירה), למרות או מעבר לכל התאמה או התאמה שלהם לאוריינט "אמיתי". טענתי היא שאמירתו של דישראלי על המזרח מתייחסת בעיקר לאותה עקביות ברוחא, לאותו מערך סדריו של רעיונות על האוריינט כדבר הראשון במעלה, ולא לעצם היותו, כביטוי של וולאס טטיבנס.

ההסתייגות השנייה היא שאין להכין או ללמוד בריבונות רעיונות, תרבויות והיסטוריות בלי שכוחם, או ליתר דיוק, תצורות הכוח שלהם, יילמדו אף הם. מי שסבור שהאוריינט נברא – או כפי שאני קורא לכך, "עבר אוריינטליזציה" – וכי דברים כאלה קורים סתם על-פי צורכי הדמיון, אינו כן. היחסים בין האוקסיטנט לאוריינט הם יחסי כוח, שליטה ודרגות שונות של הגמוניה מורכבת, המתוארים בריבונות כוחות הבורז הקלסי של ק"מ פניקס שונות של השליטה המערבית (Asia and Western Dominance).² האוריינט עבר אוריינטליזציה לא רק מפני שהוא התגלה כ"אוריינטלי". בכל אותן דרכים שנחשבו לעניין רגיל ונדוש בנינו האירופי הממוצע בן המאה התשע-עשרה, אלא גם מפני שהיה אפשר לעשותו – כלומר, לאלצו להיות – אוריינטלי. מעט מאוד הסכמה תימצא, למשל, כעובדה שהמפגש של פלובר עם אשת התענוגות המצרית הצמיח דגם רב-השפעה של האישה האוריינטלית; היא מעולם לא ריברה על עצמה, מעולם לא ייצגה את

מבוא
לכל העמים והתרבויות הלא-אירופיים. מלבד זה, ישנה ההגמוניה של הרעיונות האירופיים על-אודות האוריינט, שהם עצמם שבים ומגיישים את העליונות האירופית על הנחשלות האוריינטלית, ובדרך-כלל מתעלמים מהאפשרות שהוגה עצמאי יותר, או ספקני יותר, עשוי להחזיק בדעות שונות בעניין זה.

בדרך קבועה למד, האסטרטגיה של האוריינטליזם תלויה בעליונות המצבית הגמישה הזאת, המעמידה את בן המערב כסדרה שלמה של יחסים אפשריים עם האוריינט בלי להשמיט מתחתיו לעולם מן הכלל משלהי הרנסנס ועד היום? המדען, וכייחוד בשנות עלייה אירופית יוצאת מן הכלל משלהי הרנסנס ועד היום? המדען, איש האקדמיה, המיסיונר, הסוחר והחייל היו באוריינט או חשבו עליו מפני שהם יכלו להיות במקום או לחשוב עליו כמעט מאוד התנגדות של האוריינט. תחת הכותרת הכללית של ידיעת האוריינט, ובחסות המטרייה של הגמוניה מערבית על האוריינט מסוף המאה השמונה-עשרה, הופיע אוריינט מורכב, שהתאים למחקר באקדמיה, לתצוגה במוזיאון, לשיקום במשרד הקולוניאלי, לאיור תיאודטי בתזות אנתרופולוגיות, ביולוגיות, כלשניות, גזעניות והיסטוריות על האנושות ועל היקום, ולדוגמאות לתיאוריות כלכליות וסוציולוגיות על התפתחות, מהפכה, אישיות ותרבותית ואופי לאומי או דתי. זאת ועוד, הבחינה הדמיונית של דברים אוריינטליים הייתה מבוססת כמעט אך ורק על תודעה ריבונית מערבית, שמתוך המרכזיות הכלתית-מעורעת שלה הופיע עולם אוריינטלי, תחילה לפי רעיונות כלליים מיהו או מהו אוריינטלי, ואחר-כך לפי לוגיקה מפורשת, שלא מציאות אמפירית שולטת בה, אלא ציור של תשוקות, הדחקות, השקעות והשלכות. אם יכולים אנו להצביע על יצירות אוריינטליסטיות גדולות בעלות ערך מחקרי אקדמי אמיתי, כמו מקראה ערבית (*Chrestomathie arabe*) של סילבסטר דה ססי ותיאור נוהגיה ומנהגיהם של המצרים המודרניים (*Modern Egyptians*) של אדוארד ויליאם לייז, הרי עלינו גם לציין שרעיונותיהם הגזעניים של רנאן וגובינו צמחו מאותו דחף, כמוהם כרומונים ויקטוריאניים פורנוגרפיים רבים. (ראו את ניתוחו של סטיבן מרקוס ל"טרקני שטוף הזימה"⁴)
ואולם, יש צורך לשוב ולשאל אם מה שחשוב באוריינטליזם הוא קבוצת הרעיונות הכלליים השולטים בחומר – שמי יכחיש כי הם מלאים דוקטרינות של עליונות אירופית, כל מיני סוגים של גזענות ואימפריאליזם ודומיהם, השקפות דוגמטיות על "האוריינטליזם" כמין אידיאלי והפשטה לא-משתנה – או היצירה המוגזמת לאין ערוך של כותבים יחידים כמעט רבים מספור, שאפשר לראות בהם דוגמאות יחידות לכותבים העוסקים באוריינט. מבחינה מסוימת, שתי האפשרויות הכללית והפוטית, הן בעצם שתי נקודות-מבט על אותו חומר עצמו: בשני המקרים יש צורך לדון בחלוצים בתחום הזה, כמו ויליאם ג'ונס, ובאמנים גדולים כמו נרנול ופלובר. ומדעי לא יהיה אפשר להעלות את שתי נקודות-המבט יחד, או זו אחרי זו? האם אין סכנה ברורה של עיונות (אותן עיונות שהאוריינטליזם האקדמי נטה לו חמיר) אם רמת תיאור כללית מדי או ספציפית מדי ננקטת כשיטתית?

דוגמטית מדי וממוקד מקומי פוטיביסטי מדי. כדי להתמודד עם הבניות האלה עסקתי בשלושה היבטים עיקריים של המציאות בת-זמני שנדמה לי שהם מורים על מוצא מהקשיים המתודולוגיים או הפרספקטיביים שרנתי בהם כאן, קשיים שעלולים לגרום את האדם במקרה הראשון, לכתובת פולמית גם ברמת תיאור כללית כל-כך, עד שכל האמץ אינו כדאי, או, במקרה השני, לכתובת סדרת ניתוחים מפורטת ואטמוסטימית כל-כך, עד שאובכים כל עקבות קווי הכוח הכלליים המאפיינים את השרדה ומעניקים לו את עוצמתו המיוחדת. אין אפשר אפוא לזווח אינדיבידואליות וליישב אותה עם הקשרה הכללי וההגמוני. הקשר שהוא תבונה ובשום אופן לא פסיכי או סתם דיקטטוריי?

הזכרתי שלושה היבטים של המציאות בת-זמני: עלי להסביר אותם כעת ולדון בהם בקצרה, כדי שיוברר איך כוונתי לאפיק מסוים של מחקר וכתבי-היד. **הזהנתה בין ידע טהור לידע פוליטי.** קל מאוד לטעון שידע על שקספיר או על וורדסוורת אינו ידע פוליטי, ואילו ידע על סין או על בריטניה-המועצות כוונתו הוא ידע פוליטי. עיסוקי הפורמלי והמקצועי הוא עיסוק "הוגמניסטי", תואר שמסמן את מדעי הרוח פתוחם שלי, ועל כן את חוסר הסבירות שיהיה דבר-מה פוליטי בכל מה שאני עושה בו. כמוכן, אני משתמש כאן בכל התוויות והמונחים האלה בלי כל גוני המשמעות הדקים, אבל נדמה לי שהאמת הכללית שאני מציג כאן מקובלת על רבים. אחת הסיבות לקביעה כי הוגמניסט הכותב על וורדסוורת, או עורך שמומחיתו היא קיטס, אינם מעורבים בשום דבר פוליטי היא שמה שהם עושים אינו משפיע כמדומה כל השפעה פוליטית ישירה על המציאות היומיומית. איש אקדמיה שתחום עיסוקו הוא הכלכלה הסובייטית עובד בתחום טעון מאוד, שלמשלה יש בו אינטרסים רבים, ומה שהוא יוציא מתחת ידיו בצורת מחקרם או הצעות ייקרא קובעי מדיניות, פקיד ממשלה, לכלני מוסדות ומומחי מודיעין. אפשר להרחיב עוד את ההבחנה בין "הוגמניסטים" ובין מי שעבודתם היא בעלת השלכות על קביעת מדיניות, או חשיבות פוליטית, ולומר שהגוון האידיאולוגי של ה"הוגמניסט" הוא בעל חשיבות שולית לפוליטיקה ואף כי ייתכן שיש לו חשיבות רבה בעניי עמיתיו לתחום, שעשויים להתנגד לסטליניזם, לפאשיזם או לליברליזם הנינוח מדי-שלי, ואילו מי שעבודתם היא בעלת חשיבות פוליטית, האידיאולוגיה שלהם ארוגה ישירות בחומר שלהם – יתרה מזוה, לכללה, מדע המדינה וסוציולוגיה באקדמיה המודרנית הם מדעים אידיאולוגיים – ועל כן ברור מאליז שהיא "פוליטית".

מבוא
אפשר שלא להתנגד לשאיפה כזאת להלכה, אבל למעשה המציאות היא הרכה יותר **בעייתית**. איש לא המציא שיטה לניתוק החוקר מנסיבות חייו, מעורבות מעורבות (מדעת ושלא מדעת) במעמד, במערכת של אמונות ובעמדה חברתית, או מפעילותו סתם ככן לחברה מסוימת. אלה מוסיפים להשפיע על מה שהוא עושה באופן מקצועי, אף כי מדרך הטבע, המחקר שלו ופירותיו משתללים להגיע לרמה של חירות יחסית מהעכבות וההגבלות של מציאות יומיומית גסה. שכן יש כנמצא ידע שהוא פחות משוחח מהאדם (עם נסיבות חייו המסככות והמבלבלות) היוצר אותו. אבל מזה לא נובע אוטומטית שידע זה הוא לא־פוליטי.

— או בעל משמעות פוליטית בלתי־אמצעית — היא שאלה גדולה מאוד שניתית לטפל בה כפירוט מסוים במקום אחר. כאן אני מבקש להראות איך הקונספוס הליברלי שידע "אמיתי" הוא כיסודו לא־פוליטי (והיפוכו, שידע פוליטי בגלוי אינו ידע "אמיתי") מטשטש את הנסיבות הפוליטיות האורגנות מאוד, הגם שבמעורפול, המתקיימות בשעה שידע נוצר. לא קל להבין זאת היום, כאשר שם התואר "פוליטי" משמש תווית להטלת דופי בחיבור המזעזע להפר את הפרוטוקול של אובייקטיביות על־פוליטית מדומה. יכולים אנו לומר, ראשית, שהחברה האזרחית מכירה בדרוג של חשיבות פוליטית כתחומי הידע למיניהם. במידה מסוימת, החשיבות הפוליטית הניתנת לתחום באה מאפשרות הרגומו הישיר למונחים כלכליים; אבל במידה רבה יותר היא באה מקרבנו אל מקורות כוח מוכרים בחברה הפוליטית. מחקר כלכלי על פוטנציאל האנרגיה הסובייטית לטווח ארוך והשפעתו על יכולתה הצבאית, הדעת נותנת שיוזמן בידי משרד ההגנה ולאחר מכן יקבל מעין מעמד פוליטי, שלא יהיה בגדר האפשר למחקר על יצירותיו המוקדמות של טולסטוי, שמוזמן במידה חלקית בידי קרן. אבל שני המחקרים שייכים למה שהחברה האזרחית מכירה כתחום דומה, לימודים רוסיים, אף־על־פי שמחקר אחד אפשר שיעשה בידי כלכלן שמרני מאוד, ואילו המחקר האחר בידי היסטוריון ספרות רדיקלי. טענתי היא ש"רוסיה" כנושא מחקר כללי יש לה קדימות פוליטית על פני הבחנת מדיניות יותר כגון "כלכלה" ו"תולדות הספרות", מפני שהחברה הפוליטית, במשמעות שטבע נרמשי, מגיעה לתחומים של החברה האזרחית כמו האקדמיה, ומספיקה אותם במשמעות הנוגעת לה ישירות.

אינני רוצה להוסיף לעסוק בכל אלה על יסוד תיאורתי כללי: נראה לי שהערך והאמינות של טענתי ניתנים להוכחה בדרך ספציפית הרבה יותר, למשל, בדרך שנועם חומסקי חקר את הקשר האינסטרומנטלי בין מלחמת וייטנאם ובין מושג האקדמיות האובייקטיביות כפי שהוחל על מחקר צבאי במיזמן המדינה. היות שבריטניה וצפת, ובזמן האחרון ארצות־הברית, הן מעצמות אימפריאליות, התברר הפוליטיות שלהן נוסעות כתברות האזרחיות שלהן הרגשת רחופות, הרמה פוליטית ישירה כביכול, בכל זמן וכל מקום שמדובר בעניינים הנוגעים לאינטרסים האימפריאליים שלהן בחוץ־לארץ. מסופקני אם יש חולק על הקביעה שאנגלי בחזר או כמצרים בשלהי המאה התשע־עשרה, למשל, התעניינותו בארצות האלה

מעולם לא היתה רחוקה ממעמדן במחשבתו כמושבות בריטיות. הקביעה הזאת שונה כמדומה לחלוטין מהקביעה שכל הידע האקדמי על חודו ועל מצבים איכשהו צבוע וטבוע או מחולל בעובדה הפוליטית הגסה — וכל זאת זה מה שאני אומר במחקר הזה על האוריינטליזם. שכן אם אמת היא ששום יצירת ידע במדעי הרוח אינה יכולה להתעלם או להתחשב למעורבות של יוצרה כבן־אדם בנסיבותיו שלו, הרי אמת היא בוודאי שבכל הנוגע לאידיה או לאמריקני החוקר את האוריינט, לא יכולה להיות התכתשות לנסיבות העיקריות של הוויותו שלו: שהוא ניגש אל האוריינט, ראשית, כאירופי או אמריקני, ושנית, כאדם. ולהיות אירופי או אמריקני כמצב כזה אינו בשום פנים עובדה דוממת. פירוש הדבר היה ועודנו כי הוא יודע, ולו גם כמעומעם, שהוא בן למעצמה בעלת אינטרסים ברורים באוריינט, וחשוב מזה, שהוא שייך לחלק עולם בעל היסטוריה ברורה של מעורבות באוריינט כמעט מימי הזמנ.

כשמציגים ככה את הדברים, ההוויות הפוליטיות האלה הן עדיין לא־מוגדרות וכלליות מכדי שיהיו מעניינות כאמת. כל אדם יסכים להן כלי שיצטרך בהכרח גם להסכים שחשיבותן היתה רבה מאוד, למשל, לפלובר כשכתב את סלמבו (Salambô), או להא"ד גיב כשכתב את זרמים מודרניים כאסלאם (Modern Trends in Islam). הצרה היא שיש מחק גדול מדי בין העובדה השלמת הגדולה, כפי שתוארה אותה, ובין פרטי הזיים היומיומיים השולטים בסדר־הדברים המדוקדק של רומן או טקסט אקדמי בזמן שהם נכתבים. אבל אם נדחה מלכתחילה כל השקפה האומרת שעובדות "גדולות", כמו שליטה אימפריאלית, יכולות להיות מיושמות באופן מכני ודטרמיניסטי על עניינים מורכבים כמו חרבות ורעיונות. כי אז נתחיל להתקרב אל מחקר מעניין. העניין שלי הוא **שהעניין האירופי ואחר־כך האמריקני באוריינט היה פוליטי** לפי כמה מהתיאורים ההיסטוריים הברורים שלו שהבאתי כאן, אבל החרבות היא שיצרה את העניין הזה, היא שפעלה פעולה דינמית, לצד טעמים פוליטיים, כלכליים וצבאיים גסים, כדי לעשות את האוריינט למקום המגוון והמורכב שהוא היה בעליל בתחום שאני קורא לו אוריינטליזם.

על כן, האוריינטליזם אינו נושא או מוסדות; גם אין הוא אוסף גדול ומפורד של טקסטים בידי חרבות, מחקר אקדמי או מוסדות; של איזו עלילה אימפריאליסטית "מערכתית" על האוריינט, ואף לא מייצג ומבטא של איזו עלילה אימפריאליסטית "מערכתית" מרושעת לרצח את העולם ה"אוריינטלי". האוריינטליזם הוא התפלגות של הכרה גיאופוליטית למקסטימלית אסתימית, מחקייים, כלכליים, סוציולוגיים, היסטוריים ופילולוגיים. האוריינטליזם הוא פיתוח לא רק של הבנה גיאוגרפית בסתית (העולם מורכב משני חצאים לא־שווים. האוריינט והאוקסידינט). אלא גם של סדרה **שלמה של "אינטרסים", שהאוריינטליזם לא רק יוצר אותם, אלא גם מקיים אותם** באמצעים כמו תגלית מחקרית, שחזור פילולוגי, אנליזה פסיכולוגית, תיאור נוף ותיאור סוציולוגי. האוריינטליזם הוא רצון או כוונה — ולא מבטא של רצון וכוונה — להבין, במקרים מסוימים לשלוט, לתמרן, אפילו לשלב, עולם שונה (או חלופי או חדש) בעליל. ויותר מכול, האוריינטליזם הוא שיש שאינו עומד בשום אופן

הוציא את המחקר הרציני של האימפריאליזם והתרבות אל מחוץ לתחום? שכן האוריינטליזם מציב את האדם ישירות נוכח השאלה הזאת – כלומר, מביאו לכלל הכרה שאימפריאליזם פוליטי שולט בתחום שלם של לימודים, דמיון ומוסדות אקדמיים – בדרך שעושה את ההימנעות ממנה בלתי-נסבלת מבחינה אינטלקטואלית והיסטורית. אבל תמיד יישאר מנגנון הכריחה הקבוע שבאמריקה כי חוקר הספרות והפילוסוף, למשל, מאומנם זה בספרות וזה בפילוסופיה, ולא בפוליטיקה או בניתוח אידאולוגי. במילים אחרות, טיעון המומחיות יכול לחסום כיעילות רבה את נקודת-המבט הרחבה יותר, ולרעתה גם הרצינית יותר מבחינה אינטלקטואלית.

כאן נראה לי שאפשר להשיב תשובה פשוטה של שני חלקים, לפחות ככל שהדברים אמורים בחקר האימפריאליזם והתרבות (או האוריינטליזם). ראשית, **כמעט כל סופר בן המאה התשע-עשרה** (והוא הדין לסופרים בתקופות קודמות) היה מודע היטב לעובדת האימפריה: זהו נושא שלא הרבו לחקור אותו, אבל מומחה מודרני לתקופה הוויקטוריאנית לא יתקשה להודות שגיבורי תרבות ליברליים כמו ג'ון סטיוארט מיל, ארנולד, קרלייל, ניומן, מקולי, רסקין, ג'ורג' אליוט ואפילו דיקנס היו בעלי השקפות נחרצות בענייני גזע ואימפריאליזם, ואלה ימצאו בנקל בכתביהם. אפילו מומחה צריך אפוא להתמודד עם הידיעה שמיל, למשל, הבדיר בעל החירות (*On Liberty*) ובממשל של נציגים (*Representative Government*) שהשקפותיו בחיבורים אלה אינן יכולות לחול על הודו (אחרי הכול, הוא היה פקיד של "חברת הודו המזרחית" חלק נכבד מימי חייו), מפני שההודים נחותים הם מבחינה תרבותית, ואולי אף גזעית. פרדוקס דומה נמצא גם אצל מרקס, כפי שאני מבקש להראות בספר זה. שנית, הדעה שהפוליטיקה בצורת אימפריאליזם משפיעה על יצירתם של ספרות, מחקר אקדמי, היוזרה חברתית וכתביה היסטורית אינה שוות-ערך בשום אופן לאמריקה שהתרבות היא על כן דבר כזו או נלעג. אדרבה: עיקר טענתי היא שנוכל להיטיב להבין את ההתמדה והעמידות של מערכות הגמוניות מלאות-כול כמו תרבות כשנבין שהאליציה הפנימיים שהן הפעילו על הסופרים וההוגים היו פוריים, ולא מעכבים באופן חרי-צדדי. זה הרעיון שגזמשי, בודראי, ופוקו וריימונד ויליאמס כדרכיהם השונות מאוד ביקשו להדגים. אפילו עמוד אחד או שניים של ויליאמס על "שימושי האימפריה" בספרו המהפכה הארוכה (*The Long Revolution*) מספר לנו על העושר התרבותי של המאה התשע-עשרה יותר מכרכים רבים של ניתוחים

סקסטואליים המטיים.¹⁰

על כן אני חוקר את האוריינטליזם כחילופים דינמיים בין כותבים יחידים ובין העניינים הפוליטיים הגדלים שעיצבו שלוש האימפריות הגדולות – הבריטית, הצרפתית והאמריקנית – שבטריטוריה האינטלקטואלית והדמונית שלהן נעשתה הכתיבה. לא האמת הפוליטית הכללית היא שמעניינת אותי יותר מכול חוקר, אלא הפרט, כפי שאכן מה שמעניין אותנו בכותבים כמו ליינ, פלובר או ג'נאן אינו האמת הכלת-מעורערת (כשבילים) שהאוקסיטליים נעלים על האוריינטליים, אלא

ביחסים ישירים ותואמים עם כוח פוליטי גולמי, אלא הוא נוצר ומתקיים **כחילופים לא-אחידים עם כל מיני סוגים של כוח**, ומיעוצב במידת-מה על-ידי החילופים עם כוח פוליטי (כגון עם מומסר קולוניאלי או אימפריאלי), כוח אינטלקטואלי (כגון עם מדעים שולטים כבלשנות משווה או אנטומיה משווה, או כל אחד ממדעי המדיניות המודרניים), כוח תרבותי (כגון עם ארתודוקסיות וקנונים של טעם, של טקסטים ושל ערכים) וכוח מוסרי (כגון עם רעיונות על מה "אנחנו" עושים ומה "הם" אינם יכולים לעשות או להבין כפי שאנחנו" עושים או מבינים). אכן, הטיעון האמיתי שלי הוא שהאוריינטליזם הוא עצמו ממד ניכר של תרבות פוליטית-אינטלקטואלית מודרנית – ולא מייצג גרידא של אותו ממד – ועל כן הוא קשור לאוריינט פחות משהוא קשור לעולם "שלנו".

מפני שהאוריינטליזם הוא אפוא עובדה תרבותית ופוליטית, אין הוא קיים בריק ארכיוני; אדרבה, נראה לי שאפשר להראות שמה שחושבים, אומרים ואפילו עושים בקשר לאוריינט נעשה על-פי (אולי מתרחש בתוך) קווים ברורים מסוימים, הביתנים לידיעה אינטלקטואלית. גם כאן אפשר לראות מידה רבה של בני-גזונים ופיתוח, כמו בין הלחצים הרחבים של מבני-העל ובין פרטי היצירה, עובדות הטקסטואליות. רוב החוקרים במדעי הרוח, לרעתה, נוח להם בהחלט עם הרעיון שטקסטים קיימים בתוך קונטקסטים, שיש בנמצא בין-טקסטואליות, שלחצי קונוונציות, תקרימים וסגנונות רטוריים מגבילים את מה שכינה ולטר בנימין "דידיושיות" ליוצר כשמו של עקרון הייצרניות", עקרון שאומר שהמשורר יוצר את יצירתו מעצמו ומתוך רוחו הייצרנית. ועם זאת, יש הסתייגות מקבלת הרעיון שאליציה פוליטית, מוסרית ואידאולוגית פועלים באופן שווה על היוצר היחיד. איש מדעי הרוח יסבור שעובדה מעניינת היא לכל פרשן של בלזק, כי ביצירת הקומדיה האנושית הוא הושפע מהסכסוך בין ז'ופרואה סינט-אילר ובין קיוויה, אבל אותו סוג של לחץ שהופעל על בלזק, לחץ של מלוכות ריאקציונית ביותר, יש הרגשה שברוך מעורפלת כלשהי הוא מפחית מ"גאונותו" הספרותית, ועל כן הוא ראוי פחות למחקר רציני. בדומה לזה – כפי שהראה הרי בראקן ללא לאות – פילוסופים ניהלו דינאים על לוק, יום והאמפריציזם בלי לקחת בחשבון שיש קשר מפורש אצל ההוגים הקלסיים האלה בין הדוקטרינות ה"פילוסופיות" שלהם ובין תיאוריה גזעית, הצדקות של עבדות או טיעונים כוכות ניצול קולוניאלי.¹¹ אלה הן דרכים מקובלות למדי שבאמצעותן שומר המחקר האקדמי בן

זמנו על טהרתו.

אולי נכון הוא שרוב המאמצים לדחוף את חוטמה של התרבות ככוח לבין הפוליטיקה היו בעלי אופי של ניתוח אלילים גס; ייתכן גם שהפרשנות החברתית של הספרות בתחום שלי פשוט לא השיגה את ההתקדמות הטכנית העצומה בניתוח טקסטואלי מפורט. אבל אין מנוס מהעובדה שלימודי הספרות בכלל, והתיאורטיקנים המרקסיסטים באמריקה בפרט, נמנעו מן המאמץ לגשר ברצינות על הפער בין רמת מבני-העל ובין רמת הבסיס במחקר סקסטואלי היסטורי; בהזדמנות אחרת הרחקתי לכת ואף אמרתי שהממסד הספרותי-התרבותי בכללו

האירופי של האוריינטליזם", כמעט אין גבול לחומר שיש לדון בו; שנית, מפני שהדגם הנארטיבי עצמו אינו הולם את האינטרסים התיאוריים והפוליטיים שלי; ושלישית, מפני שכספרים כגון הונסנס האוריינטלי (*La Renaissance orientale*) של שוֹנְבַּא, הלימודים הערביים כאירופה עד ראשית המאה העשרים (*Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*) של יוזף פיקה, וקרוב יותר לזמנו, עניין ערב באנגליה של ימי הביניים¹³, כבר יש חיבורים אנציקלופדיים על היבטים מסוימים של המפגש האירופי-אוריינטלי, מה שמשנה את תפקידו של המבוק, בהקשר הפוליטי והאינטלקטואלי הכללי שהתוותי כן.

עריין נשאה בעינה השאלה אך לצמצם ארכיון עב כרס למודים ניתנים לטיפול, וחשוב מה, איך להתוות מעין סדר אינטלקטואלי בתוך קבוצת הסקסטים הזאת, ועם זאת, להימנע מסדר כרונולוגי חסר דעה. נקודת-המוצא שלי הייתה אפוא הנסיון הבריטי, הצרפתי והאמריקני באוריינטלי כייחודה אחת, מה הרקע ההיסטורי והאינטלקטואלי שאיפשר את הנסיון הזה, מה היו אופיי דמותו של הנסיון הזה. מטעמים שארון בהם מיד, צמצמתי את מערכת השאלות המצומצמת ממלא הזאת (אבל עדיין ענקית) לנסיון האנגלו-צרפתי-אמריקני עם הערבים והאסלאם, שכמעט אלף שנים ייצגו את האוריינטלי. כיוון שעשיתי זאת, מיד התבטל כמדומה חלק גדול מהאוריינטלי – הודו, יפן, סין ואזורים אחרים של המזרח הרחוק – לא מפני שאזורים אלה לא היו חשובים (כדור שהם היו חשובים), אלא מפני שאפשר לדון בנסיונה של אירופה באוריינטלי הקרוב או עם האסלאם בנפרד מנסיונה באוריינטלי הרחוק. אבל בזמנים מסוימים בהיסטוריה האירופית הכללית הזאת של עניין במזרח, אי-אפשר לדון באזורים מסוימים באוריינטלי, כגון מצרים, סוריה וחצי-האי ערב בלי לחקור גם את מעורבותה של אירופה באזורים מרוחקים יותר, שפרס והודו הם החשובים שבהם; מקרה בולט לדוגמה הוא הקשר שבין מצרים להודו, ככל שהערבים אמורים שמילאו הצרפתים בפענוח שפת נְדֶר-אוּסְטָה, עשרה. בדומה לזה, התפקיד שמילאו הצרפתים בפענוח שפת נְדֶר-אוּסְטָה, החשיבות הראשונה במעלה של פרס כמרכז לימודי סנסקריט בעשור הראשון של המאה התשע-עשרה, העובדה שהתעניינותו של נפוליאון באוריינטלי היתה תלויה בתפישתו את תפקידה של בריטניה בהודו: כל ענייני המזרח הרחוק האלה השפיעו על עניינה של צרפת במזרח הקרוב, באסלאם ובערבים.

בריטניה וצרפת שלטו במזרח הים התיכון מסוף המאה השבע-עשרה בערך. אבל הדיון שלי בשליטה הזאת ובעניין השיטתי אינו עושה צדק, א. עם תרבותיהן החשובות של גרמניה, איטליה, רוסיה, ספרד ופורטוגל האוריינטליזם. ב. עם העובדה שאחד החופים החשובים לחקר האוריינטליזם במאה השמונה-עשרה היה המהפכה בחקר כתבי-הקודש שחוללו תלוצים מעוררי עניין מגוון כמו הבישוף לאות, אייכהורן, הודר ומיכאליס. ראשית, היה עלי להתמקד בקפדנות בחומר הבריטי-צרפתי ואחרי כן האמריקני כי נראה לי שאמת היא שאין מגוון ממנה שלא

העדות המעובדת והמכוונת לעומקה של יצירתם המפורשת בתוך המרחב הגדול מאוד שפתחה האמת הזאת. כדי להבין מה אני אומר כאן, די לזכור כי ספור של ליין תיאור נוהגיהם ומנהגיהם של המצרים המודרנים, לא כשל התפישה הפשוטה שלו כדבר עליונות גזעית הוא מופת של תצפית היסטורית ואנתרופולוגית, אלא כשל סגנונו ופרטיו הנכונים והמבריקים מאין כמוהם.

אלה אפוא השאלות הפוליטיות שמעלה האוריינטליזם: אילו סוגים אחרים של אנרגיות אינטלקטואליות, אסתטיות, מחקריות ותרבותיות פעלו ביצירת מסורת אימפריאליסטית כמו המסורת האוריינטליסטית? איך שירתה הפילולוגיה, הלקסיקוגרפיה, ההיסטוריה, הבילוגיה, התיאוריה הפוליטית והכלכלית, כתיבת הרומן והשירה הלירית את השקפת-העולם האימפריאליסטית הרחבה בתוך האוריינטליזם? אילו שינויים, פונונים, עידונים, אפילו מהפכות, התרחשו בתוך האוריינטליזם? מה משמעותן של משכפול את עצמו מתקופה לתקופה? סיכומו של זה? איך האוריינטליזם מעביר או משכפל את התרבותית וההיסטורית של האוריינטליזם כסוג דבר, איך נוכל לטפל בתופעה התרבותית וההיסטורית של האוריינטליזם כסוג של יצירה אנושית ילידת הרצון – לא סתם חשיבה לוגית לא-מותנית – בכל מרכבותה, פרטיה וערכה ההיסטוריים בלי לאבד בתוך כך את ראיית הקשר בין יצירה תרבותית, נטיות פוליטיות, המדינה וההוויות הספציפיות של שליטה? תחום לימודים הומניסטי שעניינים שכאלה שולטים בו יכול להתייחס באופן אחראי לפוליטיקה ולתרבות. אבל אין זה אומר שמחקר כזה קובע חוק נוקשה בדבר היחסים בין ידע לפוליטיקה. טענתי היא שכל חקירה הומנית צריכה לנסח את טבע הקשר הזה בהקשר המסוים של המחקר, הנשוא והנסיבות ההיסטוריות.

2. השאלה המתודולוגית של מציאה וניסוח של צעד ראשון, נקודת-מוצא, עקרון לחשיבות המתודולוגית של מציאה וניסוח של צעד ראשון, נקודת-מוצא, עקרון פתיחה, בחיבור כמדעי הרוח. "לקח חשוב שלמדתי וביקשתי להציג שם הוא שאין בנמצא נקודת-מוצא נתונה או זמינה סתם כך: פתיחות יש ליצור לכל פרויקט ופרויקט בדרך שתאפשר את מה שנובע מהן. בשום מקום בנסיוני לא היה הקושי שבלקח הזה חי בתודעתי (כאיוו מידה של הצלחה – או כשלון – זאת איני יכול לומר) יותר מבמחקר הזה על האוריינטליזם. הרעיון של פתיחה, ואף של פעולת פתיחה, כרוך בהכרח בפעולת תיחום, שבה משהו נחתך מתוך גוש של חומר, מופרד מהגוש, ומיועד לייצג, וכן להיות, נקודת-מוצא. פתיחה. בשביל סטודנט

ותקופות הם המתאימים ביותר למחקר.

סבור הייתי שלא בחוכמה אנהג אם אנסה להציג היסטוריה אנציקלופרית

נארטיבית של האוריינטליזם, ראשית מפני שאם העקרון המנחה שלי הוא "הרעיון

מכּוּא
זו כלבד שברייטיה נצרתת היו חלוצות באריינט ובלמודים האריינטליים, אלא
שעמדות חלוציות אלה קיימו בזכות שתי הרשתות הקולוניאליות הגדולות ביותר
בהיסטוריה עד המאה העשרים; העמדה האריינטלית האמריקנית מאז מלחמת
העולם השנייה התאימה — לדעתי, מרדעת — למקומות שחצבו להן שתי המעצמות
האירופיות שקדמו לה. זאת ועוד, נראה לי שעצם האיכות, העקביות והכמות של
הכתובה האנגלית, הצרפתית והאמריקנית על האריינט מרוממות אותה מעל
היצירה, המכרעת בלי ספק, שנעשתה בגרמניה, באיטליה, ברוסיה ובמקומות
אחרים. אבל סבורני שאמת היא גם שהצעדים הגדולים במחקר האריינטלי נעשו
לראשונה בבריטניה או בצרפת, ואחר-כך פותחו בגרמניה. סילבסטר דה פסי למשל,
לא היה רק האריינטליסט האירופי המודרני והמוסרי הראשון שחקר את האסלאם,
את הספרות הערבית, את הדת הדרוית ואת פרס הסאניתי; הוא גם היה מורם של
שנפוליון ושל פרינץ בופ, מייסד הכלשנות המשווה הגרמנית. טענת קדימות דומה,
ועל כן עלינו, אפשר לטעון גם בכל הנוגע לויליאם ג'ונס ולאדוארד ויליאם
ליין.

שנית — וכאן יש פיצוי מלא על חסרונות המחקר שלי באריינטליים — בזמן
האחרון נעשתה עבודה חשובה על הרקע לעליית מה שיכניתי האריינטליים
המודרני כחקר כתבי-הקודש. החיבור הטוב ביותר והמאיר ביותר את הדברים
היורדנים כאן הוא ספרו המרשים של א"ס שאפר "קובלה חזן" ונפילת ירושלים
(*Fall of Jerusalem and the Kubla Khan*),¹⁴ מחקר חיוני על מקורות
הרומנטיקה ועל הפעילות האינטלקטואלית שיביסוד הרבה ממה שקורה אצל
קולרידג', בראונינג וג'ורג' אליוט. במידה מסוימת, חיבורו של שאפר מעין את
הקווים ששרטט שוואב, על-ידי הצגת החומר ההלבנטי אצל חוקרי כתבי-הקודש
הגרמנים ושימוש בחומר הזה כדי לקרוא, בדרך נבונה, ומעניינת תמיד, את
יצירותיהם של שלושה סופרים בריטים חשובים. אבל מה שחסר בספר הזה הוא
מושג כלשהו על העוקץ הפוליטי, ולא רק האידאולוגי, שנתנו לחומר האריינטלי
הכותבים הבריטים והצרפתים העיקריים שאני עוסק בהם; כמו כן, שלא כשאפר,
אני מנסה להבהיר את ההתפתחויות העוקבות באריינטליים האקדמי והספרותי
הנוגעות לקשר בין האריינטליים הבריטי והצרפתי מצד אחד, ובין עליית
אימפריאליזם קולוניאלי מפורש מצד שני. זאת ועוד, אני מבקש להראות איך כל
העניינים המוקדמים האלה מועתקים פחות או יותר באריינטליים האמריקני אחרי
מלחמת העולם השנייה.

אין-על-פי-כן, אפשר שיש היבט מטעה למחקר שלי, שכן חוץ מאוכזר מקרי,
איני דן דינו ממצה בהתפתחויות בגרמניה אחרי תקופת הפתיחה שפסי שולט בה.
כל חיבור שמבקש להאיר את האריינטליים האקדמי ואינו נותן אלא תשומת-לב
מועטה לחוקרים כגון שטינצל, מילר, בקר, גולדציה, ברוקלמן ונלדקה — אם
לחזיר רק קומץ מהם — ראוי לתוכחה, ואני מוכיח את עצמי בלי היסוס. בייחוד
הכל לי שלא נתתי את דעתי יותר על היוקרה המדעית הרבה שזכה לה המחקר
הגרמני כאמצע המאה התשע-עשרה, מחקר שג'ורג' אליוט ביקרה את החוקרים

הבריטים צרי-האופק על ההתעלמות ממנו. כוונתי לדיוקן בלתי-נשכח של אליוט.
דיוקנו של קאסובין במידלמארץ: אחת הסיבות שקאסובין אינו מצליח להשלים
את "המפתח לכל המיתולוגיות" שלו היא, לדעת דודנו הצעיר ויל לאריסלו, שהוא
אינו מכיר את המחקר הגרמני. שכן לא רק שקאסובין בחר בנושא "משתנה לא
פחות מן הכימיה: תגליות חדשות מולידות כל הזמן נקודות-ראות חדשות", אלא
שהוא נטל עליו משימה דומה להפרכת פרצלסוס. כי "אין הוא מוחזק, יודעת
את."¹⁵

אליוט לא טעתה כשרמזה שבסביבות 1830, תקופת ההתרחשויות במילדמרץ,
קנה לו המחקר הגרמני מעמד ראשון במעלה באירופה. אבל בשום זמן בשני
השלישים הראשונים של המאה התשע-עשרה לא יכלה להתפתח במחקר הגרמני
שותפות הדוקה בין האריינטליסטים ובין אינטרס לאומי מהמשך לאורך זמן
באריינט. לא היתה בגרמניה כל מקבילה לנוכחות האנגל-צרפתית בהודו, בלבנט
ובצפון אפריקה. יתר על כן, האריינט הגרמני היה כמעט אך ורק אריינט מחקר,
ועל כל פנים קלסי: עשוהו נושא לשירים, לפנטסיות ואפילו לדומנים, אבל הוא
מעולם לא היה אקטואלי כדרך שמצרים וסוריה היו אקטואליות לשטוריאן, לליין,
ללמרטין, לברטון, לדישראלי ולנרול. לא בכרי שני החיבורים הגרמניים הידועים
ביותר על המוח, הדיואן המערבי-מזרחי (*Westöstlicher Diwan*) של גתה
ועל שפת ההודים וחוכמתם (*Über die Sprache und Weisheit der Indier*)
של שלגל, היו מבוססים, האחד על מסע בריין והאחר על שעות של קריאה
בספרייה של פריס. המחקר האריינטלי הגרמני עידן ושכלל טכניקות שישומן
היה על טקסטים, מיתוסים, דעיונות ושפות שנאספו, פשוטו כמשמעו כמעט, מן
האריינט כדי בריטיה וצרפת האימפריאליות.

אבל הצד השווה שבאריינטליים הגרמני ובאריינטליים הבריטי והצרפתי
ואחר-כך האמריקני הוא מעין סמכות אינטלקטואלית על האריינט בתוך התרבות
המערבית. במידה רבה, סמכות זו צריכה להיות נושא של כל תיאור של
האריינטליים, וכך היא במחקר הזה. אפילו השם אריינטליים מרמז על סגנון
רציני, אולי כבד, של מומחיות; כשאני מחל אותו על אנשי מדעי חברה אמריקנים
מודרנים (מאחר שהם אינם קוראים לעצמם אריינטליסטים, השימוש שלי במילה
הוא חריג), הרי זה כדי להסב את תשומת-הלב אל הדרך שבה מומחים למדח
התיכונ עידין יכולים להשתמש בשרידי העמדה האינטלקטואלית של האריינטליים
באירופה של המאה התשע-עשרה.

אין שום דבר מסתורי או טבעי בסמכות. היא נוצרת, קודמת ומפיצה; היא
אינסטרומנטלית, היא משכנעת; יש לה מעמד, היא קובעת קנונים של טעם וערך;
כמעט אי-אפשר להבדיל בינה ובין רעיונות מסוימים שהיא מרוממת כדברי אמת,
ומקטרת, תפישות ושיפוטיות שהיא יוצרת, מעבירה ומעתיקה. חשוב מכול,
הסמכות יכולה, ואף חייבת, להיות מנותחת. כל התכונות האלה של הסמכות כוחן
יפה לאריינטליים, והרבה ממה שאני עושה במחקר הזה הוא תיאור הסמכות
ההיסטורית ובני-הסמכה הפרטיים באריינטליים.

דמיוניים בגלוי). הדברים שיש להתבונן בהם הם הסגנון, מטבעות-הלשון, המסגרת, התחבולות הנארטיביות והניסיונות הדיסטריות והתברתיות, ולא נכונותו של הייצוג ולא נאמנותו לאיזה מקור גדול. חיצוניות הייצוג נשלטת תמיד בידי גרסה כלשהי של האמת המוסכמת, שאילו יכול האוריינט לייצג את עצמו, הוא היה מייצג את עצמו; מאחר שאין הוא יכול, הייצוג עושה את המלאכה כשכיל המערכ, וגם, בליית ברירה, כשכיל האוריינט המסכן. **Sie können sich nicht vertreten** "אין הם יכולים לייצג את עצמם, צריך לייצג sie müssen vertreten werden".

אותם, כפי שכתב מרקס בהשמונה-עשר בכרימר של לואי בונפרט (*The*

Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte). סיבה אחרת לעמידה על החיצוניות היא שכשדברים על שיח וחילופים תרבותיים בתוך תרבות, סברוני שיש להבהיר שמה שהם מפיצים בדרך-כלל אינו "אמת", אלא ייצוגים. כמעט אין צורך להוכיח שוב שהשפה עצמה היא מערכת מאורגנת ומקודדת ביותר, שמשמשת בתחבולות רבות לבטא, להצביע, להחליף מסרים ומידע, לייצג וכן הלאה. ככל שהדברים אמורים בשפה כתובה לפחות, לא קיימת נוכחות נמסרת. אלא נוכחות חזרות, או ייצוג. הערך, היעילות, הכוח והאמיתות כביכול של קביעה כתובה על האוריינט נשענים אפוא מעט מאוד על האוריינט כשלעצמו, ואינם יכולים להיות תלויים בו תלות אינסטרומנטלית. אדרבה, הקביעה הכתובה היא נוכחות לפני הקרה בתוקף העובדה שהיא סלקטי, החליפה, עשתה למיותר כל דבר אמיתי כדוגמת "האוריינט". כל האוריינטליזם עומד אפוא חוץ והלאה מהאוריינט; עצם הדבר שהאוריינטליזם הוא הגיוני כל עיקר תלוי במערכ יותד מכאורינט, והגיון זה חכ את קיומו ישירות לכל מיני טכניקות ייצוג מערביות שעושות את האוריינט גלוי, כהיר, "שם" בשיח עליו. והאפקטים של הייצוגים האלה נשענים על מוסדות, מסורות, קוננוציות וקודים מוסכמים של הנהגה, ולא על אוריינט רחוק ואמורי.

הבבל בין ייצוגי האוריינט לפני השליש האחרון של המאה השמונה-עשרה ובין אלה שאחרי (כלומר, ייצוגי האוריינטליזם המודרני, כפי שאני קורא לו) הוא שבתקופה המאוחרת התרחב טווח הייצוג לממדים אדירים. אמנם אחרי אירופה ג'ונס ואנקטיל-דיפורן, ואחרי המשלחת המצרית של נפוליאון, החלה אירופה לדעת את האוריינט בדרך מדעית יותר ולחיות בו כסמכות וסדר גדולים יותר מאי-פעם. אבל מה שהיה חשוב לאירופה הוא הטווח המורחב והשכלול הרב לאין שיעור שניתן לטכניקות שלה לקבלת האוריינט. כשגילה האוריינט כסמך למפנה המאה השמונה-עשרה באופן נחרץ את גיל לשונותיו – וכך השיג את הייחוס האלוהי של העברית – קבוצת אירופים היא שגילתה את התגלית והיא שהעבירה אותה הלאה לתוקפים אחרים ושמרה אותה במדע חדש, פילולוגיה הודו-אירופית. כך נולד מדע חדש ורב-עוצמה לראית האוריינט הבלשני, ועמו נולדה, כפי שהיא פוקו בסדר הדברים (*The Order of Things*), רשת שלמה של אינטרסים מדעיים קשורים. בדומה לזה, ויליאם בקפורד, כיררן, גתה והוגו ארגנו את האוריינטליזם באמנותם ועשו את צבעיו, אורותיו ואנשיו לנראים כאמצעות דימויים, מקצביהם

הכלים המתודולוגיים העיקריים שיש בידי לצורך חקירת הסמכות כאן הם מה שאפשר לכנות מקום אסטרוגי, דרך לתאר את עמדתו של המחבר בטקסט ביחס לחומר האוריינטלי שהוא כותב עליו, ומערך אסטרוגי, דרך לנתח את היחסים בין טקסטים ואת האופן שבו קבוצות טקסטים, טיפוס טקסטים, אפילו ז'אנרים טקסטואליים, צוברים מסה, דחיסות וכוח-התייחסות בינם לבין עצמם, ואחרי כן בתרבות הכללית. אני משתמש במושג אסטרוגיה פשוט כדי להצביע על הבעיה שכל כותב על האוריינט ניצב לפניו: איך לתפוש אותו, איך לגשת אליו, איך לא להיות מובס או הלום נוכח נשגבותו, היקפו, ממדיו המפחידים. כל מי שכותב על האוריינט צריך למקם את עצמו ביחס אליו; מקום זה, המתורגם שהוא בונה, את כולל את סוג הקול הנארטיבי שהוא מאמץ לו, את סוג המבנה שהוא בונה, את סוג הדימויים, התמות והמוטיבים שסוככים בטקסט שלו – וכל אלה מסתכמים בורכים מחושבות לפנות אל הקורא, להכיל את האוריינט, ולבסוף לייצג אותו או לדבר בשמו. ואולם דבר מכל אלה אינו מתרחש בחלל מופשט. כל מי שכותב על האוריינט (ובכלל זה הומרוס) מניח איזה תקדים אוריינטלי, איזה ידע קודם על האוריינט, שאליה הוא מתייחס ועליו הוא נשען. זאת ועוד, כל חיבור על האוריינט קושר את עצמו אל חיבורים אחרים, אל קהלים, אל מוסדות, אל האוריינט מהווה אפוא אוסף היחסים בין חיבורים, קהלים, והיבטים מסוימים של האוריינט מהווה אפוא מערך שאפשר לנתחו – למשל, מערך הלימודים הפילולוגיים, האנתולוגיות של קטעים מתוך הספרות האוריינטלית, ספרי המסעות, הפנטסיות האוריינטליות – מערך שנכחתו בזמן, בשיח, במוסדות (בתי-ספר, ספריות, שירותי חוץ) מעניקה לו כוח וסמכות.

אני מקווה שברור כי העניין שלי בסמכות אינו כרוך בניתוח של מה שחבוי בטקסט האוריינטליסטי, אלא בניתוח פני השטח של הטקסט, החיצוניות שלו כלפי מה שהוא מתאר. סברני שאי-אפשר להגזים בהדגשת הרעיון הזה. האוריינטליזם מבוסס על חיצוניות, כלומר, על העובדה שהאוריינטליזם, אם משורר **הוא ואם חוקר, גורם לאוריינט שידבר, מתאר את האוריינט, מבהיר את המסתרין** שלו כשכיל לפני המערכ. לעולם אין הוא עוסק באוריינט אלא כסיבה הראשונה למה שהוא אומר. מה שהוא אומר וכותב, בתוקף העובדה שהדבר נאמר או נכתב, נועד לציין שהאוריינטליזם נמצא מחוץ לאוריינט, הן כעובדה קיומית והן כעובדה מוסרית. הפרי העיקרי של החיצוניות הזאת הוא כמובן הייצוג: עוד במחזה הפרסיים של איסיכילוס האוריינט נתפך מאַחרות מרוחקת מאוד, ולא אחת מאימת, לדמויות מוכרות יחסית (במקרה של איסיכילוס, נשים אסיאתיות אכלות). המיידיות הדרמתית של הייצוג בהפרסים מטשטשת את העובדה שהקהל צופה בהצגה מלאכותית ביותר של מה שנהפך כידר לא-אוריינטלי לסמל של האוריינט כולו. הניתוח שלי לטקסט האוריינטליסטי מודיש אפוא את העדות, שבשום אופן אינה סמויה מן העין, לייצוגים שכאלה בתור ייצוגים, ולא כתיאורים (רביי-אמיים, ניתוחם האוריינטלי עדרת זו כולטת בטקסטים הקרויים אמיתיים (רביי-אמיים, ניתוחם, פילולוגיים, מסות פוליטיות) לא פחות מבטקסטים אמנותיים מוצהרים (כלומר,

מכאן המוטיבים שלהם. לכל היותר, עודד האורינט "אמיתי" כותב אל חזונו; רק לעתים רחוקות הוא הודיך אותו.

האורינטליזם נענה לתרבות שיצרה אותו יותר מלאובייקט המשוער שלו,

שגם הוא נוצר בידי המערב. ההיסטוריה של האורינטליזם אפוא, יש בה הן עקבות פנימיים והן רשת של יחסים רבי-כיווני עם התרבות השלטת שמסביבו. עקב כך, בניחושים שלי אני מבקש להראות את צורת התחום ואת ארגונו הפנימי, את חלוציו, את בני-הסמכה הפטריארכליים שלו, את הטקסטים הקנוניים שלו, את רעיונותיו הדוקטורליים, את דמויות המופת שלו, ואת חסידיו, מפתחיו ובני-הסמכה החדשים שלו; אני מבקש גם להסביר איך שאל האורינטליזם והתאפיין לא-אחת ברעיונות, דוקטרינות וזרמים "חזקים" ששלטו בתרבות. כך היה (ועדיין יש) אורינט בלשני, אורינט פרוידיאני, אורינט שפנגליריאני, אורינט דרוויני, אורינט גזעני – וכן הלאה. אבל מעולם לא היה אורינט טהור, ללא תנאי; בדומה לזה, מעולם לא היתה צורה לא-חומרית של אורינטליזם, ועוד פחות מזה דבר תמים כמו "רעיון" של האורינט. כרעה בסיסת זו ובתוצאותיה האפוקליפסיות, ויותר מכול האפקטיביות העוסקים בתולדות הרעיונות. שכן הדגשים האורינטליסטי אפשריים בדרגים שכל החומרית של דברים שנאמרים בשיח האורינטליסטי אפשריים בדרגים האלה היסטוריה הרמטית של הרעיונות נוטה להפחית מחשיבותם. כלי הדגשים האלה והאפקטיביות החומרית הזאת, האורינטליזם אינו אלא עוד רעיון, ואילו הוא היה ומוסיף להיות הרבה יותר מזה. על כן אני יוצא לבדוק לא רק חבורים אקדמיים, אלא גם יצירות ספרות, מאמרים פוליטיים, טקסטים עיתונאיים, ספרי מסעות, לימודי דת ופילולוגיה. במילים אחרות, הפרספקטיבה המערבת שלי היא היסטורית (כמובן) בדרגים המשתנות מ'ז'אנר ל'ז'אנר ומתקופה היסטורית לתקופה היסטורית. אבל שלא כמישל פוקו, שלעבודתו אני חב רבות, אני מאמין בחותם המכריע של מחברים יחידים על גוף הטקסטים הקולקטיבי, האנונימי אלמלא כן, המרכיב מערך-שיח כמו האורינטליזם. אחרות של מכלול הטקסטים הגדול שאני מנתח מקודה במידת-מה בעובדה שלעתים קרובות הם מתייחסים זה לזה: האורינטליזם הוא, בסופו של דבר, שיטה לציטוט חכורים ומחברים. ספרו של אדוארד ויליאם לין תיאור נהגייה ומנהגייה של המצרים המודרניים נקרא וציטט בידי דמויות שונות זו מזו כמו נדוול, פלובר וריצ'רד ברטון. הוא היה בר-סמכה, שהשימוש בו היה כצו לכל מי שכתב או חשב על האורינט, ולא רק על מצרים; כשנדוול שואל פסקאות שלמות מילה במילה מהמצרים המודרנים, הוא משתמש בסמכותו של לין כסיוע לתיאור תמונות כפי סבוריה, לא במצרים. סמכותו של לין וההזדהויות לציטוט, הכתבה ובלעדיה, היו קיימות מפני שהאורינטליזם יכול לתת לטקסט שלו את אותו סוג של מטבע הפצה שהיה בידיו. ואלם אין כל דרך להבין את המטבע של לין בלי להבין גם את התכונות המיוחדות של הטקסט שלו; הוא הדין לרנאן, ללסי, ללמרטין, לשלג ולקבוצה של סופרים רבי-השפעה אחרים. פוקו סבר שחשיבותם של הטקסט או המחבר היחידים מעטה מאוד בדרך-כלל; מבחינה

אמפירית, במקרה של האורינטליזם (ואולי בשום מקרה אחר) התברר לי שאין אלה פני הדברים. לפיכך, בניתוחי אני משתמש בקריאות סקסטואליות בוחנות שמטרתן לגלות את הדיאלקטיקה שבין הטקסט או המחבר היחידים ובין המערך הקולקטיבי המורכב, שיצירת המחבר היא חלק ממנו.

ואולם אף שבספר הזה יש מחד עשיר של כותבים, הוא עדיין רחוק מלהיות היסטוריה שלמה או תיאור כללי של האורינטליזם. לחסרון זה אני ער מאוד. המארג של שיח דחוס כמו האורינטליזם התקיים ותפקד כתברה המערבית בשל עושרו; אני לא תיאורתי אלא קטעים מן המארג הזה ברצעים מסוימים, ורק רמות על קיומו של שלם גדול יותר, מפורט, מעניין ומגוון בדמויות, בטקסטים ובאידועים מרתקים. התנמתי במחשבה שספר זה הוא ספר אחד בסדרה, אחד מני רבים, ותקוותי היא שחוקרים אחרים ירצו לכתוב ספרים אחרים יעמיקו יותר בקשר מאמר כללי על האימפריאליזם והתכנות; מחקרים אחרים יעמיקו יותר בקשר שבין האורינטליזם לפדגוגיה, באורינטליזם האיטלקי, ההולנדי, הגרמני והשווייצרי, בדינמיקה שבין מחקר לכתיבה בדיונית, ובחיסים בין רעיונות מינהליים לדיסציפלינה אינטלקטואלית. אולי המשימה החשובה מכול הדיה לחקור את החלופות בנות-זמנו לאורינטליזם, לשאל איך אפשר ללמוד תרבות ועמים אחרים מנקודת-מבט ליברלרואנית, לא-מדכאת ולא-מיניפולטיבית. אבל או יהיה צורך לחשוב מחדש על כל הבעיה המורכבת של ידע וכוח. אלה הן כל המשימות שלמרכה המבוכה לא הושלמו במחקר הזה.

הערה האחרונה בעניין המתודה, שאולי יישלם לה. לטורנטים לספרות ולביקורת את המחקר הזה מתוך התכונות לכמה קהלים. לסטודנטים לספרות ולביקורת הספרות יש באורינטליזם דוגמה נפלאה לזיקת הגומלין בין חברה, היסטוריה וסקסטואליות; יתר על כן, התפקיד התרבותי שמילא האורינט במערב קושר את האורינטליזם לאידיאלוגיה, לפוליטיקה, וללוגיקה של הכוח. עניינים השייכים לדעת, לקהילה הספרותית. לז'ומרי האורינט בני-זמננו, מחוקרים באוניברסיטאות ועד קובעי מדיניות, כתבתי את הדברים מתוך התכונות לשתי מטרות: האחת, להציג לפניכם את הגניאלוגיה האינטלקטואלית שלהם כפי שלא הוצגה עד כה; האחרת, לבקר – מתוך תקווה לעורר דיון – את ההנחות הבתלמי-מערערות לא-אחת שעבודתם רובה מסתמכת עליהן. לקודה הכללי, המחקר הזה עוסק בעניינים שמושכים תשומת-לב תמיד, וקשורים כולם לא רק לתפישות ולגישות המערביות כמה אל האחר, אלא גם לתפקיד הקרואת הבנה לא דיוקא של הפוליטיקה המערבית ושל שכניה ויקו עולמם של העמים. ולבסוף, לקוראים כמה שקריו העולם השלישי, מחקר זה מוצע כצעד לקראת הבנה לא דיוקא של השיח התרבותי המערבי, העולם הלא-מערבי בפוליטיקה הזאת, אלא של כוחו של השיח התרבותי המערבי, כוח שפעמים רבות רואים בו כשעות קישוט או "מבנה-על" גרידא. אני מקווה להדגים את המבנה הכביר של שליטה תרבותית, ולהציג, במיוחד לעמים שהיו נתונים לשלטון קולוניאלי, את הסכנות והפיתויים שבהחלת המבנה הזה על עצמם או על אחרים.

שלו. אם העולם נעשה נגיש ישירות לאורח המערבי החי בעידן האלקטרוני, הרי גם האוריינט התקרב אליו, ועכשיו הוא אולי פחות מיתוס ויותר מקום שמצטלבים בו אינטרסים מערביים, ובייחוד אמריקניים.

אחד מהיבטיו של העולם האלקטרוני הפוסטמודרני הוא התחזקות התפישה הסטראוטיפית של האוריינט. הטלוויזיה, הקולנוע וכל משאבי כלי התקשורת דוחסים מידע לתבניות סטנדרטיות יותר ויותר. כלל שהדברים אמורים באוריינט, הסטנדרטיזציה והסטראוטיפיות התרבותיות חזיקו את אחיזת הדמיונולוגיה האקדמית והכדינית של "האוריינט המסתורי" מהמאה התשע-עשרה. אין לך מקום שבו הדברים נכונים יותר מאשר באופני תפישתו של המזרח הקרוב. שלושה דברים גרמו שאפילו התפישות הפשוטות ביותר של הערבים והאסלאם נעשו לעניין פוליטי **כיוותר**, כמעט צורמני: האחד, תולדות הידע הקדומה הפופולארית האנטי-ערבית והאנטי-אסלאמית במערב, המשתקפות מיד בתולדות האוריינטליזם; השני, המאבק בין הערבים לצינונות הישראלית והשפעתו על הידע הכמעט מחולט של כל עמדה הליברלית וכלל האוכלוסייה; השלישי, הידע הכמעט מחולט של כל עמדה תרבותית המאפשרת להודוהות עם הערבים או עם האסלאם או לרזן בהם ביישוב-דעת. יתר על כן, כמעט אין צורך לומר שהיות שהמזרח התיכון כה מזוהה היום עם הפוליטיקה של המעצמות הגדולות, עם כלכלת הנפט ועם החלוקה הפשטנית בין ישראל הדמוקרטית ושחרת החירות ובין הערבים הרעים, הטוטליטריים והטורריסטים – היות שכך, הסיכויים לראייה צלולה על מה מדברים כשמדברים על המזרח הקרוב קלושים עד ייאוש.

במידת-מה, הנסיון שלי בעניינים האלה הוא שגרם לי לכתוב את הספר הזה. חיי ערבי פלסטיני במערב, ובייחוד באמריקה, מדבאים ומפיי יריים. יש כאן הסכמה כמעט כללית **שהערבי הפלסטיני** אינו קיים מבחינה פוליטית, וכאשר מודים בקיומו, הרי זה או כמטרד או כאוריינטלי. רשת הגזענות, הסטראוטיפים התרבותיים, האימפריאליזם הפוליטי והאידיאולוגיה הדרה-הומנית שלכודים בה הערבי או המוסלמי היא אכן חזקה מאוד, וכל פלסטיני החל להרגיש שהיא גורלו ועונשו המיוחדים. מצבו מחמיר כשהוא שם לב ששום אדם המערב מעורב תרבותית במזרח הקרוב – כלומר, שום אוריינטליסט – לא הודהה מעולם הדהות תרבותית או פוליטית בארצות הברית עם הערבים; ודאי שהיו גילויי הדהות ברמה מסוימת, אבל הם מעולם לא לבשו צורה "מקובלת" כמו ההדהות הליברלית האמריקנית עם הצינונות, ופעמים רבות מאוד הוטל בהם דופי על-ידי קשירתם עם אינטרסים פוליטיים וכלכליים מגונים (חברות נפט וערביסטים במחלקת המדינה, למשל) או עם הדת.

הקשר בין ידע לכוף שיוצר את "האוריינטלי", ומבחינה מסוימת מוזק אותו ככז-אדם, איננו אפוא עניין אקדמי בלבד בשבילי. ועם זאת, זהו עניין אינטלקטואלי בעל חשיבות כרוה מאד. הצלחתי להפיק תועלת מהעניינים ההומניסטיים והפוליטיים המעסיקים אותי לצורך ניתוחו ותיאורו של עניין ארצי מאוד, עליית האוריינטליזם, התפתחותו והתגבשותו. פעמים רבות מדי משערים שהספרות

שלושת פרקי הספר הארוכים ותריסר היחידות הקצרות שהספר מחולק להם מיועדים להקל ככל האפשר את הצגת הדברים. הפרק הראשון, "היקף האוריינטליזם", משרטט עיגול גדול סביב כל ממדי הנושא. הן במנותי זמן ונסיון היסטוריים הן במנותי תמות פילוסופיות ופוליטיות. הפרק השני, "סטרוקטורות וסטרוקטורות אוריינטליסטיות" מבקש לעקוב אחר התפתחות האוריינטליזם המודרני כתיאור כרונולוגי רחב וגם כתיאור מערכת אמצעים המשותפת ליצירתם של משוררים, אמנים וחוקרים חשובים. הפרק השלישי, "אוריינטליזם עכשווי", פותח במקום שטיים קודמו, בערך בשנת 1870. זו תקופת ההתפשטות הקולוניאלית הגדולה אל האוריינט, המגיעה לשיאה במלחמת העולם השנייה. היחידה האחרונה בפרק השלישי מתארת את המעבר מההגמוניה האנגלית והצרפתית להגמוניה האמריקנית; ולבסוף, השתדלתי לשרטט בו את ההווית האינטלקטואליות והחברתיות של האוריינטליזם בארצות-הברית בימינו.

3. הממד האישי. במחברות ללא (*Prison Notebooks*) אומר גרמשי: "נקודת-הפתיחה של פיתוח ביקורתי היא הכרתו של אדם מה הוא באמת, ידע את עצמו' כתוצר של התהליך ההיסטורי עד היום, ששיקע כך אינסוף עקבות, ולא שאיר דשימת מצאי." התרגום האנגלי היחיד שבנמצא מסיים את רדביו של גרמשי כאן, משום מה, ואילו גרמשי עצמו מסיים את הדברים, במקור האיטלקי, כמשפט נוסף: "ועל כן חובה לערוך תחילה רשימת מצאי כזאת."¹⁶⁰

הרבה מהחקירה האישית במחקר זה נובע מהכרתי ש"אוריינטלי" אני, ילד שגדל בשתי מושבות בריטיות. כל חינוכי, במושבות האלה (פלשתינה ומצרים) ובארצות-הברית, היה מערבי, אבל אותה הכרה מוקדמת עמוקה התמידה בי. כדרכים רבות המחקר שלי באוריינטליזם היה נסיון לערוך רשימת מצאי של העקבות שהטביעה בי, הנתין האוריינטלי, התרבות שליליתתה היתה גורם כה חזק כחיי כל האוריינטליים. זו הסיבה שמבחינתי, האוריינט האסלאמי היה חייב להיות מרכז תשומת-הלב. לא לי לשפוט אם מה שייצא מתחת ידי הוא רשימת המצאי שעליה המליץ גרמשי, אף שהרגשתי שחשוב להיות מודע למאמץ לערוך רשימה שכזאת. כל הדרך השתדלתי לשמור, כחומרה ובריצינוליות ככל יכולתי, על הכרה ביקורתית, ולהשתמש באותם כלי מחקר היסטורי, הומניסטי ותרבותי שחינוכי זיכני ליהנות מהם. ואולם ככל הדברים האלה לא איברתי מעולם את האחיזה במציאות התרבותית של ה"אוריינטלי" וכמעורבות האישית שבהיות "אוריינטלי".

הנסיבות ההיסטוריות שאפשרו מחקר כזה מורכבות למדי, וכאן איני יכול אלא למנות אותן בסכמיות. כל מי שגר במערב משנות החמישים, ובייחוד בארצות-הברית, חי בתקופה של תסיסה כלמי-רגילה ביחסי מזרח ומערב. כל אדם ראה בשנים אלה איך ה"מזרח" מסמל תמיד סכנה ואיום, גם כשמדובר באוריינט המסורתי, ולא רק ברוסיה. ממסד הולך וגדל של תוכניות ומכונים ללימודים אורייים באוניברסיטאות הפך את המחקר האקדמי של האוריינט לענף של מדיניות לאומית. ענייני הציבור בארץ הזאת כוללים עניין בריא באוריינט, בשל חשיבותו האסטרוטגית והכלכלית לא פחות מבשל האקוטימות המסורתית

פרק ראשון

היקף האוריינטליזם

...הגאונים השאפתנים וחסרי המנוח שכין האירופים...
קצרי-דרח להשתמש בכלים החדשים של שלטונם....

ז'ד-בטיסטי-ז'וזף פורייה, מבוא היסטורי (1809).
תיאור מצרים

מבוא
והתרות תמימות הן מבחינה פוליטית, ואפילו היסטורית; לי תמיד נראו הדברים
אחרת, והמחקר באוריינטליזם בודאי שכנע אותי (ואני מקווה שישכנע את עמיתי
חוקרי הספרות) שחברה ותרכות ספרותית – אינן להבין ולחקור אותן אלא ביחד.
כמו כן, ובהגיון שכמעט אין מנוס ממנו, מצאתי את עצמי כותב את תולדותיו של
שותף מורד וסודי לאנטישמיות המערבית. העובדה שהאנטישמיות והאוריינטליזם,
כפי שהוא עולה מדינוי בענף האסלאמי שלו, דומים מאוד היא אמת היסטורית,
תרבותית ופוליטית שאין לך אלא לציין אותה באוזני ערבי פלסטיני כדי לעמוד
על מלוא האידרניה שבה. אבל הייתי רוצה לתרום כאן גם להבנה טובה יותר כיצד
פועלת שליטה תרבותית. אם תרומה זו תעורר גישה חדשה לאוריינט, ויותר מזה,
אם תבטל את ה"אוריינט" ואת ה"אוקסידנט" מכל וכול, כי אז התקדמנו מעט
בתהליך שריימונד ויליאמס קרא לו "אל-למידה" (unlearning) של "נוהג פנימי
שליטי"¹⁷.

1. לדעת את האוריינטלי

ב-13 בינוי 1910 הוצעה אחרת גיימס בלפור לבימת־הנבחרים הבריטי על "הכעיות שעלינו להתמודד אתן במצרים". אלה, אמר, "שייכות לקטגוריה שונה לחלוטין" מהכעיות "שפוגעות באי ויט או בוסט וירינג שביוקשייר". הוא זיכר בתוקף סמכותו של חבר פרלמנט ותיק, לשעבר מזכיר הפרטי של הלורד סולסברי, לשעבר סמכר ראשי לענייני אירלנד, לשעבר מזכיר ראשי לענייני סקוטלנד, לשעבר בלפור בענייני הממשלה, ותיק משברים, הישגים ושינויים רבים מעבר לים. כשעסק בלפור בענייני האומפרים, עבר בשירותה של מלכה שהוכרזה בשנת 1876 קיסריית הודו; הוא היה ממקום הישב בעמדות בעלות השפעה לא־דגילה לעקוב אחר מלחמת אפגניסטן ומלחמת הוואן, כיבוש מצרים בידי בריטניה ב-1882, מות הנגרל גורדון בסודן, תקיית פשוטה, קרב אומהורמן, מלחמת הפורים ומלחמת רוסיה־יפן. מלכר זה, מעמיד החברת הים, רוחב השכלתו וחריפותו – הוא יכול לכתוב על נושאים ממוניים כמו ברגסון, הנרל, תיאורים וגולף – לימודיו באיסון וכטריזיטי קולג', שבקמברידג' ובקיאאות הבוורה בענייני האמפריה, כל אלה נתנו תוקף זיכר לדברים שהשמיע באותו הנבחרים ביוני 1910. אבל היה עוד משהו באומרו של בלפור, ועל כל פנים בצורך שלו לשאת אותו באופן דידקטי ומטרני כל־כך. כמה חכרי פרלמנט צעירו על החיצות של "אנגליה במצרים", נושא ספור הנלה של אלפרד מילר מ-1892, אבל כאן הכוונה לכיבוש שהיה רווחי לפנים נעשה מקור צרות, עכשיו שהלאומיות המצרית עולה וצומחת ולא כנקל ניתן להגן על המשך הנוכחות הבריטית במצרים. בלפור יאלף אפוא ויסכר.

בלפור מזכיר את הערועור של ג' מ. רוברסטון, חבר הפרלמנט משינסיד, ושבו ומציג את שאלתו: "כאיזו זכות אתם מתנשאים בעלינות על בני־אדם שבחרתם בהם לכנותם אוריינטליים?" הבחירה ב"אוריינטלי" הייתה קונבנטי; ציטר ומנדרוול השתמשו בה, וכן שקספיר, דריידן, פופ וכירון. היא סימנה את אסיה או את המזרח סימן ציגונפי, מוסרי ותוכותי. יכול אדם לדבר באירופה על אישיות אוריינטלית, על אווירה אוריינטלית, על סיפור אוריינטלי, על ערצות אוריינטלית, ועל אופן ייצור אוריינטלית, ודבריו טובנו. מרקס השתמש במילה הזאת, ועכשיו השתמש בה בלפור, בחירתו הייתה מוכנת, ולא דרשה שום הסכר.

אינני מתנשא בעלינות. אבל שואל אני ואת רוברסטון וכל אדם אחר!... בעל ידע ולי השטחי ביותר בהיסטוריה, אם יישיר מבט אל העובדות שמוריא

והואיל והעובדות האלה עוכרות הן, על בלפור להמשיך אל החלק הבא של טיעוני.

האם טוב לעמים הגדולים האלה – מורה אני כגדולתם – שגדהל אנתו את הממשל האבסולוטי הזה? סבורני שטוב. סבורני שהנסיח מדינה שבשטולנו **יש להם ממשל טוב יותר משהיה להם אי-פעם בכל דברי ימי העולם, ממשל שלא רק להם צומחת תועלת ממנו, אלא לכל המערכ התרבותי...** לא רק למען המצרים אנתו נמצאים במצרים, אם כי למענם אנו נמצאים שם; אנתו נמצאים שם גם למען אירופה כולה.

בלפור אינו מביא שום ראיה שהמצרים ו"העמים שאנו מתמודדים אתם" מעריכים או אפילו מבינים את הטובה שעושה להם הכיבוש הקולוניאלי. ואולם לא עולה על דעתו לתת למצרי לדבר בשם עצמו, שכן כל מצרי שישימע את קולו, הודעת נותנת שהוא "המסית והמבקש לעורר קשיים" ולא היליד הטוב שמתעלם מר"קשיים" של שליטה ורה. לאחר שיישב אפוא את הבעיות האתיות, פונה בלפור סוף-סוף לבעיות המעשיות. "הפקדינו למשל, עם או בלי הכרת טובה, עם או בלי הזכרון הממשי והאמיתי של כל האובדן שממנו שחרדנו את האוכלוסייה ומדברי בלפור לא משתמע כשום אופן שחלק מהאובדן הזה הוא אובדנה, ולפחות דחימה האונספית", של עצמאות מצרים וכלי דמיון חי של כל התועלת שהכאנו להם, אם זו חובתנו, איד תכופעצ" אנגליה מייצאת את "טובי בנינו אל הארצות האלה". מילהללים מסורים אלה עושים את מלאכתם "בקרב רכות בני-אדם השייכים לאמונה אחרת, לגוי אחר, למוסר אחר ולתנאי חיים אחרים." מה שמאפשר להם לבצע את עבודת הממשל האלה היא הרגשתם שבכית תומכת בהם ממשלה הסמוכה את ידיה על מעשיהם. אבל

כשמתעוררת באוכלוסיות הילדים אותה תחושה אינסטינקטיבית שהאנשים העומדים מולם אין מאחוריהם העוצמה, הסמכות, האהדה והתמיכה המלאה והבלתי-מסויגת של הארץ ששלחה אותם לשם, מיד אובדת לאותם תושבים כל אותה תחושת סדר שהיא יסוד מוסר של תרבותם, והפקדיים שלנו מאבדים את כל אותה הרגשת כוח וסמכות, שהיא יסוד מוסר לכל דבר שיש ביכולתם לעשות לתועלת אלה שעליהם הופקדו.

הגיון הרברים של בלפור כאן מעניין, במידה לא מעטה מפני שהוא מתיישב לחלוטין עם התחושי של הנאום כולו. אנגליה יודעת ומכירה את מצרים; מצרים היא מה שאנגליה יודעת; אנגליה יודעת שמצרים אינה יכולה להיות בעלת ממשל עצמי; אנגליה מאמתת זאת על-ידי כיבוש מצרים; **בשביל המצרים**, מצרים היא הדבר שאותו ככשה אנגליה ועליה קולו היא שולטת עכשיו; הכיבוש הזר נעשה אפוא "יסוד מוסר" של התרבות המצרית בת-זמננו; מצרים צריכה, ואף תוכנית, כיבוש

כריטי צריך להתמודד אתן כשהוא מוצב בעמדת שליטה על עמים גדולים כתושבי מצרים וארצות המזרח. יודעים אנו את הציביליזציה המצרית טוב יותר משאנו יודעים את הציביליזציה של כל ארץ אחרת. יודעים אנו אותה מלפני שנים רבות יותר, יודעים אנו אותה ידיעה אינטימית יותר; אנו יודעים עליה יותר. היא חורגת הרבה מן הטוות הפעוט של תולדות עמנו, שאובדות בתקופה הפרהיסטורית, בזמן שהציביליזציה המצרית כבר עברה את שיאה. הביטוי בכל הארצות האוריינטליות. אל תדבר על עליונות ועל נחיתות.

שני נושאים גדולים שולטים ברכיז כאן וכדברים הבאים: ידיעה וכות, הנושאים הפיקוניים. כשבלפור מצדיק את נחיצותו של שליטון כיבוש בריטי במצרים, **השליטה קשורה ברעה לדיעה "שלנו" על מצרים**, ולא לכות צבאי או כלכלי בעיקר. ידיעה כשכל בלפור משמעה לסקור ציביליזציה מראשיתה ועד שיאה ועד שקיעתה ומשמעה, כמובן, להיות מסוגל לעשות זאת. ידיעה משמעה להתרומם מעל המדיניות, מעל העצמיות, אל הזר והרחוק. אובייקט הידיעה חשוף מעצם טבעו לבייקה ותקודה; האובייקט הזה הוא "עובדה", שאף-על-פי שהיא מתפתחת, משתנה, או פושטת צורה ולבשת צורה, כדרך שציביליזציות עושות לא-אחת, אך-על-פי-כן, ביסודה, ואפילו במעמדה האונטולוגי, היא יציבה. לדיעות בעל ידע שכזה על דבר שכזה משמעו לשליט בנו, להיות בעל סמכות עליו. וסמכות כאן פירושה "בשביילנו" לשלול אוטונומיה "ממנה" – מהארץ האוריינטלית – מאחר שאנו יודעים אותה, והיא קיימת, מבחינה מסוימת, כפי שאנו יודעים אותה. הידיעה של בריטניה על מצרים הוא-הוא מצרים בעיני בלפור, ולעומת נטל הידיעה, שאלות כגון נחיתות ועליונות מתגמדות. כשום מקום אין בלפור מכחישי את העליונות הבריטית ואת הנחיתות המצרית: הן נראות לו מוכנות מאליהן כשהוא מתאר את תוצאות הידיעה.

ראשית, הביטוי בעובדות כהריוותן. עמים מערביים כיוון שהם מופיעים כהיסטורית, מיד ניכרים בהם ניצני כשרונות לממשל עצמי... יש להם סגולות משלהם... יכולים אחם לסקור את כל תולדות האוריינטליזם כמה שקורי, בהכללה, המזרח, ולא תמצאו שום זכר לממשל עצמי. כל המאות הגדולות שלום – הן היו גדולות מאוד – עברו עליהם בעוצמות, כממשל אבסולוטי שלום כל תרומותיהם הגדולות לציביליזציה – והן היו גדולות – נעשו בשלטונה של צורת ממשל זו. כובש בא אחר כובש; שליטה אחר שליטה; אבל בכל התפוכות הנורל לא ראייתם מעולם את אחד העמים האלה מקום בזמנתו של מה שאנו מכנים מנקודת-מבט מערבות, **ממשל עצמי**. אלה הן העובדות. און זו שאלה של עליונות או נחיתות. אני משער שחכם מודרני אמיתי היה אומר שמלאכת הממשל שקיבלנו עלינו במצרים וכמקומות אחרים אינה מלאכה היא לפולסוף – שזו העבודה השחורה, העבודה הנחיתה, של מילי המטלות הנחוצות.

אך נמרד שגשוגה המוסרי של מצרים, ואת לא העז בלפור לומר. היצוא של בריטניה למצרים השתווה לכל היצוא שלה לאפריקה; זה ודאי היה סימן לשגשוג פיננסי מטיים, למצרים ולאנגליה (לא ממש שווה בשווה) כאחד. אבל הדבר החשוב באמת היה הפטרונות המערבית הרצופה וההתבוקת-כול על ארץ אוריינטלית, מאנשי האקדמיה, המיטיביונים, אנשי העסקים, החילים והמומרים, שהכינו את הכיבוש ואחר-כך הציצוהו לפועל, ועד המי המעלה, כמו קרומר ובלפור, שראו את עצמם כמיישדיהם לכל צורכי מצרים, ומכוננים, ולפעמים אפילו כופים את עלייתה מהנחה אוריינטלית אל גרולתה הפורדה היום.

אם הצלחת ברטניה במצרים היוותה יוצאת מן הכלל, כפי שאמר בלפור, היא בשום אופן לא היתה הצלחה לא מוכנת או לא-הגיונית. ענייני מצרים נהלו על-פי תיאוריה כללית, כפי שביטאה הן בלפור בריעיונותיו על התרבות האוריינטלית, הן קרומר בנייהוּל ענייני היוזמים במצרים. הדבר החשוב ביותר במתיאוריה הזאת בעשור הראשון של המאה העשרים היה שהיא פעלה, ופעלה בהצלחה מרדומה. הטענה, כאשר צמצם לצורתו הפשוטה ביותר, היה ברור, מרויך וקל לתפיש. ישנם מערכיים, ושנם אוריינטלים. המערכיים שולטים; האוריינטלים צריכים להישלט, מה שאומר, בדרך-כלל, שארצם כבושה, ענייניהם הפנימיים מנותלים בקשיחות, ודמם וממונם עומדים לרשות מעצמה מערבית זו או אחרת. העובדה שבלפור וקרומר, כפי שנראה מיד, יכלו לפרק את האנושות ליטרות תרבותיים ונצחיים אכזריים כל-כך אינה מעידה כלל על רישעות מיוחדת. היא מעידה, תחת זאת, כמה משייפת נעשתה וקסרינה כללית אחת עד שהחלו הם להשתמשה בה – כמה משייפת וכמה יעילה.

שלא כבלפור, שהנחות שלו על האוריינטלים התיימרו לאוניברסליות אויב-קטיביות, קרומר דיבר על האוריינטלים באופן ספציפי כעל הדבר שעליו הוא משל או שבו היה צריך לטפל, תחילה בהודו, ואחר-כך 25 שנים במצרים, שבמלכך עלה והתבלט כראש וראשון לקונסולים-הכלליים באימפריה של אנגליה. ה"אוריינטלים" של בלפור הם "העמים הנתינים" של קרומר, שאותם עשה נושא למאמר ארוך שהתפרסם באירנבורו ריוויז ב-1908. שוב, רדעת העמים הנתינים או האוריינטלים היא שעושה את השליטה עליהם לקלה ורווחת; הדיעה מעניקה כוח, עוד כוח מצידך עוד רדעת, וכן הלאה כדי לקטשה של מידע ושליטה שרווחותיה גדלה והולכת. הדיעה של קרומר הוא שהאימפריה של אנגליה לא תתפרק אם יושם רסן לדברים כגון מיליטריזם ואנוכיות מסחרית בבית-ל"מוסדות חפשיים" כמושבה (בניגוד לממשל בריטי "לפי קוד המוסר הנוצרי"). שכן אם הגיון הוא, לפי קרומר, משהו "שהאוריינטלי נוטה להתעלם כליל מקיומו", הרי השיטה הנאותה לשלוט אינה לפנות עליו צעדים אולטרד-מדיים או להכריח אותו בנפיו לקבל הגיון. תחת זאת, יש להכין את מנבליהו "לישומה" למצוא בשייכות-היצוא של העם הנתיין קשר אחרות ראוי יותר, ואף, יש לקוות, אמין יותר, בין שלטים לנשלטים. מאחר-כך פיוס זה של העם הנתיין מסתתרת בכל מקום העוצמה האימפריאלית, שיעלילתה נובעת מהכנה דקה ומשמוש לא-תכוון

בריטי. אבל אם את האניגמיות המיוחדת הזאת בין השולט לנשלט במצרים מפרים ספקותיו של הפרלמנט בבית, אזי "הסמכות של... העם השליט – ולדעת הוא צריך להישאר העם השליט – התערערה". לא זו בלבד שהיוקרה האנגלית נפגעת; "לשווא ישחילו קומץ פקידים בריטים – גם אם תחנן אותם כפשוטו ותעניק להם את כל סגולות האופי הגאונות שיעלו בדעתך – לא יהיה ביכולתם למלא את המשימה המרובה, שלא רק אנתון, אלא העולם התרבותי כולו הטיל עליהם במצרים".¹⁰

בתור הצגה רטורית, יש לנאמו של בלפור השייכות בשל הדרך שבה הוא מגלם, ומייצג, מגוון של דמויות. ישנו כמובן "האנגלי", שבשבילי מוצג כינוי הגוף "אנתון" במלוא כובד משקלו של אדם מכובד ורכ-עוצמת, המרגיש שהוא מייצג את כל הטוב שבחלדות עמו. בלפור יכול לדבר גם בשם העולם התרבותי, המערב, ובשם הסגל הקטן יחסית של הפקידות הקולוניאלית במצרים. אם אין הוא מדבר ישירות בשם האוריינטלים, הרי זה מפני שהם מדברים, בסופו של דבר, בשפה אחת, אבל הוא יודע מה הם מדגישים כי הוא יודע ומכיר את ההיסטוריה שלהם, את הסמכותם על שכמותו, ואת ציפיותיהם. וככל זאת הוא מדבר בשםם, שכן מה שהיה להם לומר, אילו נשאלו והיו יכולים לענות, היה מאשר, שלא לצורך במידת-מה, את מה שכבר ברור וגלוי: שהם עם נשלט, הנושלט בידי עם שמשייב לדעת אותם ומה טוב בשבילם יותר משהם עצמם יוכלו אי-פעם לדעת. שיעותיהם היפות הן נחלת העבר; יש בהם תועלת בעולם המודרני רק מפני שהאימפריה האירופית ההרריות חילצו אותם מעלילות שקיעתם ועשו אותם לתושבים משוקמים של מושבות יצרניות.

מצרים היתה דוגמה מצוינת לעניין זה, ובלפור ידע היטב כמה זכאי הוא לדבר על מצרים המודרנית כחבר הפרלמנט של ארצו, בשם אנגליה, המערב והמרבית המערבית. כי מצרים לא היתה סתם עוד מושבה: היא היתה הצדקו של האימפריאליזם המערבי; עד שיפוחה בידי אנגליה, היא היתה דוגמה כמעט אקדמית לנחשלות אוריינטלית; והיא עתידה להיות לנצחון הדיעה והכוח האנגליים. משנת 1882, השנה שבה כבשה אנגליה את מצרים ושמה קץ למרד האומי של הקולונל ע'ראפי, ועד 1907, היה נציגה במצרים, ארונה של מצרים, אולוף פרינג (המכונה "אוב-ברנינג"). הלורד קרומר. בלפור הוא שתמך ב-30 ביולי 1907 בברי-תנבחות בתוכנית להעניק לקרומר פרט פרישה בסך פרישה שלם, גמול על פועלו מצרים. קרומר עשה את מצרים, אמר בלפור:

הוא הצליח בכל מעשה ידיו... שירותיו של הלורד קרומר הצי יובל שנים העלו את מצרים מתחתיות הניוול החברתי והכלכלי, והיום היא עומדת בין האומות האוריינטליות, סבורני, בדרך לחלוטין בשגשוגה, הן הפיננסי הן המוסרי?¹¹

* Over-bearing – כמז'ובינג, שתלסן וכל הערות השוליים הן של המתרגמת.

להשתנות מעט פה ושם. ברוב המקומות היא כמעט אותו הדבר? הסיבה היא, כמובן, שברוב המקומות האוריינטלים הם כמעט אותו הדבר. כשייזו אנו מתקרבים טוף-טוף אל גלעין הידע החינוכי שצמח ומן רב, ידע אקדמי ומעשי כאחד, שידשו קרומור ובלפור ממאה של אוריינטליזם מערבי מודרני: יריעה על ויריעה של האוריינטליזם, גועיעה, תכונותיהם, תרבותם, תולדותיהם, מטרותיהם, תרבתם ואפשרויותיהם. ידע זה הביא מועלת: קרומר סבר שהיא השתמשה בו בממשל במצרים. יתר על כן, זה היה ידע בדוי ולא-משמנה, שהי "האוריינטליזם", הם, מבחינה מעשית, ישות אפלטונית, שכל אוריינטליסט (או מי שמושל על אוריינטליזם) יכול לבחון אותה, להביך אותה ולהשוף אותה. קרומר מביא אפוא, בפרק השולשיים וארבע של ספרו בעל שני הכרכים, מצידים המודרניים (*Modern Egypt*), הסיכום הסמכותי של נסיונו והישגיו, מעין קטלוג אישי של התרומה האוריינטליסטית:

סר אלפרד ז'אן אמר לי פעם אחת: "הדייק שנוא על הנפש האוריינטלית. כל אנגלו-הודי צריך לזכור תמיד את האמרה הזאת." לאמיתו של דבר, אי-דייק, המתדרדר בקלות לאי-אמירת אמת, הוא התכונה העיקרית של הנפש האוריינטלית.

האירופי הוא איש הגיון קפדן. קביעותיו העובדתיות נטולות כל דר-משמעות; הוא לוגיקן טבעי, הגם שאולי לא למד לוגיקה; מעצם טבעו הוא ספקן ודורש הוכחה קודם שיקבל את אמיתותה של טענה; תבונתו המיומנת פועלת כמו מנגנון. מחשבתו של האוריינטלי, לעומת זה, כמותה כרחבתו ורי הצוריים: סימטריה כל הימצא בה. תהליך החשיבה שלו מורשעל ביותר. אף שהערכים הקדמונים סיגלו להם דרגה גבוהה קצת יותר של מודע הריאקלקטיקה, צאצאיהם לוקים ביותר כושרם הלוגי. פעמים רבות אין הם מסוגלים להסיק את המסקנות הכרוות ביותר מהנחות פשוטות, שבאמיתותן הם מודים. נסה להוציא קביעה עובדתית פשוטה מכל מצוי רגיל. הסבר יהיה כדרר-כלל ארכי נטוול בהירות. קרוב לוודאי שישתור את עצמו תצי תריטר פעמים עד שיסיים את סיפורו. לא אחת יישבר בחליך הקל ביותר של הקירה צולכת.

לאחר מכן מוצגים האוריינטליזם או הערכים פפטיים, כ"חסרי מרץ ויומה" וכנוטים ל"התנפה מאושה", לתכונות, לעתונות ולתאחרות לבעלי-היים; האוריינטליזם לא ילכו על הכביש ולא על מדרכה (מהם המכולל אינו תופש מה שארופי פקח תופש מיי, שבשישים ומדרכות נועדו להליכה); שקרנים מושבעים הם האוריינטליזם, "רדומים וחסדינים", וכל כולם ניגוד לכהירות, לשיירות ולאציילות של הגזע האנגלו-סקסי.⁶

קרומר אינו עושה כל מאמץ להסתיר שהאוריינטליזם הם בעיניו תמיד אך ורק החומר האנושי שעליו משל במחשבת הכריטית. "מאחר שאיני אלא רייפלומט

ככות יותר משגיא נובעת מחיללים מגובי מס אכיריים ומכרת משולח רסן. בקיצור, על האמפריה להיות חכמה; על ליה לרכך את תמדתה באי-אנוכיות, ואת קוצר-רוחה במשמעת גמילה.

במילים מפורשות יותר, כשנאמר שהרוח המסחרית צריכה להיות בפקוח מסוים, זו הכוונה – שבמעצ ומשא עם ההודים או המצרים, או עם בני שבט השילוק או בני זולו, השאלה הרישונה שיש לתת עליה את הדיעה היא מה העמים האלה, השודיים כולם, מבחינה לאומית, בסטנדרט פופולרי וכמעט של תלמיד או קטיף פחות או יותר, מה הם רואים כטובתם שלהם, אם כי עניין זה טעון שיקול רציני. אבל חינוכי שכל מיוחד יוכרע בעיקר מתוך התייחסות למה שנואה לנו במצפון נקי, לאור הידיעה והנסיון המערביים המורכבים בשיקולים מקומיים, שהוא הדבר הטוב ביותר לעם הנתון. בלי התחשבות לכל יתרון ממש או משוער שעשיר לצמח לאנגליה כאומה, או קבוצת אנגלים רבת-השפעה זו או אחרת. אם תמיד האומה הכריטית בכללה לזכור את העקרונות הזה ותמנור בתקיפות על יישומו, אף שלעולם לא נוכל ליצור פטריטיות דומה לזו המיסורת על קרבת עם או קהילת שפה, אולי נוכל לטפח כמין נאמנות קוסמופוליטית המבוססת על הכרת השונות תמיד לכשרונות עדיפים ולהתנהגות לא-אנוכית, וכן על הכרת השונות הנובעת מחסרים שנגשעו לפנים או ייעשו בעתיד. אז אולי יהיה סיכוי מסוים, בכל מקרה, שהמצרי היסס לפני שיקשור את גודלו עם כל ערפי שיקום בעתיד... אפילו הפרט כמדכו אפריקה אולי ילמד בסופו של דבר לשייר המנוח לכבוד "אסטרואר רדקס",* כפי שמייצגה הפקיד הבריטי המונע ממנו גיין אבל נתמן לו צדק. ויתר על כן, המסחר יפרח.⁷

כאיו מידה של "שיקול רציני" צריך המושל לשיקול הצעות שמעלה העם הנתון, דבר זה הודגם בהתנתרות הגמורה של קרומר ללאומיות המצרית. מוסדות תופשיים של ילדי הארץ, היערד כירבוש זר, ריבונות לאומית שמקיימת את עצמה; את כל הדיירות הלא-מפתיעות האלה דחה קרומר בעקביות וטען במפורש שהדיעה האמתית של מצרים... אינו בכיוון של לאומיות צרה, שתכלול רק מצרים בני המקום... אלא בכיוון של קוסמופוליטיות מורחבת." עמים נתינים אינם היה קרומר ידע גדול, שכן היה לו נסיון עמם בהודו ובמצרים. אחד הדברים הנוחים לקרומר באוריינטליזם הוא שהשליטה עליהם, הגם שהנתוכות יכולות

* כשם שרד של רדיידן "Astrea Redux" (שיבת מלכות השלום), שכתב לכבוד המלך צ'רלס השני ושיבת המלוכה אחרי תקופת תהפוכות, ומבטא כמיהה לשליט שישכין שלוח, בתחון וקדמה לארץ.

ככמה מהם. האוריינטלי הוא לא-רציני, מושחת (תוסא) ילדתי, "שונה", דאורניפ הוא אפוא רציני, מוסרי, בוגר, "נורמלי". אבל הדרך להחיות את היחס הזה הייתה להגיגש בכל מקום את העובדה שהאוריינטלי חי בעולם משלו, עולם שונה אך מאורגן לחלוטין, עולם בעל גבולות לאומיים, תרבותיים ואפסטמולוגיים משלו ועקרונות בעלי לכידות פנימית משלו. ועם זאת, לא מאמציו של האוריינטלי הם שהעניקו מובנות וחיות לעולמו, אלא כל הסדרה הסבוכה של מניפולציות בידי שבאמצעותן זיחה המערב את האוריינט. שתי המכונות של היחסים התרבותיים שציינתי לעיל חוברות אפוא יחד. יריעת האוריינט, מאחר שלידה בכוח, היריה בוראת במונח מסוים את האוריינט, את האוריינטלי ואת עולמו. בלשונם של קרומר ובלפור האוריינטלי מתואר כמשהו ששופטים אותו (כמו בכוח-משפט), כמשהו שלומדים ומתארים אותו (כמו בתוכנית לימודים), כמשהו שכוונים עליו משמעת (כמו בכוח-ספר או בכוח-סוחר) וכמשהו שמאיימים אותו (כמו במרדף זואולוגי). תקודת החשוכה היא שבכל אחד מן המקרים האלה האוריינטלי מרוסן ומיוצג על-ידי מסגרות שליטות. מאין באן אלה?

כוח תרבות אינו נושא קל לדין – ואחר ממטרות החיבור הזה היא להגיד, לנתח ולהגות באוריינטליים כהפעלת כוח תרבותי. במילים אחרות, מוטב שלא להסתכן בהכללות על מושג כה מעורפל ועם זאת כה חשוב קודם שנתח כמות נכבדה של חומר. אבל מלכתחילה אפשר לומר שככל שהחברים אמורים במערב במאה התשע-עשרה ובמאה העשרים, הונחה הנחה שהאוריינט וכל אשר בו, גם אם אינו נחות בעליל מהמערב, הרי מכל מקום טעון הוא מחקר מתקן בידי המערב. האוריינט נחפש כאילו הוא נמוך במסגרת כיתה הלימוד, בית-המשפט הפלילי, בית-הסוהר, המרדף המאורי. האוריינטליים הוא אפוא ידיעת האוריינט שממקמת דברים אוריינטליים בכיתה, בכוח-סוחר או במרדף, לצורך חנינה, לימוד, שיפוט, הטלת משמעת וניהול.

בשנים הראשונות של המאה העשרים יכלו אנשים כמו בלפור וקרומר לומר את מה שאמרו, בדרך שאמרו, מפני שמסורת של אוריינטליים שקדמה למסורת של המאה התשע-עשרה נחנה כידהם אוצר-מילים, דימויים, רטוריקה ומטבעות-לשון לומר זאת. אבל האוריינטליים חזק והתחזק מהיריעה הכטוהה שאירופה או המערב **של שנים**, פשוטו כמשמעו, במרכזית שטחו של כרוך הארץ. תקופת החקירות והעצומה במסדרות האוריינטליים ובתוכנו התרחשה בעת ובעונה אחת עם התפשטות אירופית שלא הייתה כמותה; מ-1815 עד 1914 התפשטה השליטה הקולוניאלית הישירה של אירופה מב-35 אחוזים מכדור הארץ ל-85 אחוזים ממנו. כל היבשות הושפעו מכך, ואפריקה ואסיה יותר מכולן. שתי האימפריות הגדולות היו האימפריה הבריטית והאימפריה הצרפתית; בעניינים מסוימים הן היו שותפות ובעלת-כוח, ובעניינים אחרים – יריבות ואויבות. באוריינט, מחזפיו המזרחיים של הים התיכון עד הדרסיין ומלאיה, היו נכסיהן הקולוניאליים ותחומי השפעתן האימפריאליים צמודים, לעתים קרובות חופפים, ולא-אחת נושא למאבקים. אבל ההתנגשויות העזות, והמסובכות ביותר ביך הכריטיים לצרפתים וביים ה"אוריינט" היו דווקא

של ומנהלן, שהלימוד הראוי שלו הוא גם לימוד האדם*, אבל מנקודת-המבט של השליטה עליו, "אומר קרומר, "... אני מניחם בעיני העובדה שברוך זו או אחרת, האוריינטלי פועל, מרב וחושב לרוב באופן הפוך ממש לאירופי". תיאורו של קרומר מבוסס כמובן במידת-מה על הסתכלות ישירה, אבל פה ושם הוא נרדש ל"בני-הסמבא האוריינטליסטים האורתודוקסים (ובייחוד לארנסט רנאן לקונסטנצן רה ולנ'ן) לצורך אישוש השקפותיו. ל"בני-סמבא אלה הוא פונה גם כשהוא מבקש להסביר מדוע האוריינטליים הם כמות שהם. אין לו ספק שכל ידע על האוריינטלי יאיש את השקפתו, אשר, אם לשפוט מתואר המצרי הנשכר בתקורת צולבת, מוצאת את האוריינטלי אשם. הפשע הוא שהאוריינטלי הוא אוריינטלי, וסימן מודייק כמה מקובלת נופצה היתה שאוטולוגיה זו היא שאפשר היה לכתוב אותה אפילו בלי להזדקק ללוגיקה ולסמטרית של המוח האירופי. כל סטייה ממה שנתתי לנורמות ההתנהגות האוריינטלית נתפשת אפוא כלא-טבעית; עקב כך, הדרך השגתה תאחרון של קרומר ממצרים קובע שהאלאומיות המצרית היא "רעיון חדש לחלוטין"

רצמח ממצא אקזוטי ולא מקומי.⁸⁰ של מנעיש בערכו של מאגר הידע המקובל, הקוראים של סבורני שטשיה אם נמעיט בערכו של קרומר ובלפור מתייחסים אליהם ככל מקום האורדתורקסיה האוריינטליסטים, שקרומר ובלפור מהתייחסים אליהם ככל מקום בכתיבתם ובמדיניות הציבורית שלהם. האומר שהאוריינטליים אינו אלא רצינוניזציה של השלטון הקולוניאלי מתעלם מהמידה שבה הצדיק האוריינטליים את השלטון הקולוניאלי מראש, ולא לאחר מעשה דווקא. בני-אדם חילקו תמיד את העולם לאזורים בעלי הפרלמים ממשיים או דמוניים. ההכללה המוחלטת בין מורה למערב, שבלפור וקרומר מקבלים אותה בשאנוות רבה כל-כך, הלהק ונוצרה במשך שנים, ואפילו מאות בשנים. היו כמובן מסעי תגליות רבים מספור; היו מגעים באמצעות מסחר ומלחמה. אבל יותר מאלה, מאמצע המאה השמונה-עשרה היו שני יסודות עיקריים ביחסים בין מזרח למערב. היסוד האחד הוא ידע שיטתי גרל והולך על האוריינט באירופה, ידע שנתחזק מן המפגש הקולוניאלי ומן ההתענינות הנרחבת בור וביצא-דופן, שנוצלו בידי המרעים המתפתחים של האתנולוגיה, האנטומיה המשוות, הפילולוגיה וההיסטוריה; יתר על כן, על הידע הישירי היה נוספה כמות נכבדה של ספרות מאת סופרים, משוררים, מתרגמים ואנשי מסעות מחנונים. התכונה האחרת של היחסים בין האוריינט לאירופה היא שאירופה הייתה תמיד בעמדת כוח, ואף שליטה. אין כל ירד לומר זאת בלשון נקייה. אמת, את יחסו של הזקק להלש אפטר להסחיר או לרכוש, כמו הכרתו של בלפור ב"אדולף" של הציליברציות האוריינטליות. אבל היחס המוחתי, בתחום הפוליטי, התרבותי ואפילו הדתי, נחשב – במערב, שהוא נושא עיסוקנו כאן –

יחס בין שותף זקק לשותף חלש.
 מנתחים רבים שמשלו לכטא את היחס הזה: בלפור וקרומר, בדרכם, השתמשו

* על-פי שירו של אלכסנדר פופ "An Essay on Man": "Know then thyself, presume not God to scan;/ The proper study of mankind is man."

המוזיאון למערב שערך שולטים בפוסטקולטור התרבותית והפוליטית שלנו במיניו. והמשלחת הנפילאוגית, היא ומצבת הרעת הקולקטיבית המרובה שלה, תיאור מצרים (*Description de l'Égypte*). נתנו כמה או מטרות לאוריינטליזם, שכן מצרים, וכעקבותיה ארצות האסלאם האחרות, נתפשו כמחוז החי, המעבר והתאטרון ליד אפטיקטי של המערב על האוריינטי. אל ההתפתחה הנפילאוגית אחזור עוד מעט.

עם נסיון כגון זה של נפוליאון, קיבל האוריינטי כגוף של ידע במערב אופי מודרני, וזו הצורה השנייה שבה הרקיים האוריינטליזם כמאה התשע-עשרה וכמאה העשרים. מראשית התקופה שבה אדון כאן שאפו האוריינטליסטים בכל מקום לגסס את תולדותיהם, את נסיונותיהם ואת תוכניהם כמנוחה מודרניים כיוון. להעמיד את העיונות על האוריינטי כמגע קרוב מאוד עם התוויות המודרניות. התקדמות הכלשויות של רנאן בשפות השמיות ב-1848, למשל, נוסחו בסגנון שהרבה להשתמש, לחיזוק תקופו, בדקדוק המשווה, כאנטומיה המשווה ובחירת הגזע בני-נומו; אלה העניקו לאוריינטליזם שלן יוקרה, וכן – הצד האחר של המטבע – עשאוהו חשוף, כפי שהוא מאז ועד היום. לזרמי מחשבה אופנייים ולזרמים רציניים ורבי-השפעה במערב. האוריינטליזם, לרדיוויזם, לגזענות, לפרודיאוגיס, לפרוטוקוליס, לאוטופוגיאזם, להיסטוריוציזם, לרדיוויזם, לזרמי מחשבה אופנייים ולזרמים רציניים ורבי-השפעה במערב. כמו רבים ממדעי הטבע ומדעי למרקסיזם ולשפוגליזם. אבל האוריינטליזם, כמו רבים ממדעי הטבע ומדעי החברה, היה בעל "פרדיגמות" מחקר, חברה השכלה משלן, ממסד משלן. במאה התשע-עשרה גרלה במידה יצומה יוקרתו של התחום, ואף המוניטין וההשפעה של ארגונים כגון "החברה האסיאתית" (*Société asiatique*), "החברה האסיאתית המלכותית" (*The Royal Asiatic Society*), "החברה הגרמנית המורחזת" (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft*) ו"החברה האמריקאית המורחזת" (*American Oriental Society*). עם צמיחתן של החברות האלה גרל גם ככל רחבי אירופה מספר הפרופסורות בלימודים האוריינטליים; עקב כך התרחבו האמצעים להפצת האוריינטליזם. כתב-עת אוריינטליסטיים, שהוראשון שבהם היה *Fundgraben des Oriens* (1809), הגדיל את כמות הידע ואת מספר תחומי ההתמחות.

אבל מעט מהפעילות הזאת ומעט מאוד מהארגונים האלה התקיימו ופרחו בתחושות, שכן בצורתו השלישית הטיל האוריינטליזם מגבלות על המחשבה על-אודות האוריינטי. אפילו ברובי הדמיון שבסופרי תקופה, כמו פלובר, נרוול וסקוט, הוגבלו כמה שיכלו לחרות ולומר על האוריינטי. שכן האוריינטליזם היה בסופו של דבר, השקפה פוליטית על המציאות, שהמבנה שלה הציג את ההכרל בין המוכר (אירופה, המערב, המערב, "אחנתו") ובין הזר (האוריינטי, המזרח, "הים"). השקפה זו, מכהנית מסוימת, יצרה ללאחר מכן שירתה את שני העולמות שנתפשו כך. האוריינטליזם חיו בעולמם, "אחנתו" חיינו בעולמנו. ההשקפה המציאות הייתה תמיד אישית-זו את זו, קיימו זו את זו. חירות מסוימת במגעים החברתיים הייתה תמיד זכות-היתר של המערבי; האיל והרכותו היחה החרכות החזקה יותר, הוא יכול

באוריינט הקרוב, בארצות המזרח הקרוב הערבי, במקום שהאסלאם אמור להגדיר את התכונות התרבותיות והגזעיות. שכן רוב המאה התשע-עשרה, ברובי הלורד סולסברי ב-1881, היתה השקפתם המשותפת של הכריסטים והצופים על האוריינטי מורכבת ובייחודית: "כשיש לך ... בעלת-ברית נאמנה הנושאה בדתה להתערב בענייניה של ארץ שאהא מעוניין בה מאוד – שולש דרכים פתוחות לפניך. לותר להשתלט – או לחלוק. הייתור היה מציב את הצופים על התחב שלנו להרוג.¹⁰⁷

בהשתלטות היה סיכון גדול מאוד של מלחמה. החלטנו אפוא לחלוק.¹⁰⁸ ואכן הם חלקו, ברובים שאותו נחקרו עוד מעט. ואולם לא רק בקרקע ברוחיהם ובשלותם הם חלקו, אלא גם באותו כוח אינטלקטואלי שקראתי לו אוריינטליזם. מבחינה מסוימת, האוריינטליזם היה ספרייה או ארכיון מדעי שהחזק במשפחה וככמה מהיבטי – גם בתנועות-לדעים. מה שקושר בין חלקי הארכיון הוא משפחת אוריינטיים¹⁰⁹ ומערכת ערכים מאחדת, שיעילותם הוכחה בכל מיני דרכים. רעיונות אלה הסבירו את התנועות האוריינטליים; הם נתנו להם מנטליזם, גניאלוגיה ואוריינטיזם. הם איפשרו לאירופי לחתור עם האוריינטליזם ואפילו לדאוג, וחשוב מכול, הם איפשרו סדרות. אבל כמו כל מערכת של רעיונות בני-קיימא, כתופעה בעלת תכונות סדרות. אצל כמו כל מערכת של רעיונות בני-קיימא, הרעיונות האוריינטליסטיים השפיעו על האנשים שנקראו אוריינטליים ואף על מי שנקראו אוקסידנטליים, אירופים או מערבים; בקיצור, נישנו להביץ את האוריינטליזם אם נראה בו מערכת של אליוזים והבלות על המחשבה, ולא דוקטרינה מעשית סתם. אם מהותו של האוריינטליזם היא ההכחנה הבלתי-נמנחת בין העליונות המערבית לנחותות המזרחית, כי אז עליו להיות מוכנים להראות איד תעמיק האוריינטליזם ואפילו הקשיח את ההכחנה הזאת בימי התפתחותו ובחלוצותיו. במאה התשע-עשרה, כשהשתרש הנהג להוציא את הפקידים הבריטיים בחזרו וכמקומות אחרים לגמלאות כשמלאו להם 55 שנים, הושג עוד עידון כאוריינטליזם; שום אוריינטלי לא הורשה לראות איש מערכי מזדקן ומתנון, ושום איש מערכי לא הצרך לראות את עצמו, בהשקפתו כעניי כני העם הנתיץ, אלא כראג צעיר, נמרץ, רציני וערני תמיד.¹¹²

הרעיונות האוריינטליסטיים לכשו כמה צורות במאה התשע-עשרה וכמאה העשרים. ראשית, באירופה היחה ספרות עצומה על המזרח, ירושת העבר האירופי. שלדי המאה השמונה-עשרה וראשית המאה התשע-עשרה, הזמן שהחל בו, רנסנס הנהג המחקר הו, האוריינטליזם המודרני, מתייחדים בהתרחשותו של רנסנס אוריינטלי, בניסוחו של אדוו קינג.¹¹³ פתאים נראה למגוון רחב של הוגים, פוליטיקאים ואמנים, כי התעוררה מודעות חדשה לאוריינטי, מסיז עד הים התיכון. מודעות זו היחה מקצתה תוצאה של גילוי ותרגום טקסטים אוריינטליים בשפות כמו סנסקריט. זנד וערבית; היא היחה גם תוצאה של תפישה חדשה של חירות בין האוריינטי למערב. לצורך מטרתו כן, המפתח ליחסים אלה נקבע למזרח הקרוב ולאירופה כפלישת נפוליאון למצרים ב-1798, פלישה שמבחינת רבות היחה הוגם המוכחה של הפקעה מדעית באמת של תרבות אחת ביד תרבות אחרת, חזקה יותר לכאורה. שכן עם כיבוש מצרים ביד נפוליאון החלו תהליכים בין

הידע בכל זמן, תומכת בידע ומספקת לו שימושים. סדר של שליטה הוקם ממזרח למערב, חקוי פרוזי של שרשרת חיים בטבע, שבצורתו הצלולה ביותר הוא מופיע בתיאור של קיפלינג:

פדר, סוס, פיל או שור, הוא מציית לרַכֵּב שלי, והרַכֵּב לִסְפֵּל שלי, והסְפֵּל לִסְנֵן שלי, והסְנֵן לִרְכֵּב־סֶרֶן שלי, והרְכֵּב־סֶרֶן לֵאלֹף־משונה שלי, והאלוף־משונה לֵאלוף שלי, המפקד על שלוש חטיבות, והאלוף לִרְכֵּב־אלוף שלי, המציית למשנה־למלך, שהוא משרתה של הקיסרית.¹⁵

עמוק ככל שהיזהר הישולר של שרשרת הפיקוד הזאת, חזק ככל שתגורחל "הפעולה ההירמונית" של קרומר, האוריינטליזם יכול גם לכטא את כוחו של המערב ואת חולשתו של המזרח כפי שהם נראים בעיני המערב. כוח שכוה החלישה שכוחא מהותיים הם לאוריינטליזם כפי שהם מהותיים לכל השקפה הממלכת את העולם ליחידות גדולות וכלליות, ישויות המתקיימות יחד במצב של משה שמקורו במה שנחשב להבדל יסודי.

כי זו הסוגיה האניגמטית העיקרית שמעורר האוריינטליזם. האם אפשר לחלק את המציאות האנושית, כפי שאכן נרמזה שהמציאות האנושית מחולקת באמת, לתרבויות, להיסטוריות, למסורות, לחברות ואפילו לגזעים שונים בעליל, ולעמוד בתוצאות בדרך אנושית? בעמידה בתוצאות בדרך אנושית כוונתי לשאל אם יש דרך להימנע מן האיכה שמבטאת החלוקה של בני-אדם ל"אנתרופ" (מערביים) ול"הם" (אוריינטליים), למשל. שכן חלוקה אלה הן הכללות ששימשו בהיסטוריה ובפועל להגשת השיבותה של ההבנה בין בני-אדם מסוימים לבני-אדם אחרים, בדרך-כלל לא לשם מטרת נאצלות ביותר. כשמשתמשים בקטגוריה כמו אוריינטלי ומערבי כנקודת-המרוצא ובנקודת-הסיום של נחת, מחקר, מדיניות ציבורית (כפי שהשתמשו בקטגוריות האלה בלפור וקרומר), התוצאה היא בדרך-כלל קטגוריה הבחנה — האוריינטלי יותר אוריינטלי, המערבי יותר מערבי — והבחנה המבשה האנושית בין תרבויות, מסורות וחברות שונות. בקיצור, האוריינטליזם בצורת השיבה להתמודדות עם הזר היא באופן טיפוסי, מאישית ההיסטוריה המודרנית שלו ועד דוים את נטייתו המציעה של כל ידע המבוסס על הבנתו נקודות כמו "מזרח" ו"מערב": לנתב את המחשבה אל תל מזרחי או תל מערבי. הואיל והנטייה הזאת מצויה בכל החלכה, המעשה והערכים האוריינטליטיים במערב, עניין תרין כוחו של המערב על האוריינטי נראה כדבר מובן מאלין, כאליל הוא אמת מרעית.

דוגמה או שתיים מומננו יטיבו להבהיר את הדבר. אנשי שליט, מודרן השבעי בותים מפעם לפעם את העולם שעליהם להתמודד אתו. בלפור עשה זאת לעתים קרובות. הנרי קיסינג'ר ב־זמננו גם הוא עשה זאת, ורק לעתים נדירות כנות מפורשת יותר מבמאמר "מבנה פנים ומדיניות חוץ" ("Domestic Structure and Foreign Policy") וחדמה שהוא מתאר היא דומה אמיתית, שבה ארצות-

לחרור אל המסתורין האסיאתי הגדול, כפי שקרא לו רישראלי, הוא יכול להתמודד עמו, והוא יכול לתת לו צורה ומשמעות. אבל עדי כה התעלמו, לדעתי, מהמילון המצומצם של זכת-יתר זו ומהמבטלות היחסיות של השקפה זו. הטיעון שלי מניח שהמהצאות האוריינטליסטיות היא אנטי-אנושית ומתמדת כאחר. היקפה, לא פחת מאורגוניה ותשפעתה המצויה ככול, וקיים עדי היום.

אבל איך פעל ופועל האוריינטליזם? איך אפשר לתאר אותו גם כתופעה היסטורית, גם בדרך חשיבה, גם כבעיה בת-הזמן וגם כמצבאית גשמיית תנו את דעתכם שוב על קרומר, טכנאי מוכשר של אימפריה, אבל גם מושב של האוריינטליזם. הוא יכול לספק לנו תשובה כסיטית. במאמר "הממשל על עמים נתינים" ("The Government of Subject Races") הוא מתמודד עם השאלה איך בריטניה, אומה של אינדיבידואלים, עתידה למשול באימפריה רחבת ידיים, לפי כמה עקרונות מרכזיים. הוא מעמיד את "הסוכן המקומי", שהוא גם בעל ידע של מומחה על היילדים וגם בעל אינדיבידואליות אנגלו-סקסית, כנגד הסמכות המרכיבה בבית כלונדון. הסוכן המקומי יכול "לטפל בנושאים בעלי אינטרס מקומי בדרך שנועדה להזיק לאינטרסים אימפריאליים, ואפילו לסכן אותם. הסמכות המרכיבה נמצאת בעמדה שמאפשרת לה לסלק כל סכנה העולה מגורם זה." מודעי

מפני שהסמכות הזאת יכולה "להכטיח את פעולתם ההרמונית של חלקי המכונה השונים" ו"יצריכה להתאמץ ככל האפשר להכיר את הנסיבות הסובבות את הממשל של הארץ הנשלטת."¹⁶ השפה מעורפלת וחסרת הן, אבל התקודה כרויה. קרומר רואה בחזונו מרכז כוח במערב, ומתוכו יוצאת ומשכבת אל המזרח מכונה גדולה וחובקת, המזינה ומקיימת את הסמכות המרכיבה, אבל נשלטת בידיה. כל מה שדורעות המכונה מלעיסות אותה במזרח — חומר אנושי, עושר חומרי, ידע, כל דבר — מעובד בידי המכונה, ואחר-כך מומר בעוד כוח. המומחה מבצע את התרגום המידי של חומר אוריינטלי סתם לחומר מוצעיל: האוריינטלי נעשה, למשל, עם נתי, מופת של מנטליות "אוריינטליסטית", והכול להתולת ה"סמכות" בבית. "אינטרסים מקומיים" הם אינטרסים אוריינטליטיים מיוחדים, "הסמכות המרכיבה" היא האונטוס הכללי של החברה האימפריאלית ככללה. מה שקרומר רואה כריינות רבה היא הנהיגה של ידע בידי החברה, העורבה שידע — ואחת היא כמה מיוחד הוא מחוסת ומוסר תחילה בידי ענייני המקומיים של מומחה, ואחר כך בידי ענייני הכלליים של מערכת סמכות חברתית. פעולה-דוגמלית בין האינטרסים המקומיים לאינטרסים המרכיבים היא מורכבת, אבל כשום אופן איך היא חסרת הבחנה.

כשהדברים אמורים בקרומר עצמו בתור מינהלן אימפריאלי, "הלימוד היא הוא גם לימוד האדם", הוא אומר. כשאמר פופ שהלימוד הראוי של האנושות הוא לימוד האדם, הוא התכוון לכל בני-האדם, כולל "ההודי העני"; ואילו ה"גם" של קרומר מוכיח לנו שבני-אדם מסוימים, כגון האוריינטליים, אפשר לבחור אותם כנושא ללימוד ראוי. הלימוד הראוי — כמובן זה — של האוריינטליים הוא האוריינטליזם. שאמנם מופרד ביאות מצורות ידע אחרות, אבל כטופו של דבר, הוא שימושי (מפני שהוא סופי) למציאות החומרית והחברתית שמקיפה את כל

קיסניג'ד אולי לא ידע באיזה אוצר של ידע רכב-הסיון השתמש כשגור את העולם לתפישת מציאות טרום-ניוטונית ולתפישת מציאות פוסט-ניוטונית. אבל הכתנה זו וזהו ההתנה האורתודוקסית של האוריינטליזם כיון אוריינטליזם למערבים. וכמו ההתנה של האוריינטליזם, גם ההתנה של קיסניג'ד אינה נקויה מערכים, למרות הטון הנייטרלי שלו, לכאורה. מלים כגון "דייקנות", "פנימי", "מציאות אמפירית" ו"סדר" פותרות בכל החיבור שלו ומאפיינות סגולות מושכות, מוכרות ורצויות או פגמים מאיימים, משונים ופרועים. הן האוריינטליזם המסודר, כפי שנואה להלן, והן קיסניג'ד תופשים את ההבדל בין התבריות ראשית, כהבדל שיוצר חזית מלחמה המפוריזה בניגודן, ושנית, כהבדל המזמין את המערב לשלוט על "האחר", לרסן אותו ולמשול בו בכל דרך אחרת (כאמצעות ידע עדיף והכוח המתלחח לו). באילו תוצאות ובאיזה מחיר ניכר קוימו הלוקות לתמינות אלה – זאת איז צורך להזכיר היום לאיש.

לדוגמה אחרת משתלכת יפה – אולי יפה מדי – בנייתו של קיסניג'ד. בגליון פברואר 1972 של כתב-העת *American Journal of Psychiatry* התפרסם מאמר מאת הרולד ו' גלידן, המוצג כאיש לשיבת המורדעין והמחקר של משרד החוץ של ארצות-הברית ברימוס; כותרת המאמר ("העולם הערבי"), הטון שלו ותוכנו מעידים על הטיית-דעת אוריינטליסטית אופיינית ביותר. בארבעה עמודים כפולי טורים גדלן דיוקן פסיכולוגי של 100 מיליון בני-אדם לאורך 1,300 שנים, וליבוס דעותיו הוא מביא ארבעה מקורות בדייקן: ספר על טריפולי שיצא לאתרוונה, גליון אחד של אל-אהתם המצרי, כתב-העת *Oriente Moderno*, וספר מאת מגידו חידודי, אוריינטליסטי ידוע. המאמר עצמו מתיימר לגלות את "המנגנון הפנימי של ההתנהגות הערבית", שמנקודת-המבט שלנו היא "חדיגה", אבל בעיני הערכים היא "נורמלית". אחרי הפתיחה המבטיחה הזאת, נאמר לנו כי הערכים מייחסים חשיבות רבה להליכה בתלם; כי הערכים חיים בתרבות של כושה, ש"שיטת היקוד" שלה כוללת את היכולת למשור תומכים ובני-חוסות (בדרך אגב נאמר לנו ש"התבררה הערבית מבוססת, כפי שהיתה מאז ומעולם, על מערכת יחסי כוך חסות-פטרון"); שהערכים יכולים לתפקד רק במצבי עימות; שהיקודה מבוססת אך ורק על היכולת לשלוט באחרים; שתרבות של כושה, ועל כן האסלאם עצמו – רואים בנקם מַעֲלָה (כאן מצטט גדלן בתרועת נצחון את אל-אהתם מ-29 בינוי 1970 כרי להראות כי "בשנת 1969 ובמצרפאן, מ-1070 מקרי רצח שבהם נתפסו הרוצחים, נמצא ש-20 אחוזים מהרצוחות נעשו כרי למחוק כושה, 30 אחוזים כרי לתקן עוול אמיתי או מדומה ו-31 אחוזים כרי לנקום נקמת דם"); שאם מנקודת-מבט מערבית "המשישה החיצוני והחדר שטוב לערכים הוא לעשות שלום... הרי שבעיני הערכים אין המצב נשלט בידי הגויז מוטו זה, שכן האוריינטליזם איננה ערך במערכת הערבית".

גלדן ממשיך, ועכשיו בחרת החלבוה: "עובדה ראויה לציין היא שאם מערכת הערכים הערבית תופעת סולידריות מוחלטת בתוך הקבוצה, הרי בה בעת היא מעודדת בקרב חכריה כמין יריבות שמשפיעה השפעה הרסנית על אותה סולידריות

תברית צריכה לנוטח את מלהלכיה בעולם בלחצי כוחות פנימיים, מצד אחד, והוויית חוץ, מצד אחר. מטובה זו לכרה צריך השיח של קיסניג'ד להעמיד קישור בין ארצות-הברית ובין העולם, מלבד זה, כמוכן, הוא מוכר מדעת בקול סמכותי בשם המעצמה המערבית הגדולה, שההיסטוריה הקרובה שלה והמצבאות בהווה הציבו אותה לפני עולם שאינו מקבל בקלות את כוחה ושליטתה. קיסניג'ד מרגיש שארצות-הברית יכולה להתמודד עם המערב העשייתי המפתח התמודדות פחות בעייתית מאשר עם העולם המתפתח. ושוב, ממשות היחסים בין ארצות-הברית ובין מה שמכונה העולם השלישי (הכולל את סין, הודו-סין, המזרח הקרוב, אפריקה ואמריקה הלטינית) היא, כפי שכרוך וגלוי, מערכת בעיית סכנות וקשות, שאפילו קיסניג'ד אינו יכול להסתירן.

דרך הצגת הדברים במאמר של קיסניג'ד מתבססת על מה שהתלבושים מבינים ניגוד בינארי: כלומר, הוא מראה שיש שני סגנונות במריניות החוץ (הנבואי והפוליטי), שני סוגי טכניקות, שתי תקופות וכן הלאה. כשהוא מגיע בסוף החלק ההיסטורי של טיעונו אל העולם כד-זמנו, הוא מחלק אותו לפי הניגוד הבינארי לשני חצאים, הארצות המפותחות והארצות המתפתחות. החצי הראשון, המערב, "מחירי עמקנות לדעיין שהעולם הממשי חיצוני הוא למתכונן, שהייע מורכב מתייעוד וסיווג של נתונים – וכל המדייק הרי זה משוכח." ההוכחה של קיסניג'ד לכך היא המהפכה הניוטונית, שלא התחוללה בעולם המתפתח: "הבריות שלא הרי נתונות להשפעה המוקדמת של החשיבה הניוטונית שמרו על ההשקפה הטרום-ניוטונית ביסודה, שהעולם הממשי פנימי הוא כמעט לחלוטין למתכונן." עקב כך, הוא מוסיף, "משמעות הממשות האמפירית לרבות מן הארצות החדשות שונה מאוד ממשמעותה למערב, מפני שמבחינה מטרימית, הן לא חוו מעולם את תחילת גילוייה".¹⁶

שלא כקרומו, קיסניג'ד אינו צריך לצטט את סר אלפרד לייאל בעניין אי-יכולתו של האוריינטליזם לדייק; על טענתו אי-אפשר לחלק, ולכן אין הוא וקוקה לאימות מיוחד. לנו היתה מהפכה ניוטונית; להם לא היתה. כהוגי-דעות, מצבנו טוב ממצבם. יפה: הקווים מותווים, בסופו של דבר, במידה רבה כפי שהתנו אותם כלפון וקרומו. אבל שישים שנה ויותר מפוריית בין קיסניג'ד ובין האימפריאליסטים הבריטים. כמה וכמה מלחמות ומתפתחות הוכיחו היכחה חותמת שהסגנון הנבואי הטרום-ניוטוני, שקיסניג'ד קושר הן עם מדיניות מתפתחות "לא-מרייקות" הן עם אודופה לפני קונגס וינה, אינו משולל הצלחות משלו. ושוב שלא ככלפון וקרומו, קיסניג'ד רואה לו אפוא לחובה לכבד את הפרספקטיבה הטרום-ניוטונית הזאת, מאחר ש"יש בה גמישות רבה בכל הנוגע לתפיסה המתפתחת בת-זמנו". ולכן, חובתה של בני-האדם בעולם הפוסט-ניוטוני (הממשי) היא "ליבנות סודי בינלאומי לפני שמשכר כופה אותו ככודד": במילים אחרות, אנחנו צריכים לציבוא לדרך לרסן את העולם המתפתח. האם אין זה דומה להשקפתו של קרומו כדבר מכונה הפועלת בהתמנה, שנועדה בסופו של דבר להביא תועלת לסמכות מרכיבים כלשהי, הניצבת מול העולם המתפתח?

עצמה"; בחברה הערבית רק "ההצלחה חשובה" ו"המטרה מקדשת את האמצעים"; הערבים חיים "באופן טבעי" בעולם "המאופיין בחרדה שביטוייה הם חשרנות ואי-אמון כלליים, המתויגים כאיבה ערטילאית"; "אמנות התחבולה מפותחת מאוד בחיי הערבים, ואף באסלאם עצמו"; הצורך של הערבי בנקם גובר על כל דבר אחר, ולא, ירגיש הערבי בושה "הורסת-אגו". על כן, אם "המערכים מעמידים את השלום במקום גבוה בסולם הערכים", ואם "יש לנו תודעה מפותחת מאוד של ערך הזמן", הרי אין זה כך אצל הערבים. "בעצם", נאמר לנו, "בחברה השבטית הערבית (שם נוצרו הערכים הערביים), הסכסוך, ולא השלום, היה מצב העניינים הרגיל, כי הפשיטה היתה אחד משני יסודות הכלכלה העיקריים." מטרת הדיון המלומד הזה אינה אלא להראות איך בסולם הערכים המערבי ובסולם הערכים האוריינטלי "מעמדם היחסי של היסודות שונה לחלוטין". מ.ש.ל.¹⁷

זהו שיאו של הבטחון האוריינטליסטי. משום הכללה בעלמא לא נמנע המעמד הרם של דבר אמת; אין רשימה תיאורטית של תכונות אוריינטליות שלא הוחלה על התנהגות האוריינטלים בעולם הממשי. מצד אחד ישנם המערבים, ומצד אחר, הערבים-האוריינטלים; המערבים הם (לאו דווקא בסדר הזה) רציונלים, רודפי שלום, ליברלים, הגיוניים, מסוגלים להחזיק בערכים אמיתיים, נטולי חשד מטבעם; הערבים-האוריינטלים אינם אף אחד מהדברים האלה. מתוך איזו השקפה קולקטיבית אך מפורטת על האוריינט עולות קביעות שכאלה? אילו מיומנויות של מומחים, אילו לחצים של הרמיון, אילו ארגונים ומסורות, אילו כוחות תרבותיים יוצרים קווי-דמיון רבים כל-כך בין תיאורי האוריינט של קרומר, של בלפור ושל מדינאים בני-זמננו?

2. גיאוגרפיה דמיונית וייצוגיה: אוריינטליזציה של האוריינטלי

בעצם, האוריינטליזם הוא תחום לימודים. במערב הנוצרי נחשב האוריינטליזם תחום שקיומו הפורמלי החל בהחלטת מועצת הכנסייה ב־1312 להקים סדרת קתדראות "לערבית, ליוונית, לעברית ולסורית בפריז, באוקספורד, בולוניה, באוניברסיטת וינצ'נצה" ¹⁸. אבל כל תיאור של האוריינטליזם צריך לקחת בחשבון לא רק את האוריינטליסט המקצועי ואת עבודתו, אלא גם את עצם ההפישה של תחום לימודים המבוסס על הידע גיאוגרפית, תרבותית, לשונית ואתנית הקרויה האוריינט. תחומי לימודים נעשים, כמובן. עם הזמן הם מגיעים לקותרנטיות ויושרה מפני שחוקרים מתמסרים בודדים שונות למה שנראה כנושא לימודים מוסכם על הכול. עם זאת, מאזי מובן שתחום לימודים אינו מוגדר אלא לעתים נדירות, הגדרה פשוטה כוו שטוענים לה אפילו המסורים בהסידור – בדרך־כלל חוקרים, פרופסורים, מומחים וכיוצא בהם. חוץ מזה, תחום לימודים יכול להשתנות שינוי יסודי כל־כך, אפילו בריטציפלינות המסורתיות ביותר, כמו פילולוגיה, היסטוריה, או תיאורגיה, עד שהגדרה רבת־תכלית של נושא הלמודים נעשית משימה כמעט בלתי־אפשרית. דבר זה בוודאי נכון בכל הנוגע לאוריינטליזם, מכמה סיבות מעניינות.

הריבור על התמחות אקדמית כ"תחום" גיאוגרפי הוא, במקרה של אוריינטליזם, מאלף למדי, מאחר שאיש לא יצייר לו תחום סימטרי לו ששמו אוקסידנטליזם. כבר בכך ניכרת הגישה המיוחדת, אולי אף האקסצנטרית, של האוריינטליזם. שכן, אף־על־פי שריטציפלינות רבות משתמעות מהן נקיטת עמדה, למשל, כלפי חומר אנושי (דהיסטוריון עוסק בעבר האנושי מנקודת־מבט מיוחדת בהווה), אין כל אנלוגיה של ממש לנקיטת עמדה גיאוגרפית קבועה, טוטלית פחות או יותר, כלפי מגוון רחב של הוויות חברתיות, לשוניות, פוליטיות והיסטוריות. הקלסיציטט, המומחה ללשונות ולתרבויות הרומנטיות, אפילו האוריינקיטיס מתמקדים בנחת צנוע יחסית מן העולם, לא במחציתו. אבל האוריינטליזם הוא תחום בעל שאפתנות גיאוגרפית ניכרת. ומאחר שהאוריינטליסטים עסקו באופן מסורתי ברברים אוריינטליים (מומחה למושפ האסלאמי, לא פחות ממומחה לדיאלקטים הסיניים או לדתות ההודיות, נחשב אוריינטליסט בעיני מי שמתכנים אוריינטליסטים), עלינו ללמוד לקבל גודל עצום ובלתי־מבוזן עם יכולת כמעט אינסופית לחלוקת משנה כאחת התכונות הראשיות של האוריינטליזם – תכונה הניכרת בו בעתרוכת המכלכלת של ערפל חובק־כול ופרט מדויק.

עצמה"; בתורה הערכית רק "ההצלחה חשובה" והמטרד מקדשת את האמצעים"; הערכים חיים "באופן טבעי" בעולם "המאופיין בתורה שכיטייה הם השרונת ואי־אמת כלליים, המתהיגת כאיבה עריליאת"; "אמנות התחבולה מפותחת מאד בהיי הערכים, ואף באסלאם עצמו"; הצורך של הערבי בנקם עובר על כל דבר אחר, ולא, ירגיש הערבי בושה "הורסת־אנו". על כן, אם "המערבי מעמידים את השלום במקום גבוה כסולם הערכים", ואם "יש לנו תודעה מפותחת מאוד של ערך הזמן", הרי אין זה כך אצל הערכים. "בעצם", נאמר לנו, "בתורה השבטית הערבית (שם נוצרו הערכים הערכיים), הסכסוך, ולא השלום, היה מצב העניינים הרגיל, כי הפשיטה הייתה אחד משני יסודות הכללה העיקריים". מטרת היזון המלומד הוה אינה אלא להראות איך כסולם הערכים המערבי וכסולם הערכים האוריינטלי "מעמדם היחסי של היסודות שונה לחלוטין". מ.ש.ל.¹⁹

זהו שיאו של הבטחון האוריינטליסטי. משום הכללה בעלמא לא נמנע המעמד הרים של דבר אמת; אין רשימה תיאורטית של תכונות אוריינטליות שלא התלה על התנהגות האוריינטלים בעולם הממשי. מצד אחד ישנם המערכים, ומצד אחר, הערכים־האוריינטליים; המערכים הם (לאו דווקא סדר הזה) ריצונילים, רודפי שלום, ליברלים, הגוינים, מסוגלים להחזיק בערכים אמיתיים, נטולי חשד מטבעם; הערכים־האוריינטליים אינם אף אחד מהערכים האלה. מתוך איזו השקפה קולקטיבית אך מפורטת על האוריינט עולות קביעות שבעלה? אילו מיומנויות של מומחים, אילו לחצים של הדמיון, אילו ארגונים ונסמכות, אילו כוחות תרבותיים וצריים קויד־מיון רכים כל־כך בין תיאורי האוריינט של קודמו, של כלפרי ושל מדינאים כנגד־זמננו?

מפוטוטמית, יוניתי: החיבורים הפילולוגיים הנתחבים אוריינטליסטיים כמעט רבים מספור. יתר על כן, הלימודים האוריינטליסטיים כוללים כמדומה כל דבר מעריכה ותרגום של טקסטים ועד מחקרים נומיסמטיים ומחקר המטבעות. אנתרופולוגיים, ארכיאולוגיים, סוציולוגיים, כלכליים, היסטוריים, ספרותיים ותרבותיים בכל תרבות אסיאתית וצפון אפריקנית ידועה, עתיקה ומודרנית. ספרו של גוסטב ריגה תולדות האוריינטליסטים באירופה מהמאה ה-12 עד המאה ה-19 (*Histoire des Orientalistes de l'Europe au XIXe siècle*)²¹ הוא היסטוריה סלקטיבית של דמויות מרכזיות, אבל היקף החומר המוצג עצום לא פחות מזה של מול.

אף-על-פי-כן, אקלקטיות שכזאת יש לה נקודות עיוורות משלה. רוב האוריינטליסטים ואקדמיים התעניינו בתקופה הקלסית של כל שפה או חברה שתקרן. מלבד יוצא מן הכלל השוב אחר, "מכון מצרים" (Institut d'Égypte) של נפוליאון, עד תקופה מאוחרת של המזרח המודרני, האקטואלי. יתר על כן, האוריינטליסטים שנתחקה היה יקום טקסטואלי בעיקרו; השפעת האוריינט עברה דרך ספרים וכתבים, ולא כמו השפעת יוון על הרנסנס, שעברה דרך הפצים נומיסטיים, כמו פסלים וכלי חרס. אפילו הקשר בין האוריינטליסטים ובין האוריינט היה טקסטואלי, ומספריים על כמה מהאוריינטליסטים הגדולים מראשית המאה התשע-עשרה, כי כשראו בפעם הראשונה פסל הודי בעל שמונה זרועות נגמלו להלוטיו מטעמים האוריינטליסטיים.²² כשהיה אוריינטליסט מלומד מסייר בארץ הממחזת, היה כא מצויר במימרות מופשטות ופסקניות על ה"ציכיליזציה" שאותה חקר לפני-כן: לרוב לא התעניינו האוריינטליסטים אלא בהיכרות תקפות של ה"אמיתות" העבשות האלה על-ידי החלח, בלי הצלחה גדולה, על ילדים לא-מבוגרים ועל כן מנותנים. ולבסוף, עצם הכוח וההיקף של האוריינטליזם הוליד לא רק כמות נכבדה של ידע עובדתי ומדויק על האוריינט, אלא גם מעין ידע מפורש שני — המקנה במקומות כמו המשעיה ה"אוריינטלית", המיתולוגיה של המזרח המסתורי, רעיונות על אטיה העמיקה מני חקר — ידע ולו חיים משל, כתיאור ההולם של יוג קורנאו, "החלום-בהקיץ הקולקטיבי של אירופה על האוריינט"²⁴ תוצאה ברובה אחת מכך היא שמספר ניכר של סופרים חשובים במאה התשע-עשרה היו חוככים נלהבים של האוריינט. נכון לגמרי, לדעתו, לדבר על זאנר של כתיבה אוריינטליסטית, המודגם ביצירותיהם של הוגו, גתה, נרוול, פלורב, פיצג'רלד הדומים. ואולם ביצירה שכזאת כרוכה בהכרח כמין מיתולוגיה ערטילאית של האוריינט, אוריינט הנובע לא רק מגישות בנות-הזמן ומדעות קדומות עממיות, אלא גם ממה שכינה יוקו יהדותם של עמים וחוקרים. כבר רמזתי לשימושים הפורליטיים של חומר שכזה כשהוועפיע במאה העשרים.

היום ייטה אוריינטליסטים להחקרא אוריינטליסטים פחות ממה שנטה כמעט בכל זמן אחר עד מלחמת העולם השנייה. אבל השם עדיין שימושי, למשל, כאנובריסטיות שבהן יש תוכניות או מחלקות לשפות אוריינטליות או תרבויות

כל זה מתאר את האוריינטליזם כדיסציפלינה אקדמית. ה"יום" באוריינטליזם מרגיש את ההבדל בין הדיסציפלינה הזאת ובין כל דיסציפלינה אחרת. הפלג בהתפתחותו ההיסטורית כדיסציפלינה אקדמית היה היקפו ההולך וגדל, ולא פרנריתו הגדלה. אוריינטליסטים מתקופת הרנסנס, כמו ארפינוט וג'וז' פוסטל, היו כראש ובראשונה מומחים ללישונות ארצות כתיבה-קודש, אם כי פוסטל התמאר שהוא יכול לחצות את אסיה עד סין בלי להזדקק למתורגמן. עד אמצע המאה השמונה-עשרה היו רוב האוריינטליסטים חוקרי כתיבה-קודש, תלמידי השפות השמיות, מומחים לאסלאם, או, מאז חנכו הישועים את לימודי סין, סינולוגים. כל המרחב התרכך של אסיה לא נכבש כיכוש אקדמי לאוריינטליזם עד שהצליחו אנטיקלדיפורן וסר ויליאם ג'ונס בשלהי המאה השמונה-עשרה להשיף בכריחה את העושר המופלג של האוקספן הפנסקריטי. באמצע המאה התשע-עשרה כבר היה האוריינטליזם בית גנף השכלה רחב מאין כמוהו. יש שני מודים מצוינים לאקלקטיציזם החדש והמנוצה הזה. מוד אחד הוא התיאור האנציקלופדי שתיאר ריימונד שוואב את האוריינטליזם מ-1765 עד 1850 בקירוב בספרו הרנסנס האוריינטלי.¹⁹ מלבד התגליות המדעיות של דברים אוריינטליים שגילו אנשי מקצוע מלומדים בתקופה זו באירופה, פשטה בה כמעט מגפה של אוריינטליה, שנוגעה בה כל משרד, מסאי ופילוסוף חשוב של התקופה. לדעת שוואב, "אוריינטליזם" מסמל התלהבות של חוככים או של אנשי מקצוע מכל דבר אסיאתי, הוזה להפליא לאקדמי, למסתורי, לעמוק, לראשוני; התלהבות דומה מיוזן ורומא העתיקות, ששררה באירופה כשיא הרנסנס, הועתקה לאחר זמן מזהה. כך תיאר ב-1829 ויקטור הוגו את שניו הכינויים החדש: "במאה של לואי הארבע-עשרה היו האנשים תלניסטיים, היום הם אוריינטליסטים."²⁰ האוריינטליסטים כן המאה התשע-עשרה היה אפוא חוקר (סינולוג, אסלאמיסט, הודו-אירופיסט), או מעריץ מחונן (הוגו בשירי המורה *Les Orientales*, גתה בדינאו המערב-מזרחי) או זה וגם זה (ריצ'רד ברטון, ארארד ליין ופרידריך שלג).

הממד השני לפלגותו הגדלה והולכת של האוריינטליזם מאז מוצעת ריין נמצא בכרוניקות על התחום עצמו במאה התשע-עשרה. הכרוניקה המקיפה ביותר בסוגה הייתה עשרים ושבע שנים של תולדות הלימודים האוריינטליים (*Vingt et sept ans d'histoire des études orientales*) מאת ז'יל מול, שני כרכים של ריימוני יומן על כל דבר בעל השכיבות שהתרחשה באוריינטליזם מ-1840 עד 1867.²¹ מול היה מזכיר "החברה האסיאתית" בפריס, וכל המתצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, ואף יותר, היתה פריס בירת העולם האוריינטליסטי (ולפי ולטר בנימין, בירת המאה התשע-עשרה). תפקידו של מול ב"חברה האסיאתית", לא היה מרכזי ממנו בתחום האוריינטליזם. כמעט אין דבר שנעשה במחקר האירופי תנועה לאסיה בעשרים ושבע השנים האלה שמול לא כלל אותו בתולדות הלימודים האוריינטליים. הרשימה שלו מורכבת כמובן מפרסומים, אבל היקף החומר שפורסם שיש בו עניין לחוקרים אוריינטליסטים הוא עצום. ערכיית, דיאלקטיים הוריים רכים מספור, עברית, פהלית, אשורית, מונגולית, סינית, בורמית,

"שלהם" — פעולה זו היא דרך של הבחנה גיאוגרפית שיכולה להיות שרירותית לחלוטין. אני משתמש כאן במילה "שרירותית" אינה נזקקת להכרתם של הברברים בהבחנה. רי "ראוי שלנו — ארץ הברברים" אינה נזקקת להכרתם של הברברים בהבחנה. רי "שאתנו" מציבים את הגבולות האלה ברוחנו; "הם" נעשים "הם" בהתאם לכך, וגם הטריטוריה שלהם וגם המנטליות שלהם מסומנות כשונות מ"שלינו". במדיה מטרימת, הכרת מודרנית ופרימיטיביות יצירת ככה הרגשת הזהות על דרך משהדגיש אתנאז בן המאה החמישית הרגיש בודאי שהוא לא-ברברי לא פחות משהדגיש הרגשה חזיקים, האתניים והתרבותיים בדרכים צפויים. אבל פעמים רבות, המובן שבו אדם מרגיש את עצמו לא-יד מבוסס על רעיון מאוד לא-מרויך על מה שנמצא "בחוץ", מעבר לטריטוריה שלנו. כל מיני השערות, אטיצאיות, ובינויות ממלאים כמורמוה את המרחב הלא-מוכר שמחוץ למרחב של האדם.

הפילוסוף הצרפתי גסטון פֶּשְׁלֵר נחת את מה שנקרא בפיו הפאטיקה של המרחב.²⁶ פנימו של בית, הוא אמר, מקבל תחושה אינטימיות, טוריות וכיסחות, אמירת או מרומה, בשל חזיות שעם הזמן החלו להיראות כהולמות אותו. מהחבו האובייקטיבי של בית — פֶּנוֹמֵנִי, פרוחורין, מרחפו וחורין — חשבונו פחותה לאין ערוך ממה שמוענק לו מבחינה פואטית, בדרך-כלל תכונה בעלת ערך דמיוני או פיצוגטיבי, שיש ביכולתנו לקרוא לה שם או להרגיש אותה; בית יכול להיות רדוף רוחות או ביתי, דמוי כלא או קסום. המרחב מקבל אפוא משמעות רגשית, ואפילו שכלית, במין תהליך פואטי, שבו המחוזות הריקים או האנונימיים שכמתחמים מוגדרים כמשמעות בשבילנו כאן. אותו תהליך מתרחש כאילו עוסקים בזמן. הרבה ממה שאנו קושרים או אפילו יודעים על הקופות כגון "לפני זמן רב" או "בראשית" או "בקץ הזמן" הוא פואטי — מומצא. בשביל היסטוריון כן הממלכה המצרית התכונה, "לפני זמן רב" יהיה בעל משמעות בודדה מאוד, אבל אפילו המשמעות היא אינה מפינה לחלוטין את האיכות הדמיונית והכמה-ברדיונית המקננת, כפי שהאדם מרגיש, בזמן שונה מאוד ורחוק מאוד מזמנו. שכן אין ספק שגיאוגרפיה והיסטוריה דמיוניות עוזרות לגפס להעצים את תחושת העצמיות שלה על-ידי דרמטיזציה של המרחק וההבדל בין מה שקרוב לה ובין מה שרחוק ממנה. הוא הדיך להרגשה הפוקרת אותו לא-אחת, שהיינו מרגישים יותר "בני בית" כמאה השש-עשרה או כטהיטי.

ואולם אין טעם להעמיד פנים שכל מה שידוע לנו על הזמן והמרחב, וליהר ריך, על ההיסטוריה והגיאוגרפיה, הוא בעיקרו של דבר דמיוני. יש בנמצא היסטוריה עובדתית וגיאוגרפיה עובדתית שבאירופה ובארצות-הברית הן הגיעו להישגים מרשימים. החוקרים יודעים היום על העולם, על עברו ועל הזהות שלו, יותר משידעו, למשל, בימי גיבון. אבל אין זה אומר כי הם יודעים כל מה שיש לדעת, ואף לא, מה שחשוב יותר, כי מה שהם יודעים סילק בפועל את הידיעה הגיאוגרפיה וההיסטוריה הדמיונית שעליו דיברתי. איננו צריכים להחליט כאן אם ידע דמיוני זה חדר אל ההיסטוריה והגיאוגרפיה, או אם בדרך כלשהי הוא מכטל אותן.

אוריינטליזם. יש "פקולטה" אוריינטלית באוקספורד, ומחלקה לילמודים אוריינטליים בפרינסטון. עוד ב-1959 הסמיכה ממלכת בריטניה ועדה "לסקור התפתחויות באוניברסיטאות בתחומי הלימודים האוריינטליים, הסלביים, המזרח אירופיים והאפריקאיים... ולשקול ולהציע הצעות בקשר להתפתחויות בעתיד."²⁷ רוח הייטור, כפי שנקראה הודח כשהופיע ב-1961, לא היה מוטדד כמדומה מן הסימון הרחב של המילה אוריינטלי, שגם באוניברסיטאות אמריקניות. כך מצא, היא שימושית ומועילה. שכן אפילו החוקר הראשון במעלה בלימודים האסלאמיים האנגלו-אמריקניים, הא"ר ג'יפ, נח לו להתקרא אוריינטליסט ולא ערביסט. גיב עצמו, ככל שהוא קליציסט, יכול להשתמש בחידוש הלשוני המכוער "לימודים אורייניים" בשביל אוריינטליזם כדי להראות שלימודים אורייניים ואוריינטליזם הם, בסופו של דבר, כותרות גיאוגרפיות שוות-ערך.²⁸ אבל עמדה זו, לדעתי, מטווה בצורה מגושמת יחסים נעניינים הרבה יותר בין ידע לגיאוגרפיה. ברצוני לדון בקצרה ביחסים האלה.

למרות הסחה-העית של רצונות, רחפים ורימויים מעורפלים למכביר, נראה שהמחז יוצר בהתמדה מה שכינה קלור לוי-שטראוס מדע של הקונקטי²⁹ שכת פרימיטיבי, למשל, קובע מקום, תפקיד ומשמעות מוגדרים לכל דבר מן הצומח בסביבתו הקרובה. לרבים מהעשבים והפרחים האלה אין כל שימוש מלשי; אבל טענתו של לוי-שטראוס היא שהמחז זקוק לֶסְדֵר, והסֶדֶר מושג על-ידי הבחנה רציון של כל דבר, הצבה של כל דבר שהמחז מכיר במקום בטוח שאפשר לשוֹב ולמצוא, מה שמייעד לרבים תפקיד בכלכלת התפצים והזהויות שמרכיבים את הסביבה. סיווג כסיסי זה, יש לו הגיון משלו, אבל כלי ההגיון שלפיהם שָׁדֵךְ ירוק מסמל תן וחסד בחברה אחת ונחשב מזיק בחברה אחרת אינם רציונליים וצפויים, ואף לא אוניברסליים. מידה של שרירותיות גמורה קיימת תמיד בדרך שבה נתפשות ההבחנות בין הדברים. ולבהחנות האלה נלווים ערכים, שתולדותיהם, אם ניתן לחשוף אותן במלואן, יראו מן הסתם מידה שווה של שרירותיות. דבר זה ברור וגלוי כהחום האופנה. למה פֶּאוֹת, צוראונוי תחורה ונעליים גבהות עקבים מופיעים, ואחר-כך נעליים, בתוך כמה עשרות שנים? במידת-מה קשור הדבר לתועלתיות, ובמידת-מה ליופי הטבעי באופנה. אבל אם נסכים שכל הדברים בהיסטוריה, כמו ההיסטוריה עצמה, נעשים בידי בני-אדם, נוכל להביץ איד אפשר לקבוע לחפצים, למקומות ולזמנים תפקידים ומשמעויות נתונות, שמקבילים תוקף אויבקיטיבי רק אחרי שנעשית הקבלה. בייחוד נכון הדבר כדברים לא-שכיחים יחסית, כמו זָרִים, מוֹטָסִיס והמנהגות "חריגה".

אפשר בהחלט לטעון שאובייקטים מובחנים מסוימים נוצרים בידי המת, ושאובייקטים אלה, אף שנרמה שיש להם קיום אויבקיטיבי, אין להם אלא משמות בריאות. קבוצת בני-אדם חיים על כמה דוגמים של אדמה יציבו גבולות בין אדמתם וסביבתה הקרובה ובין השטח שמעבר להן, ויכנו את השטח הזה "ארצות הברברים". במילים אחרות, פעולה אוניברסלית זו, הסימון שמסמנים בני-אדם כמרחם מרחב מוכר, שהוא "שלונו", ומרחב לא-מוכר מחוץ למרחב "שלונו", שהוא

הנוסף, שאורפרידס "כולדאי" הושפע מההיבט החדש שונאצל על הפולחנים הדיוניסיים לאור הדתות האקסטיטיות הוות של פְּנֵדִיס, קִיפְּלֵי, סְפִיקֵיס, ארנוס ואיריס, שהובאו מאסיה התזכונה והלכונה ושטפו את פיראוס ואת אמונה בשנות התחבול והאי-דימוניות הגוברת של המלחמה הפולופונסית.¹⁰¹

שני היבטי האוריינט המבדילים אותו מהמערכ בצמור המחוזות הזה יישאר מטיבבים מהותיים של הגיאוגרפיה הדמינונית של אירופה. קר-מכחין נמתח בין אירופה ובין אסיה. אירופה חזקה ומשיכה להתבטא; אסיה מוכסת ורחוקה. אייסיקילוס מייצג את אסיה, שם את דברו כפי מלכה פרסית קשישה, אמו של פטרפס. אירופה היא שמבטאת את האוריינט; ביטוי זה הוא זכותו המיוחדת, לא של מפעיל כובות, אלא של בורא אמיתי, שכתוו הנותן חיים מייצג, מְחִייה ומחווה את מה שאלמלא כך היה מרחב שותק ומסוכן מחוץ לגבולות המוכרים. יש אנלוגיה בין האורפֶרְטֶרָה של אייסיקילוס, המכילה את העולם האיסיאתי כפי שהמחזאי מצויר לו אותו, ובין העטיפה המלולוס, המחקר האוריינטליסטי, שגם היא תכיל את ההתפרשות האסיאתית האמולפית לצורך בחינה, שלפעמים היא אזהרת, אבל תמיד שולטת. שנית, ישנו המוטיב של האריינט כסכנה מתגנבת. הרציונליות מתערערת על-ידי פולחני ההפקר המוחזיים, אותם הפכים בעלי כוח משיכה מסתורי המנוגדים למה שנומה כערכים נורמליים. ההבדל המפריד בין המוחז למערב מסומל בתקיפות שבה דוחה פתנאות בתחילה את הבכבת הדיסטורית. כשהוא עצמו נהיה בכפי לאחר זמן, הוא נהרס לא מפני שנכנע לדיוניסוס, אלא מפני שלא העריך נכונה את הסכנה שכדיוניסוס מלכהחילה: הלקה שאורפרידס מבקש ללמד מומחז בנוכחותם של קרמוס וטרייסיאס במחזה, קשישים יודעי-דבר שמבכינים ש"עוד" מלכת לבדו אינו שולט בכנייה-האדם.¹⁰² יש מה שנוקרא כושר שיפוט, הם אומרים שפדידשו לאמוד נכונה את עוצמתם של כוחות זרים ולהשלים אתם בשום שכל. מכאן ואילך ילקחו מיסטריות האוריינט כרצינות, לא כמעט מפני שהן מעוררות את הרוח המערבית הרציונלית להפעלות חדשות של שאפתנותה ועוצמתה המתמידת.

אבל חלוקה גדולה אחת, כמו בין המערב לאוריינט, מביאה לידי חלוקות אחרות, קטנות יותר, בייחוד כאשר מפעליה הרגילים של תרבות מעורריים פעיליות יוצאות, כמו מסע, לכוש וחוויות חדשות. ביוון וברומי הקלסיות תרמו גיאוגרפים, היסטוריונים, אישי ציבור כמו קיסר, נואמים ומשוררים לקרן הידע הטקטונומי העממי, המפריד נוצים, אורים, אומות ונפשות אלה מאלה; הרבה מזה היה לשירות עצמי, להוכיח שהרומאים והיוונים נעלים על סוגים אחרים של בני-אדם. אבל להעמקקות באוריינט היתה מסורת סיווג ומדרג משלה. מהמאה השנייה לפסה"ג לפחות, לא נעלם משום נוסע ומשום שליט מערכי שאפתן הנמשא את עיניו מודחה, כי הרודוטוס — היסטוריון, נוסע, כרוניקאי בעל סקרנות בלתי-נדלית — ואלכסנדר מלך לחם, כוכש מדעי — כבר היו באוריינט לפני כן. האוריינט חולק אפוא חלקות-משנה בין אורים שנודעו, נפקרו ונכבשו קודם-לכן בידי הרודוטוס ואלכסנדר וכן בידי מחקיהם, ובין אורים שלא נודעו, לא נפקרו ולא נכבשו קודם-

לפי שעה, הבה נאמר רק שהוא מצוי כמשהו נוסף על מה שנוראה בידי עובדתי סתם.

כמעט מראשית ימי אירופה היה האוריינט עוד משהו, נוסף על מה שהיה ידוע עליו יריעה אמפירית. לפחות עד ראשית המאה השמונה-עשרה, כפי שהראה ריי סאוורן בררך אנלגטיות כל-כך, היתה ההבנה האירופית של סוג אחד של תרבות אוריינטלית, התרבות האסלאמית, נבעת מדעת, אבל מודרכת.¹⁰³ שכן אסוציאציות מסוימות הקשורות למחזה — שאינן נבערות לגמרי, ואף לא מושכלות לגמרי — נקבעו תמיד סביב המושג אוריינט. תנו דעתכם, ראשית, על התחזום בין האוריינט למערב. הוא ניכר היטב כבר בימי האיליאדה. שתי התכונות בעלות ההשפעה העמוקה ביותר הנקשרות עם המחזה מופיעות במחזה הפרסים של אייסיקילוס, המחזה האתונאי המוקדם ביותר, והפככות של אורפרידס, המחזה המאוחר ביותר. אייסיקילוס מתאר את הרגשת האסון שאוחזת את הפרסים כשנודע להם שצבאותיהם, בהנהגת המלך פטרפס, הושמדו בידי היוונים. זהו האדה ששרה המקהלה:

עתה כל ארמת אסיה
מיללת, הריקה מאדם,
כי כסרכסס הוציא בניה,
הובילם לקראת המוות.
כסרכסס משך אותם באוחלתו
לספינות עוברות ימים.
למה כה דריושו
שלט באין מפריע
וימשול כדורדך קשת
לכרז על אדמת שושן?¹⁰⁴

מה שחשוב כאן הוא שאסיה מרבית על-ידי וכוחות הדמיון האירופי, שמצויר כמנצחה של אסיה, אותו עלים עוין "אחוז" שמעבר לים. אסיה מקבלת את תחושות הריקות, האובדן והאסון, שמכאן ואילך, נדרמה, הן מנת חלקו של האוריינט בהתגרותו במערב; וכן, את הקינה על שבתקופה זוהרת כלשהי בעבר צלחה דרכה יותר, והיא עצמה ניצחה את אירופה.

בהכבכות, אולי האסיאתית מכל הדרגות האטיות, דיוניסוס נקשר במפורש אל שורשי האסיאתיים ואל הזוהר המאיימת של פולחני ההפקר הפרועים של מיסטריות האוריינט. פְּנַמְאֵט מלך תפי נרצח בידי אמו אַגְבֵּה והכרדתה הבכבת. פנתאוס, הקורא חיגר על דיוניסוס ואינו מכיר לא בכוחו ולא באלוהותו, נעזש עונש איום המחזה מסתיים בהכרה כללית בכוחו הנורא של האל האקסצנטרי. פרשים מודרניים של הכבכות טרחו לציין את התיקה הלא-דיגיל של האפקטים האינטלקטואליים והאסתטיים של המחזה; אבל לא היה מנוס מהפרט ההיסטורי

פרס, טריר ומצרים, אחר-כך טורקיה ואחריהן צפון אפריקה; במאה השמינית ובמאה התשיעית נכבשו סיציליה וחלקים מצרפת. במאה השלוש-עשרה ובמאה הארבע-עשרה כבר התפשט האסלאם מזרחה עד הודו, אינדונזיה וסין. וכנגד מתקפה מרדמה זו לא יכלה אירופה לעשות הרבה חוץ מלהגיב פחד וכמין וראת כבוד. סופרים נוצרים שהיו עדים לכיבושי האסלאם הראו עניין קלוש בהשכלה של המוסלמים, בתרבותם הגבוהה וכתפארתם התדירה, שהתקיימו, כפי שאמר גיבון, "בעת אחת עם התקופה ההשוכה והצעלה ביותר בתולדות אירופה".

(אך בסיפוק מסוים הוא מוסיף, "מאחר שטר כל המדע עלה במערב, נראה שהתלמודים האוריינטיילים נחלשו ושקעו"³⁴) לנוכח הצבאות המזרחיים, ההגשה הטיפוסית של הנוצרים ייתה כי "ידמות להם כנחיל דבריים, אבל אלימי יר... הם הרסו הפול": כך כתב ארְשֶׁמֶפֶר, נזיר במונטה קסינו, במאה האחת-עשרה.³⁵ לא בכרי נהיה האסלאם סמל לטרור ולהרס, לצבאות הדמוניים של הפרכרים השנואים. האסלאם היה טראומה מתמשכת לאירופה עד סוף המאה השבע-עשרה, שכן "האיום העות'מאני" לצד אירופה ייצג לכל התרבות הנוצרית סכנה מתמדת. עם הזמן שילבה התרבות האירופית את הסכנה הזאת ואת מסורחותיה ומאורעותיה הגדולים ודמיוניתיה ומעלותיה וחסאיה כדרכ הארנוג כמארג החיים. כבאנגליה לברה בתקופת הרנסנס, כפי שמספר סמואל צ'ץ במחקרו הקלסי הסהר והשושן (*The Rose and the Crescent*), "אדם בעל השכלה וחכמה ממוצעות" היה בקא ויכול לצפות על כמה כלונדון במספר רב יחסית של מאורעות מפורסמים בתולדות האסלאם העות'מאני והדורותיו אל אירופה הנוצרית.³⁶ הנקודה העיקרית כאן היא כי מה שנשאר ידוע על האסלאם היה גרסה מוקטנת בהכרח של אותם כוחות גדולים ומסוכנים שהוא סימל לאירופה. כמו המדענים של ולטר סקוט, הייצוג האירופי של המוסלמי, העות'מאני או הערבי היה המיד דרך לשלוט באוריינט הכביר, וכמידה מסוימת כך היו גם המתורות של האוריינטליסטים האקדמיים בני הזמן ההוא, שהנושאים שלהם אינו המזרח עצמו, אלא המזרח שנעשה ידוע לציבור הקורא במערב, ועל כן הוא פחות מפורד.

אין שום דבר שנוי במחלוקת או ראוי לצינוי בבייחתיים שכאלה של האקזוטי; הם מתרחשים כוודאי בין כל התרבויות וכין כל בני-האדם, ואולם ברוצני להדיגי כי גם האוריינטליסט, כמו כל אדם במערב האירופי שחשב על האוריינט או חוה אותו, ביצע את הפעולה המנטלית הזאת. אבל חשובים עוד יותר המילון והדמויים המוגבלים שנכפו עליו בניו פעולה זו. קבלת האסלאם במערב היא רוגמה מצוינת לכך, והיא נחקרה במחקר מעורר העדשה של גורמן דניאל. אחד האילוצים שפעלו על ההוגים הנוצרים שביקשו להבין את האסלאם היה אילון אלוגי; מאחר שישו הוא יסוד האמונה הנוצרית, הונחה הנחה שגויה בהחלט שמוחמד לאסלאם הוא מה שישו לגצרות. מכאן השם הפולמוסי "מוחמדוניזם" שניתן לאסלאם, והתואר האוטומטי "מחזה" שניתן למחמד.³⁷ מתפשה שגויה שכזאת ורכות אחרות "נוצר מעגל סגור שמעולם לא נשבר ופריך ככוח הדמיון... הפישיה הנוצרית של האסלאם ייתה שלמה ועצמאית."³⁸ האסלאם נעשה דימוי — המילה היא של דניאל, אבל

לכן, הוצרות השלימה את הקמתם של תחומים פנים-אוריינטיילים עיקריים: יש אוריינט קודר ואוריינט רחוק, אוריינט מוכר, שרבה גרסה קורא לך "האימפריה של הלבנים",³⁹ ואוריינט חדש. האוריינט מתחלף אפוא פּיאוארפייה של הנפש בין היות עלים ישן, שהאדם חוזר אליו, כמו אל גן עדן, להקים שם גרסה חדשה של הישן, ובין היות מקום חדש לגמרי, שהאדם בא אליו כפי שבא קולומבוס אל אמריקה, כדי להקים עלים חדש (אף שלמרכה האירופית, קולומבוס עצמו סבר שהיא גילה חלק חדש מהעולם הישן). ברור שאף אחד משני האוריינטים האלה לא היה אך ורק עולם זה או זה: פסיתתם על שתי הסעיפים, הסוגיסטיביות המפתה שלהם, יכולתם לשעשע ולבלבל את הנפש הם המעניינים.

ראו אך נהיה האוריינט, ובעיקר האוריינט הקרוב, ידוע במערב מאז העת העתיקה כחור היפוכו המשלים אותו. היו כתבי-הקודש ועליית הנוצרות: היו נוסעים כמו מרקו פולו, שמפיה את נתיבי הסחר ועיצב מערכת סדירה של חילופי מסחר, ואחריו לודוביקו די ורתמה ופיטרו דלה לה; היו מספרי אגרות כמו מָרְוֶיל; היו הנוצרות האיתמניות הכובשות מהמזרח, ובראשן האסלאם, כמוכר; היו הצליינים הלוחמניים, ובעיקר הצלבנים. בסד-הכול, ארכיון מוכנה פנימית מוקם מן הספנות השייכת לחוויות האלה. ממנו יוצאות תמציות טיפוסיות שמספד מוגבל: המסעי, הריסטוריה, המעשייה, הסטראוטיפ, העימות הפולמוסי. ישנו העדרות שבעין האוריינט נחורה, והן מעצבות את השפה, את התפישה ואת צורת המפגש בין מזרח למערב. ואולם מה שנותן למספר המפגשים העצום מידה של אחידות הוא הפסחה שעליה דיברתי קודם לכן. משהו זר ומרחק כמוהק נעשה, מטביח זו או אחרת, יותר מוכר ופחות זר. אדם נוטה לחדול לשפוט דברים או כחדשים לחלוטין או כידועים לחלוטין; קטגוריה אמציעית חרשה עולה, קטגוריה שמאפשרת לאדם לראות דברים חדשים, דברים שנראים כפעם הראשונה, כגורסאות של משהו ידוע מקודם. ביסודו של דבר, אין קטגוריה זו דרך לקבל מידע חדש, אלא שישה לשלוט על מה שנראה כסכנה להשקפה ממוסדת כלשהי על הדברים. אם הנפש צריכה להתמודד פתאום עם מה שנראה לה כצורת חיים חדשה בתכלית — ומתנוונת האסלאם נשפט כניסה חרשה כוהת ימי הביניים — התנוכה ככללה שמרנית במקרה זה, הנוצרות, הסכנה מעומעמת, ערכים מוכרים כופים את עצמם, ובסופו של דבר הנפש מקטינה את הליחן עליה בהתאמת דברים לעצמה "מקוריים" או "חוזרים ונשנים". לאחר מכן האסלאם "מסופל": פיקוח ושליטה מוטלים על החדודש והסוגיסטיביות שבו, ומעשה נעשות הכתנות דקות יחסית, שהיו בלתי-אפשריות אילו נשארה בעיניה החודשות הגולמית של האסלאם. האוריינט ככליל פוסת אפוא בין הכו שרדוה המערב למוכר ובין רטט חדרוה על — או פחד מן — החירודש.

אבל ככל שהדברים אמורים באסלאם, תפוח האירופי, הגם שלא תמיד תכבד, היה במקומו. אחרי מות מחמד ב-632 גדלה ההגמוניה הצבאית של האסלאם, ולאחר מכן התרבותית והדתית, כמידה עצומה. תחילה נפלל בידי צבאות המוסלמים

להסביר והאסלאם] – ועוד פחות מזה להשפיע על מהלך האירועים המעשיים בדרך מברעת. ברמה המעשית, האירועים מעולם לא הסתיימו כה טוב או כה רע כפי שניכאו הנבונים שבמשקופים; ואולי ראוי לשים לב שהם מעולם לא הסתיימו טוב יותר מבשעה שטובי השופטים ציפו בבטחה לסוף טוב. האם היתה התקדמות כלשהי וכדי הנוצרי על האסלאם? עלי לבטא את אמונתי שהיתה התקדמות. גם אם פנתון הבטיח נשאר בעקשנות סמוי מן העין, הצגת הבטיח נעשתה מורכבת יותר, רציונלית יותר, וקשורה יותר לנסיון... המלומדים ששקדו על בעיית האסלאם בימי הביניים לא הצליחו למצוא את הפתרון שהיפשו או שאפו לו; אבל הם פיתחו הרגלי השיבה וכתות הכנה שאצל אנשים אחרים ובתחומים אחרים אולי עריין ממתניס להצלתה.⁴¹

החלק הטוב ביותר בניחתה של סאותרן, כאן ובמקומות אחרים בהיסטוריה הקצרה של ההשקפות המערביות על האסלאם שהוא מציג, הוא טענתו כי בסופו של דבר בורותו של המערב היא שנעשתה מעורגת ומורכבת יותר, ולא ידע מערכי עובדת שגור ככמות ובריוק. שכן לפיסקציות יש לוגיקה משלהן וריאלקטיקה של צמיחה או שקיעה משלהן. על דמותו של מוחמד נעזר בימי הביניים צורך תכונות שהתאימו ל"דמותם של נביאי" זרות החופשיות, ומהמאה השתים-עשרה) שאכן פעלו באירופה, ונבעו אמונה וקביצו סביבם חסידים. "בדומה לכך, מאחר שמוחמד נתפש כמפיצה של הגבלות כוזבות, הוא נעשה גם התגלמות של זימה, הפקרות, משכב זכר וכל תועבה למיניה, הנגזרים כולם "גזירה לוגית" מההתחזויות הדיקטנליות שלו.⁴² האוריינט וכה אפוא למייצגים, ככפול, ולייצוגים, כל ייצוג קונקטיבי יותר מקודמיו, כל ייצוג חופף יותר מקודמיו צורך פנימי מערכי כלשהו. דומה כאילו, מהשכסמה אירופה פעם אחת שהאוריינט הוא מקום הולם להתגשמות האיסופי בצורה טופית, אין היא יכולה לחזור לכך; האוריינט והאוריינטלי, ערבי, אסלאמי, הודי, סיני, אחת היא, נעשים כסוודר-התגשמות חוזרות ונשנות של אוריינטלי גדול כלשהו (ישו, אירופה או המערב), שאותו הם אמורים לחקות. רק מקור הדיעיונות המערביים הנריקטיביים האלה על המזרח השתנה עם הזמן. לא אופיים. וכך אנו נוצאים כי במאה השתים-עשרה והשלושים-עשרה שרדה אמונה שחצי-האז ערב שוכן "בשולל העולם הנוצרי, מקלט טבעי לכופרים פורעי חוק"⁴³ ומוחמד הוא כופר ערמולי, ואילו במאה העשרים, אוריינטליסט, חוקר מומחה, בקי ומלומד, הוא שיטען שהאסלאם בעצם אינו אלא מינות אריאנית מסדר שני.⁴⁴ התיאור הראשוני שלנו את האוריינטליזם כתחום לימודים מקבל עכשיו קונקטיביות חדשה. תחום הוא פעמים רבות מרחב סגור. רעיון הייצוג הוא רעיון תיאטרוני: האוריינט הוא הכמה שעליה המזרח כולו מוגבל. על הכמה הזאת יופיעו דמויות שתפקידן לייצג את השלם הגדול שממנו באו. נראה אפוא שהאוריינט אינו שטח בלתי-מוגבל מעבר לעולם האירופי המוכר, אלא תחום סגור, במה תיאטרלית הצמחה לאירופה. האוריינטליסט אינו אלא המומחה המיוחד לרדע

נראה לי שהיא מתאימה להפליא לאוריינטליזם בכלל – שתפקידו אינו לייצג את האסלאם כשלעצמו, אלא לייצג אותו לנצרות של ימי הביניים.

הנסייה הקבועה להתעלם מכוחות הקוראן, או ממה שסברו המוסלמים שהיא כוונתו, או ממה שסברו המוסלמים או עשו בנסיכות נחונות כלשהן, משתמע ממנה בהכרח שהדקדקטרינה הקוראנית והדקדקטרינה האסלאמית האחרות הוצגו בצורה שתשכנע את הנוצרים; וככל שגור ריחוקם של הכותבים וקריאתם מהגובל האסלאמי כן גדלו טיכורי קבלתן של צורות זרות ומזרות יותר ויותר. רק באירציון רב מאוד התקבלו הדברים שאמרו המוסלמים שהם מאמינים בהם כדברים שאכן הם מאמינים בהם. היתה תמונה נוצרית שפרטיה (אפילו תחת לחץ העורבנות) ננחו מעט ככל האפשר, וקוויה הכלילים לא ננחו מעולם. היו גוונים של הברל, אבל רק במסגרת משותפת. כל התקונים שעלשו לצורך הגרלת הדיוק היו רק הגנה על מה שהתברר שהוא פגעי, חידוש של מבנה שהחלש. הדעה הנוצרית היתה מבנה שאין להרסו, אף לא כדי לבנותו מחודש.⁴⁹

תמונה נוצרית נוקשה זו של האסלאם התעצמה כדרכים רבות מספור, ובכללן – בימי הביניים וראשית הרנסנס – מכוח גדול של דברי שירה, ויכוחים מלומדים ואמונות מפלגת עממיות.⁴⁶ בעת הזיא כבר שולב האוריינט הקרוך בתמונת העולם הכללית את מהותם (מתחמד) ואת אפולו. באמצע המאה החמש-עשרה, כפי שהחיה ככולל את מהותם מבריקה, נהיה ברור להוגים אירופים רציניים "שצריך לעשות ר"ז סאותרן בצורה מבריקה, היפך את הויצרות והגיע בעצמו כותב החרב משוה בקשר לאסלאם", שבינתיים היפך את הויצרות והגיע בעצמו כותב החרב אל מזרח אירופה. סאותרן מספר על אפיזודה דרמטית שהתרחשה בין 1450 ל-1460 כשאורבעה מלומדים, הואן מסגוביה, ניקולאוס קונווס, ו"ז ז'רמן זאנאיה סילריוו (פיוס ה-2), ביקשו להתמודד עם האסלאם באמצעות קונטרפונציה "ועידה". הואן מסגוביה הוא שהגה את הרעיון: זו תהיה ועידה מבריקת עם האסלאם, שבה ינסו הנוצרים לבצע המרה המונית של המוסלמים. "הוא ראה בוועידה מכשיר פוליטי, ולא רק דתי, וכמילים שימצאו הוד כלכות מודרניים, הכריזו אפולו אם יימשך הדבר יעשו שנים, הוא יהיה פחות יקר ופחות מזיק ממלחמה." הארבעה לא הגיעו לכלל הסכמה, אבל האפיזודה חשוכה בעצם היתה נסיון מתחזקת למדי – חלק ממאמץ אירופי ואת אירופה יחד בדרך קוהרנטית כלשהי, והרעיון הוא לביים את האוריינט ואת אירופה יחד בדרך קוהרנטית כלשהי, והרעיון הוא שהנוצריים יבחרו למוסלמים שהאסלאם אינו אלא גרסה שגויה של הנצרות. חזן מסקנתו של סאותרן:

מה שכולט לעינינו ביותר הוא אי-היכולת של כל אחת משיטות המחשבה האלה והנוצרייות האירופיות לחת הסבר מספק לגמרי לתופעה שביקשו

— לתקופה הארוכה של הסולומניס* שלפני אדם הראשון, ככל שמתקדם תיאור של ג'ן, כן אנו למדים שספרייה אוריינטלית הוא כמו כל ספר אחר על תולדות העולם, שכן מה שביקש לכתוב הוא תמצית שלמה של הידע שבמצא בעינינו כגון הבריאה, המבול, חורבן בבל, וכן הלאה — רק שמקורותיו של ד'רבול הם אוריינטליים. הוא מחלק את ההיסטוריה לשיני סוגים, קודשה וחילונית (היהודים והנוצרים שייכים לסוג הראשון, המוסלמים לסוג השני), ולשתי תקופות, לפני ואחרי המבול. כך יכול ד'רבול לדון בהיסטוריות כה שונות זו מזו כמו המונגולים, הטורקים, הטורקית והטלכי; הוא כלל בהכרח גם את כל מחוזות האימפריה המוסלמית, מהאוריינט הרחוק ועד עמורי הקוליס, עם מנהיגיהם, טקסיהם, מסורותיהם, פירושיהם, שושלותיהם, ארמונותיהם, נהרותיהם וצמחיהם. אף שיש בו בחיבור זה כמה הערות בעניין *la doctrine perverse de Mahomet, qui a causé si grands dommages au Christianisme* והחורה הנלווה של מותרה, שגרמה נזקים כה גדולים לצרות! זהו חיבור רחב יריעה ויסודי יותר מכל חיבור שנכתב לפניו. ג'ן מסיים את ה"Discours" שלו בהכשירו לקורא באריכות, כי ספרייה אוריינטלית של ד'רבול הוא "utile et agréable" ו"שימושי ומתנה" באופן מיוחד; אוריינטליסטים אחרים, כמו פוסטל, סקליג'ר, גוליוס, פוקוק וארנפויס, הוציאו מתחת ידיהם מחקרים אוריינטליסטים צרים מדי מבחינה דקדוקית, לקסיקוגרפית, גיאוגרפית וכיוצא בזה. רק ד'רבול הצליח לכתוב יצירה שיש בכוחה לשכנע קוראים ארופים כי חקר התרבות האוריינטלית אינו כפוי טובה ועקר; רק ד'רבול, לפי ג'ן, ניסה ליצור בנפש קודיאז מושג רחב על המשמעות של לימוד האוריינט וחקירתו, מושג שגם ימלא את הנפש וגם ישביע את הציפיות הגדולות שהתעוררו קודם-לכן.⁴⁷

במאמצים כרוגמתו של ד'רבול גלגלה אירופה את יכולתיה כהקפת האוריינט ובאוריינטלציה שלו. רגש עליונות מטרים מופיע פה ושם כמה שיש לג'ן לומר על ה-*matéria orientalia* שלו ושל ד'רבול; כמו בחיבוריהם של גיאוגרפים בני המאה השבע-עשרה, כגון רפאל די מון, יכלו האיירופים לראות שהמודע המערבי משיג ועובר את האוריינט.⁴⁸ אבל לא רק תרונה של נקודת-המבט המערבית נהיה ברור וגלוי: ישנה גם הטכניקה המנצחת, שנוטלת את הפוריות העצומה של האוריינט ומביאה אותה באופן שיטתי, אפילו אלפביתי, לידיעתם של הדיוטות במערב. כשאומר ג'ן על ד'רבול שהוא משיביע את ציפיותיו של אדם, סבורי כי כוונתו שבספרייה לא ביקש ד'רבול לשנות רעיונות מקובלים על האוריינט. שכן האוריינטליסטים רק מאשר את האוריינט בעיני קוראיו; אין הוא מנסה ואף לא רוצה לערער אמונתו שכבר נהיו איתנות. ספרייה אוריינטלית רק הציג את האוריינט הצגה מלאה וכרויה יותר; מה שהיה יכול להיות מאסף מפורז של עובדות שנאספו באקראי על היסטוריה לבגטינימית מעורפלת, דימויים מכתבי-הקודש, תרבות

* לפי אמונה ערבית, ארבעים המלכים שמלכו על הבריאה לפני אדם הראשון. נקראו סולומניס על שם שלמה המלך, שנחשב למלך האוריינלי.

שאירופה כולה אחראית לו, בדרך שתקנה אחראי (ואף מגיב) מבחינה היסטורית ותרבותית לדרמות שמבחינה טכניו חוברו בידי המחזאי. במעמקי הכמה האוריינטלית האת המצא רפוטאר תרבותי מופלא שכל אחר מפריטיו מעורר עולם אגרי עשיר: הספינקס, קליאופטרה, גן עדן, טרויה, סודום ועמורה, עשתרות, איריס ואוסיריס, שבא, בבל, הגיניס, המאגיס, נינוה, זרתם הפרסיטר, מוחמד ועוד עשרות אחרים; מקומות רבים מהם שמות בלבד, ספק דמינוניים ספק ידועים; מפלצות, שטנים, גיבורים; כלהות, תענוגות, תשוקות. הדמיון האירופי נחזן מהרפרטואר הזה ביד רחבה: מימי הביניים עד המאה השמונה-עשרה השתמשו סופרים חשוכים כמו אריסטו, מילטון, מרלן, טסט, סקספיר, סרוונטס ומחברי שירת רולן ושידת אל-סיד במבני האוריינט ביצירותיהם כרדכים שהידרו את קווי היימויים, הרעיונות והדמויות האירופיים בהם. כמו כן, הרכיב כמה שנחשב למחקר אוריינטליסטי אקדמי באירופה השתמש במיתוסים אדיאולוגיים, כגון שרמה שיש התקדמות אמיתית בידי.

רוגמה מהוללת לדרך שבה צורה רומחית ומערכת דימויים מושכלת חוזרים יחד בתיאורן האוריינטליסטי הוא ספרו של כרתלמ' ד'רבול, ספרייה אוריינטלית (Bibliothèque orientale) שפורסם לאחר מותו ב-1697, עם הקדמה מאת אנטואן ג'ן. המבוא לתולדות האסלאם של קימברידג' (*Cambridge History of Islam*), שיצא לאור כזמן האחרון, רואה בספרייה אוריינטלית, בה ובהקדמתו של ג'ורג' סיייל לתרגום הקוראן מפרי עטו (1734) וכספרו של סימון אוקלי תולדות הס'צינטיס (*History of the Saracens*) (1708, 1718), ספרים בעלי "חשיבות רבה" בהרחבת ההבנה החודשה של האסלאם, והנחלתו "לקהל קוראים פחות אקדמיים".⁴⁹ זהו תיאור לא נכון של חיבורו של ד'רבול, שאינו מוגבל לאסלאם כמו חיבוריהם של סיייל ואוקלי. חוג מספרו של יוחז' ה' הוטינגר היסטוריה אוריינטלית ספר הייעץ המקובל באירופה עד ראשית המאה התשע-עשרה. היקפו היה באמת חזק עלים. ג'ן, עריכטט חשוב המתרגם האירופי הראשון של שפוזר אלף לילה לילה, העמיד את הישגו של ד'רבול, בניגוד לכל קודמיו, מעל היריעה העצומה של מפעלו. ד'רבול קרא יצירות רבות, אומר ג'ן, בערבית, בפרסית, ובטורקית, ועל כן יכול לגלות דברים שעד אז היו מוסתרים מן האירופים.⁵⁰ תחילה חיבר מילון של שלוש השפות האוריינטליות האלה, ואחר-כך נפנה ללימוד ההיסטוריה, התיאולוגיה, הגיאופיזיה, המדע והאמנות האוריינטליים, הן האגריים הן האמיתיים. לאחר מכן החליט לחבר שתי יצירות, האחת, *plus haut* "ספרייה", מילון אלפביתי, והאחרת, *Floriege*, כלומר, אנתולוגיה. רק החלק הראשון נשלם.

בתיאור ספרייה אוריינטלית מציין ג'ן ש"האוריינטלי" תוכנו לכלול בעיקר את הלבנט, אם כי — אומר ג'ן בהערצה — פרק-הזמן הנסקר אינו מתחיל בבריאת האדם ומסתיימת ב"temps où nous sommes" ו"זמנו". ד'רבול הודיק עור לאחור, לומנים המתחזרים כ"plus haut" ו"התעלים ביותר" בהיסטוריות האגוריות

דרמיות כמו miles gloriosus* או מהומט המתחזה, מאחר שגובלות התיאור של רמות אמורים לאפשר לאדם, לכל הייחוד, לתפוס שיפוט כללי כלי קושי או דר-משמעות. אבל הרמות של מהומט אצל דרבלו היא דימוי, מפני שגבאי השקר הוא חלק מייצוג התיאורני כללי הקרוי אוריינטליזם. שהטוטליות שלו תחומה וגדרה בספרייה.

איך נלחם את האופי הדידקטי של הייצוג האוריינטליסטי משאר ההצגה, בחיבור מלומד כמו ספרייה אוריינטליט, שהוא תוצאה של לימוד ומחקר שיטתיים, המחבר כופה סדר דיסציפלינרי על החומר שבו הוא עובד; כמו כן, הוא רוצה להכריח לקורא כי מה שהדף המודפס מוסר הוא שיפוט מוסר ודיסציפלינרי של החומר. מה שגמטר אפוא בספרייה אוריינטליט הוא רעיון ברוב כוחו ויעילותו של האוריינטליזם, שבכל מקום מזכיר לקורא כי מכאן ואילך, אם בראינו להגיע לאוריינטי עליו לעבור דרך הרשתות הקרויים המלומדים שמספק האוריינטליסטי. לא רק שהאוריינטי מתאם לצרכים המוסריים של הנצרות המערבית; הוא גם מוגבל ותחום כסדרה של גישות ושיפוטיות ששולחים את המחשבה המערבית, לא אל המקורות האוריינטליים תחילה, לצורך תיקון ואימות, אלא אל חזכורים אוריינטליסטיים אחרים. המבה האוריינטליסטי, כפי שקראתה לה, נעשית שיטה של קפדנות מוסרית ואפיסטמולוגית. כחוס המייצג את הידע הממוסר המערבי על האוריינטי, האוריינטליזם מתחיל אפוא להפעיל כוח תלת-מטלתי: על האוריינטי, על האוריינטליסטי ועל ה"צרכן" המערבי של האוריינטליזם. סבורני כי נטעה אם נמעיט בעצמת היחסים התלת-מטלתיים שנוצרו כך. שכן האוריינטי (ישם בחיץ), כלפי המודח) נותן, אפילו נעש, על שהוא שוכן מחוץ לגבולות החברה האירופית, העולם "שלנו"; האוריינטי נתון ככה לאוריינטליזציה, תהליך שלא רק מסמן את האוריינטי כחלתו של האוריינטליסטי, אלא גם מאליץ את הקורא המערבי ההיריט לקבל את הקודיפיקציות של האוריינטליסטי (כמו ספרייה אוריינטליט האלפבית של דרבלו) בתור המורה האמיתי. קיצוד של דבר, האמת נעשית פונקציה של שיפוט מלומד, לא של החומר עצמו, שעם הזמן נדמה שאפילו את עצם קיומו הוא חל לאוריינטליסטי.

כל ההתליך הדידקטי הזה אינו קשה להבנה וגם לא להסברה. יש לזכור שוב ושוב שכל הרכיבות כופות תקינות על המציאות הגולמית, ומשנות אותה מאובייקטים ערשילאיים לחידות של ידע. הכעיה אינה עצם התרחשותה של ההמדה הזאת. טבעי בחחלט שמות האדם יתגב כשתוקפת אותו וויה לא-סטופלית; על כן נטו תרבויות תמיד לכפות תמורות שלמות על תרבויות אחרות לקבל את התרבויות האחרות האלה לא כפי שהן, אלא כפי שהי צריכה להיות, לתועלת המקבל. ואלם כשכיל המערבי, האוריינטלי הוא תמיד כמו צד כלשהו של המערכה; כמה רומנטיקנים גרמנים, למשל, ראו בדת ההודית גרסה אוריינטלית ביטודה של פנתאייזם גרמני-נוצרי. אבל האוריינטליסטי רואה לו לתפקיד להמיר את המורה

* החייל המתחבר, מחזה מאת המחזאי הרוסי פליאטוב.

האסלאם, שמות מקומות וכיצא באלה, נהפך לפנורמה אוריינטלית וייצוגית, מאל"ף עד תי"ז. בערך מוחמד, ד"רבלו מונה החילה את כל שמותיו של מוחמד, לאשר את ערכו האידיאולוגי והדידקטי של:

C'est le fameux imposteur Mahomet, Auteur et Fondateur d'une hétésie, qui a pris le nom de religion, que nous appellons Mahometane. *Voyez le titre d'Esiam.*
Les Interprètes de l'Alcoran et autres Docteurs de la Loy Muslmane ou Mahometane ont appliqué à ce faux prophète tous les éloges, que les Ariens, Pauliciens ou Paulianistes & autres Hététiques ont attribué à Jésus-Christ, en lui ôtant sa Divinité...⁴⁹

(זה המתחזה המפורסם מהומט, מחבר ומייסד של מינות, שקוראת לעצמה רת, ואנו קוראים לה מוחמרנית. ראו בערך אסלאם.
מפרשי הקוראן ומכחי המוסלמי או המוחמרני הרעיוני על נביא השקר הזה את כל השבחים שהאריאנים, הפאליאקיאנים או הפאליאליסטים ומינים אחרים ייחסו לישו הנוצרי כהורידים אותו מאלהותו...)

"מחמרני" הוא הציון האירופי הרלבנטי (רמזעלבי); "אסלאם", שבמקרה הוא השם המוסלמי הנהג, נדחק לערך אחר. ה"מינות... שאנו קוראים לה מוחמרנית" "תפשת" בתור חיקוי של חיקוי נוצרי של הדת האמיתית. אחר-כך, בתיאור הריסטורי הארוך של חי מוחמד, ד"רבלו יכול לפנות לסיפור ישר ופשוט פחות או יותר. אבל ההצבה של מוחמד היא הדבר החשוב בספרייה. סכנותיה של מינות נטלת רסן מתבטלות כשהיא נהפכת לעניין מפורש מבחינה אידיאולוגית. לצורך ערך אלפביתי. מוחמד אינו מושט עור בעולם המזרחי כנראה מסוכן נטל מוסר; הוא יישב בשקט בחלק שלו (חלק בולט, יש להודות) על הבמה האוריינטליסטית.⁵⁰ הוא מקבל בגיאוגרפיה, הסבר, אפילו התפתחות, והכול כלול תחת הקביעות הפשוטות שמותנות אותו מלנודו למקומות אחרים.

"דימוי" אוריינטי כמו דימוי זה הם דימויים בכך שהם מייצגים או כאים במקום ישות גדולה מאד, מפוררת ביותר, ומאפשרים לאדם לתפוס אותה או לראות אותה. הם גם דמויות, הקשורות לטיפוסים כמו הרכרנבים, הקמציני והתאוותנים של תאופרסטוס, לה פריי וסלדן*. אולי אין זה נכון ממש לומר שהאדם רואה

* תאופרסטוס: פילוסוף יווני, תלמידו של אריסטו. ספיו טיפוסים אתיים כולל שלושים תיאורי טיפוסים המייצגים תכונות מוסריות.

לה ברדי: סופר ומוריליסט צרפתי (1645-1696), מחבר הספר דמויות של תאופרסטוס, תרגום מיוונית, בתוספת הדמויות או המידות של המאה הזאת.
סלדן: משפטן, אוריינטליסט ומדינאי בריטי (1584-1645).

הצפוי לו. הקורא ודאי ישים לב שדנטה רואה הקבלה בין החושניות הדוחה של דולצ'ינו ושל מוחמד, וכן בין זימורוהיהם לגדולה תיאולוגית.

אבל אין זה כל מה שיש לדנטה לומר על האסלאם. קבוצה קטנה של מוסלמים מופיעה עוד לפני כן בהתנפת. אכן סינא, אכן רשד וצלאלח א-דין הם מאתם צדיקים עובדי אלילים הכלואים עם הקטור, אנאס, אכרם, סוקטס, אפלטון ואריסטו כחוג הראשון של החופת, ונשאים שם בעונש מינימלי (אפילו מוכרז) על שלא נכח להתגלות הנצודת. דנטה מעריץ, כמובן, את סגולותיהם ואת השיגורם הגדולים, אבל היות שלא היו נוצרים, עליו לדון אותם, גם אם בגודל-דין קל, לגיהנום. אמת, הנצח מיישר את ההורוים וההכדלים, אבל דנטה אינו מוטוד מהאנומוליות והאנוניוסיים המיוחדים שבהצבת מאורוה טרוס-נוצריים עם מוסלמים פוסט-נוצריים בקטגוריה של קללת "עובדי אלילים". אף שהקוראן מציין במפורש את ישו כנביא, דנטה כותר לכלול את המלך המוסלמי ואת הפילוסופים המוסלמים הגדולים בקהל הכורים בנצרות. ההשקפה שהם יכולים להיות כאותו מישור נעלה שבו נמצאים הגבורים והחכמים של העת העתיקה הקלסית היא השקפה א-היסטורית, הודומה להשקפתו של רפאל בציור הקיר שלו "אסכולת אונונה", שבו אכן רשד מתחבר עם סוקרטס ואפלטון באולם האקדמיה (בדומה לדר-שיח של מתיים *Dialogues des moris* 1700-1718) מאת פֶּלֶיֶן, שבו מתנהל ויכוח בין סוקרטס לקונפוציוס).

ההבחנת והידידות של התפישה הפואטית של האסלאם אצל דנטה הם דוגמה להכרחיות הסכמתית, הכמעט קוסמולוגית, שבה האסלאם ומייצגיו הנבחרים הם יצירי תפישה מערבית גיאוגרפית, היסטורית, ויותר מכול, מוסרית. התנונים האמפריים על האורינוט או על כל חלק מהלקיז חשיבותם מעטה; מה שחשוב ומכריע הוא מה שבינתי ההשקפה האורינוטילטיט, השקפה שאינה מוגבלת בשום אופן לאיש האקדמיה המקצועי, אלא היא נכס משותף של כל מי שנחנך את דעתם על האורינוט במערב. כוחותיו של דנטה כמשורר מעצימים את הפרספקטיבה האלה על האורינוט, עושים אותן יותר ייצוגיות, ולא פחות. מוחמד, צלאח א-דין, אכן רשד ואכן סינא קבועים בקוסמולוגיה דמינימית — קבועים, ערוכים וסדורים, חסומים, אטורים, בלי התחשבות רבה במאומה זולת ה"תפקיד" שלהם והדפוסים שהם מממשים על הפמה שעליה הם מופיעים. כך ישעיה ברלין תיאר את השפעתן של גישות כאלה:

בקוסמולוגיה זו, עולם האדם (ובכמה גרסאות, היקום כולו) הוא מדרג יחיד כולל-כלי; לפיכך, ההסבר מודיע כל הליב שלו הוא כפי שהיני, ומצוי במוח ובמקום שהוא נמצא, ולעושה את שהוא עושה, הריחו מעצם טיבו קביעה מזה מטרתו, עד כמה הוא מגשים אותה בהצלחה, ומה הם יחסי המואם וההכפפות בין המטרת של הישויות השונות החותרות-למטרת בתור הפירמידה ההירמונית שהן יוצרות במשותף. אם זהו ציור נכון של המציאות, כי אז הסבר היסטורי, ככל צורת הסבר אחרת, חייב להיות, מעל לכל, יחוס

תמיד ממשוה למשהו אחר: הוא עושה זאת למען עצמו, למען תרבותו, במקרים מסוימים למען מה שנואר לו כטובת האורינוטילי. תהליך המרה זה הוא תהליך דיסציפלינרי: הוא נלמד, יש לו חברות, כתבי עת, מטורות, אוצר-מילים ורטוריקה משלו, הקשורים וניזונים כולם, בדרכים כסיטיות, מהגורמות התרבותיות והפוליטיות הרווחות במערב. וכפי שאראה להלן, הוא נוטה להיעשות יותר וטוטלי, ולא פחות, במה שהוא מבקש לעשות, עד כדי כך שבסקרדיה של האורינוטיליזם כמאה התשע-עשרה וכמאה העשרים, הרושם המכריע הוא שהאורינוטיליזם מציג את האורינוט כולו כסמטיות חסרת רגשות.

כמה מוקדם החלה הסמטיוציה הזאת, דבר זה מראות ברור הדוגמאות שהבאתי לייצוגים המערביים של המזרח ביחז הקלסית. באיזו עוצמה חזקו ייצוגים מאורוים הכנויים על הייצוגים המוקדמים, באיזו הקפדה מופלגת נעשתה הסמטיוציה שלהם, כמה אפקטיבית ורדמתית היתה הצבתם בינגאוגרפיה המינימית של המערב — זאת נכל להרגים אם נפנה עתה אל החופת של דנטה. הישגו של דנטה בהקמריה האלהיה היה שאיחד למקשה אחת תיאור ריאליסטי של מציאות ארצית עם מערכת אוניברסלית נוצחית של ערכים נוצריים. דנטה הצליח העוכר בחופת, כפודגטוויים וכנן עדן, וראה חיזון שפיטה חידי ומיוחד. פאלו ופרנציסקה, למשל, נראים ככלואים לעד בגיהנום בשל חטאיהם, אבל הם נראים כמולמים ואף חיים, את עצם התכונות המעשיות שהביאו אותם אל המקום שבו יהיו לצנח. כל דמות כחוונו של דנטה לא רק מייצגת אפוא את עצמה, אלא היא גם ייצוג שיפוטי של תכונתה ושל הגורל שגזר עליה.

"קאומטו" — מוחמד — מופיע בשיר 28 של החופת. הוא נמצא בחוג השמיני מתשעת חוגי החופת, בתשיעי מעשרת פֶּלֶיֶי חוג פֶּלֶה-הפֶּלֶי, * חוג של הפררות קורדיות הסוככות את מבצרו של השטן בגיהנום. עד שדנטה מגיע אל מוחמד, הוא עובר אפוא כחזים שהשוכנים בהם חטאיהם פחותים משלו: התאוותנים, הקמנצים, הגורגרים, הכופרים, הפעננים, המתאבדים והמנאצים. אחרי מוחמד ישנם רק הזיפנים והבוגרים (וכהם יהודה איש קריות, ברוטוס וקסיוס), ואחריהם תחתית הגיהנום, מקומו של השטן עצמו. מוחמד שייך אפוא למדרג נקשה של חטאים, בקטגוריה של מה שמכונה כפי דנטה *scisma e di scandalor* (חורדי מינות וריב). עונשו של מוחמד, שהוא גם גורל הנצח, הוא עונש מגיעל כמייוחד: הוא מוכתר שוב ושוב לשוניים, מוטטר ועד פי טבעת, כמו חכית, אומר דנטה, שנשבר כה מכסה או דופן. שירתו של דנטה במקום זה אינה חוסכת מהקדרא שום פרט מהפרטים הסקטולוגיים שעונש כה חי גורם: קרבי של מוחמד וציאותו מחואלים ברייקנות ללא רתע. מוחמד מסכר את עונשו לדנטה, ומצביע גם על עלי הפוסע לפניו בשורת החטאים שהחד הממונה כועק אותם לשניים: הוא גם מבקש מדנטה שיהודי אחר פֶּדֶה דולצ'ינו, כומר פורש, שהכת שלו תמכה בשתופות כנשים וכברכוש ושהוא עצמו הניאשם שהיתה לו פילגש — שיהודי אותו מפני

* על-פי חרומם עמנואל אולסכנגר, ירושלים תשס"ז.

של השיח האוריינטליסטי — שבו כוונתי פשוט לאוצר-המילים שמושמשות בו כל אימת שמדברים או כותבים על האוריינט — מצויה מערכת של מטבעות-לשון ייצוגיות, או כותרות. מטבעות-לשון אלה הן לאוריינט — או לאסלאם, שהוא עיקר ענייננו כאן — הממשי מה שהתלבשות המסוגננות הן לדמויות מוחזות; למשל, הצלל ש"כיל אדם" נושא, או התלבושת הסטגננית של ארלקינו בקומדיה דל ארטה. במילים אחרות, איך טעם לחפש התאמה בין השפה המשמשת לתיאור האוריינטי ובין האוריינטי עצמו, לא משום שהשפה אינה מדויקת, אלא מפני שהיא אפילו אינה מבקשת להיות מדויקת. מה שהיא מבקשת לעשות, כפי שביקש דנטה בהתפתה, הוא לאפיין את האוריינטי כזר, ובה בעת לשלב אותו שילוב סכמתי על כימה של התיאטרון, שקולו, מנהלו ושחקניו הם בשביל אירופה, ורק בשביל אירופה. מכאן הפסיחה בין המוכר ובין הזר; מוחמד הוא המיד המתחזה (מוכר, מפני שהוא מתיימר להיות כמו ישו המוכר לנו) ותמיד האוריינטלי (זר, כי אף-על-פי שמדוברותנו מטרימות הוא "כמו" ישו, בסופו של דבר הוא איננו כמותו).

במקום למנות את כל מטבעות-הלשון הנקשרות לאוריינט — המוחזות שלו, שונותו, חושינותו האקזוטרית, וכן הלאה — נזכר להארץ תיאור כללי כפי שנוסטר רדד הדנסנס. הן כולן הצורהויות ומוכנות מאלהן; זמנן הוא הזמן הנצחי האל-זמני; הן יוצרות רושם של חזרה וכוה; הן ממיד סימטריות למקבילה אירופית (שלפעמים היא מצויה ולפעמים לא), ועם זאת הן נחותות ממנה בתכלית. עם כל התפקידים האלה, פעמים רבות רי להשתמש באוגר הפשוט הוא, כך, מוחמד הוא מתחזה, עצם הכיטוי שוכה לקנוניזציה בספרייה אוריינטלית של ר'דבל ולדדמתיזציה מסיימת אצל דנטה. שום רקע אינו נחזין; הראיה הנחוצה להשיע את מוחמד כללה במילה "הוא". איך מסייגים את הכיטוי, גם אין צורך כמדומה לומר שמוחמד היה מתחזה, ואף לא לשקול ולו לדגש שאולי לא צריך לחזור על האמירה הזאת. היא שבה ונאמרת, הוא מתחזה, וכל אימת שמליטה אומר זאת, מוחמד נעשה יותר מתחזה, ואומר האמירה קונה לו עוד קצת סמכות בעצם אמירתה, וכך, הכינויפיה המפורסמת של מוחמד מאת המפיר פרידו כמאה השבע-עשרה, כותרת-המשנה שלה היא שבעו האמיתי של מתחזה. לכסוף, כמובן, קטגוריות כמו מתחזה (או אוריינטלי, בעצם), משתמע מהן, ואף מתחייב מהן, ניגוד שאינו מבקש להיות משהו אחר בדרכי מרמה וגם אינו זקוק בכלי לזיהוי מפורש. והניגוד הזה הוא "אוקסידנטלי" או, כשהדברים אמורים כמותחמד, ישו.

מבחינה פילוסופית אפוא, השפה, המחשבה והראייה שקראתי להן כאופן כללי מאוד אוריינטליזם הן מין ריאליזם רדיקלי, כל המשמש כאוריינטליזם, שהוא ההדלל להתמודד עם שאלות, אובייקטים, תכונות ואורים שנרמזים אוריינטליים, יציין, יכנה, יצביע, יקבע את מה שהוא מדבר עליו או חושב עליו כמילה או כביטוי, ואלה נחשבים אחר-כך כדבר שקובל ממשות, או, ביחד פשוט, כממשות עצמה. מבחינה רטורית, האוריינטליזם הוא אנטומי ופריטני בתכלית: המשמשות כאוצר-המילים שלו עוסק בפירוט או בחלוקה של דברים אוריינטליים לחלקים נוחים לטיפול. מבחינה פסיכולוגית, האוריינטליזם הוא מין פראנויה, ידע מסוג

המקום הראוי לזיחורים, קבוצות, עמים, מינים ברפוס האוניברסלי. יריעת המקום הקוסמי של דבר או של אדם הייתה קביעת מוחזת ומעשיו, ובעת ובעונה אחת היא קביעת סיבת קיומו ועשייתו את שהיא עושה. מבאן שלהחיה, ולחיות בעל ערך, להתקיים ולחיות בעל תפקיד (ולמלאו בתצורה רכה יותר או פחות יותר) חד הוא. הרפוס והוא לכדן, מביא לירי קיום, ונורם לירי היעלמות, ומקנה מטרה, כלומר, ערך ומשמעות, לכל מה שהוא קיים. הכנה פירוש תפישת דפוסים... ככל שאפשר להציג מאורע או פעולה או אופי כהכרחיים יותר, הרי שהם הוכנו טוב יותר, ראייתו של החוקר חודרת יותר, וקרבנות אל האמת המוחלטת, הכוללת והאחת, רכה יותר.

ישו זר היא אנטיד-אמפירית ער מאור.⁵¹

וכמה גם גישתו של האוריינטליסט ככללה. לה ולמאניה ולמילולוגיה משותף האופי המסתגר והמתחזק מכפנים של מערכת טנורה, שהאובייקטים שבה הם מה שהם כי הם מה שהם, אחת ולתמיד, מסיבות אוטולוגיות ששום זומר אמפירי לא יוכל לא לסלקן ולא לשנותן. המפנש האירופי עם המוחז, וכיחוד עם האסלאם, חזק את שיטת הייצוג האת של האוריינטי, וכפי שטען ארי פרידן, הפך את האסלאם להגלמה הגמורה של הזר הכא מבחוזן, שנמדד נוסדה כל הציביליזציה האירופית מימי הביניים ואילן. שקיעת האימפריה הרומית עקב פלישות הברברים הביאה לירי תוצאה פרוקסודלית: שילוב דרכי הברברים בתרבות הרומית ואילן, טוען פרידן, רומניה; ואילו תוצאת הפלישות האסלאמיות מהמאה השביעית ואילן, טוען פרידן, היא הזת מרכז החכמה האירופית צפונה, חזק מהים התיכון, שהיה אז נחלת הערבים. "דוגמנים החל למלא את תפקידו בהיסטוריה. עד אז הייתה המטרה הרומית רצופה ללא הפרעה. משעה עתידה להתפתח ציביליזציה רומית-גרמנית מחדש, איננה הסתגרה בתוך עצמה; האוריינטי, כאשר לא היה מקום לסחור מקורית" אירופה הסתגרה בתוך עצמה; האוריינטי, כאשר לא היה מקום לאירופה אתו גרידא, היה מבחינה תרבותית, אינסקלזואלית ורחנית מחזק לאירופה ולציביליזציה האירופית, שנהייתה, במלותיו של פרידן, "עדה נוצרית גדולה אחת, הקרויה ecclesia אנסתית... האוקסידנט הי עכשיו את חייו שלו. ⁵² כשירדתו של דנטה, כתיובוריו של פטרס וֶרְפֶּלֶיֶס, ראש מנזר קליני, ושאר האוריינטליסטים הקלניקליסטים, ככתביהם של הנוצרים שהתפלמסו עם האסלאם, החל בניגוד מנזריו ובפרה וכלה ברודג' פיקון, ויליאם מטרפורלי, בהחזר מהר ציין לוחר, בשרית אל-סיד, בשיירת רולן ובמחזהו של שקספיר אותל (אותו "מומה עולם"), האוריינטי והאסלאם מוצגים תמיד כנדים הבאים מבחוזן, שיש להם תפקיד מיוחד למלא בתוך אירופה.

גיאוגרפיה דמינימלית, מהפטרורטורים החיים בהתפתה ועד הגומחת הפרוזאות בספרייה אוריינטלית של ר'דבלן, נחנת לגיטימציה לאוצר-מילים, ליקום של שית ייצוגי, המיוחד לידון על האסלאם ועל האוריינטי ולהכנתם. מה שהשיח הזה מחשיב כעובדה — שמוחמד הוא מתחזה, למשל — הוא מרכיב של השיח, אמירה שהשיח מחייב לומר כל אימת שעולה השם מוחמד. ביסוד כל הזיכרות השונות

שונה, למשל, מידע היסטורי רגיל. אלה הן כמדומני כמה מתוצאות הגיאוגרפיה הדמיונית והגבולות הדרמטיים שהיא מסמנת. ואולם יש כמה גלגלים מודרניים ספציפיים לתוצאות האוריינטליסטיות האלה, ואליהם עלי לפנות כעת.